

A MAGYAR NEMZET HONALAPÍTÁSA

896—997-IG

1 T É R K É P P E L

IRTA

Dr. KARÁCSONYI JÁNOS

A M. TUDOMÁNYOS AKADÉMIA RENDES TAGJA

ORADEA—NAGYVÁRAD

SZENT LÁSZLÓ-NYOMDA RÉSZVÉNYTÁRSASÁG MŰNYOMDÁJA

ELŐSZÓ

„A magyar nemzet története“ című, készülöben levő művemből íme közrebocsátom a második füzetet.

Az első füzet „A magyar nemzet őstörténete 896-ig“ címmel 1924-ben Nagy-Váradon szintén az „Őrszem“ könyvkereskedés bizományában kapható.

Az első kérdés a füzet láttára mindjárt az, miért írtam a homloklapra e szót: *honalapítás*? Miért nem írtam *honfoglalást*? kérdik talán nagyon számosan, hiszen eddig a 896-tól 997-ig terjedő századot a *honfoglalás* korának nevezték történetíróink s utánuk a *honfoglalás* korának ismerték a magyar nemzet fiai.

Azonban a *honfoglalás* s egyáltalában a *foglalás* szónak a mai magyar nyelvben erőszakos színezete van. Ez olyannak tünteti fel a magyarok bevonulását mai hazájukba, mintha azt nekik más népektől véres ütközetek árán s a volt lakosok kiirtásával vagy elűzésével kellett volna elvenniök. A keresztes hadjáratok korában és azután író magyar történetírók a maguk korának szokásaiból következtetve, valóban ilyennek képzeltek el a magyar nemzet bevonulását is, de most már az egykoru adatokból bizonyos, hogy a történeti valóság egészen más volt.

Épen azért nevezem én a magyar nemzet bevonulását és mai hazájába való letelepülését *honalapításnak*, mert ez nem a véres harc, hanem a békés munka cselekedete volt.

Erre akartam a „honalapítás“ szó használatával a tisztelt olvasóimat előre figyelmeztetni.

Nagy-Várad, 1925. január 10-én

A SZERZŐ.

II. K Ö N Y V.¹

I. FEJEZET.

A magyarok bevonulása új hazájukba.

Minden ember a maga életében tapasztalhatja, mily szörnyű különbség van az ábránd és valóság között. Gyönyörű jövődőről álmodik az ember és keserves bajokkal küszködik. Vissza tekintve az eltűnt nemzedékekre, ugyez tapasztalható. Dicsőséges, régi jó világról beszélnek az emberek és ha az egykorú adatokat szigorúan megrostáljuk, szomorú, fájdalmas események jelennek meg előttünk!

Kénytelenek vagyunk ezt előre bocsájtani, mert különben minden magyar ember megütközik e fejezeten. Dicső harcokról ellenállhatatlan támadásokról, ellenséges népek alázatos meghódolásáról regéltek a XIII—XIV. századokban irt magyar krónikák, mi pedig nem beszélünk még csak foglalásról sem.

Nem beszélünk először is visszatérésről, mert hiszen a 896-ban bevonuló magyarok nem tudtak semmit és nem is akartak tudni semmit a hunokkal vagy avarokkal való rokonságról. Nem tartották magukat se Attila, se Baján utódainak és örököseinek. Nem is tarthatták magukat azoknak, mert hiszen nem volt köztük és a hunok vagy avarok közt nyelvi összeköttetés vagy közös származás, közös mult és az onuguroknak beléjük olvadása által keletkezett, csekély, vérségi kapcsolat sem volt édes emlékü!

Ellenben tudták azt, hogy ők nem jó szántukból, hanem kénytelenségből, hatalmas, vesztüketörő nemzetektől úzelve menekültek ide!

¹ Az első füzet megjelent 1924-ben „A magyar nemzet őstörténete 896-ig” címmel Nagyváradon.

E bevonuláskor nem is kellett nekik a Tisza és Duna mentén véres harcokat vívniok, mert hiszen mint e mű első könyve V. fejezetének végén előadtuk és bebizonyítottuk, lakatlan és kietlen volt az a terület akkor, ahol ők rettentő fáradaimaik és borzalmas veszteségeik után letelepültek. Az a pár gepida és ó-szláv család, amely erdős és mocsaras helyeken elbújva éldegélt, nem állott ellen, viszont a magyar nem irtotta ki e néptöredékeket, hanem akkoriban szokatlan módon megkímélte és bizonyos szolgálatok fejében meghagyta őket helyeiken. Ekként ezek is mint a kházirok kóor (kovir) ágá némi tekintetben a magyar nemzet tagjaivá lettek.

Nem más népek ellenállása, hanem egész más veszedelem volt az, amivel a bevonuló magyaroknak meg kellett küzdeniök: ez volt az éhínség. Nem volt itt a kietlen, lakatlan területen ennivaló! 896-ban május havában üzetvén ki Atilközből, vetéseiket ott hagyták, új hazájukban pedig már nem vethettek, legfeljebb egy kis kölest, ha ugyan vetőmagot tudtak magukkal hozni.

Nyugat felől, az akkori frank-német birodalomból nem szerezhettek élelmet, még jószágaik kicserélése árán sem, mert e birodalom keleti részében az akkor Bajorországban a 896—97. években a rossz termés miatt szintén szörnyű ínség uralkodott, annyira, hogy ott sokan éhenhaltak.¹

Ekkor tehát jó volt, hogy a bevonuló magyarok értettek a halászathoz. El is helyezkedtek főleg a halban bővelkedő folyamok mentén és pedig először is a Temesközön, mert itt a Berzava, Temes, Böge, Harangod folyók kiöntéseiben tömérdek hal tenyészett. Azután felhúzódtak a Tiszamentén Titeltől egész a Szamos torkolatáig. Maga Árpád és családja a későbbi Szentek környékén ütött sátozt, mert itt mintegy közepén lakott az új hazának s itt a Tisza folyón kívül a Hármaskörözs, továbbá a Kurcza és Kórógy erek széles medrei halban bővelkedtek s táplálékot szolgáltattak.

De meg kellett itt tanulniok a síksági vadak üzésén kívül az erdei vadak elejtését is. A később krassai, lippai, szarándi, bihari és szilágysági erdőségeknek hívozt rengetegekben, továbbá a Mátra és Bükk hegységekben a bölény, szarvas, őz akkoriban még csapatosan legelt és ezek húsára elkerülhetetlenül szükségük volt. Ezek húsát megszáritották a napon, azután

összetörték és tömlőkbe gyömöszölve eltették télire, tudván, hogy tavaszig, amig újra lótejjel táplálkozhatnak, nem lesz egyéb ennivalójuk.

Még a külföldön is elterjedt annak hite, hogy legalább is egy évig a magyar nemzet az avarok volt kietlen, lakatlan tájékain bolyongva halászatból és vadászatból éledgett. Csak az a baj, hogy a magyar nemzet ellenségei azután ebből az első, inséges esztendő történetétől azt következtették, hogy a bevonuló magyarok csupán halászattal, vadászattal foglalkozó, ezenkívül más népek fosztogatásából élő henye népek és kész volt a szójáték is, hogy azért hívják őket ungriknak, mert hungrig-ok, azaz éhesek voltak.² Pedig a magyarok akkor már gabona- és gyümölcs-termelő, jószágtenyésztő, más nemzetekkel szerződéseket kötő és azokat megtartó, tehát rendes állami életet élő nemzet voltak. Az, hogy egyesek más nemzetbeliek elijesztésére vagy dicsekvésből azt mondogatták vagy mutogatták, hogy ők nyershust esznek vagy hogy barátsággkötés alkalmával az akkori babonás szokások szerint vért isznak, ellenségeik szívét feldarabolva orvossággként megeszik, nem róható fel az egész nemzet bűnéül, mert hiszen ezeket akkoriban más nemzetek harcosai is elkövették. Vagy tudatlanság vagy gonosz akarat tehát, hogy az akkori babona rettentő kinövéseit egyedül a magyar nemzetre akarják kenni.

A bevonuló magyarok az új hazájokban talált néptöredékek közül legelőször is barátságba léptek a gepidák maradványaival. Ezek közül pár száz család a Temesközön a régi, avar sánczok köré húzódott. Másik részök a későbbi Biharmegyében, ott, ahol a síkság az erdős hegységgel érintkezett, keresett búvóhelyeket. Harmadik része a Mátra aljában a későbbi Hevesmegyében tartotta fenn magát s itt némi részben földmivelést is űzött, mert a megye egyes pontjait az ő személyneveikről nevezték el. A gepidák ugyanis a gótokkal valamikor közös nyelvet beszéltek s így azokkal együtt a keleti germánokhoz tartozván, az ó-germán személyneveket szerették. Ilyen ó-germán személynevekből való az ó-germán Odoakár (Otokár)-ból származó Atkár hevesmegyei helység. Nem messzire ettől a germán Gumpold személynév régibb alakját tartja fent Kompolt helység. Ettől északra van a régi Velprechtből keletkezett Verpelét. Eger felett pedig állott a régi Oldruh vára (ma Ódor

vára) és ez az Oldruh név a gepidák híres királyának Ardarichnak nevével azonos. Lehet, hogy a Kompolttól délre eső Boczonád (Botzenhard?) és Átány (Althán?) helységek nevei is őtőlők származnak.

E gepidák századokon át elnyomattatván és sanyargattatván az avaroktól, régi dicsőségükből csak annyit tudtak még, hogy ők valaha Atilla népei voltak. Ez igaz is volt annyiban, hogy valamikor a gepidák Atilla szövetségesei voltak és Attila haláláig hiven mellette harczoltak, de azért nem voltak az ő vérei, nem voltak húnok.

Az, hogy egykoron egy nagy, mesés hatalmú uralkodónak alattvalói voltak, hogy a török nemzetiségű avaroktól ép úgy sanyargattattak, mint a magyarok a szintén török bolgároktól és besenyőktől, bizonyos érzelmi közösséget fejlesztett ki a bevonuló magyarok és e gepida-maradványok között. A magyarok meghagyták e szétszórt gepidákat erdős, bokros helyeiken és segítő társaikká fogadták őket. Főleg pedig kalauzokul, hadbavonuláskor pedig útvágóként használták őket. Mivel pedig ők maguk a germán „zicken“ „vágni, hasítani,“ szóval jelölték meg egyik főfoglalkozásukat, a magyarok őket az ebből képezett szíkel—székely szóval nevezték el.

E gepida maradványok ősei, amikor még önálló nemzetet alkottak, a IV. század végén, felvették a kereszténységet, de nem a nyugati, latin papoktól, hanem a görögöknél tanult arianus püspököktől és papoktól. Ezek azután megtanították a gepidák főembereit az akkori görög írásra is. Azonban ezeknek nem lévén hártájuk vagy papirossuk, csak négyszögletű pálczikákra rótták fel s így szögletesekké tették a görögbetűket s azok náluk mintegy titkos jelek lettek. Annyira hasznát vették egyébként e kezdetleges írásnak is, hogy ahhoz jobban ragaszkodtak, mint az arianus kereszténységhez úgy, hogy maguk is tudatlanok lévén, a kereszténységből semmit sem tudtak átadni a magyaroknak.³

Az, hogy a magyar 896-ban a Tiszamentén vagy ettől keletre talált néptöredékeket nem irtotta ki, hanem inkább társaivá fogadta, óriási fordulatot jelent e nemzet történetében. Akár Árpád bölcseségének, akár a 863-iki és a 896-iki rettenetes veszedelmekből vont tanulságoknak volt ez köszönhető, megmentette a magyart az elsorvadástól, a hanyatlástól. Új vért, új ismereteket, új foglalkozásmódokat és így sok segítséget nyújtottak neki a megkimélt, társul fogadott és épen azért vele

együtt érző, vele együtt küzdő és szenvedő néptöredékek. Megmutatta ezzel a magyar, hogy ő a másokkal összeférhetetlen, mások vesztére törő török nemzetek példáját egészen elvetette, s ezentúl inkább a munkájából akar élni.

A 897-ik évet a magyarnak arra kellett fordítania, hogy magát egy kissé rendbeszedje s magának kellő mennyiségű élelmet termesszen. Fel kellett törnie a régóta parlagon heverő szántóföldeket, eke elé kellett állítania ökreit, hogy az éhség ne gyötörje a nemzet erejét s ne ölje le, ne élje föl barmait.

Ugyanekkor újra kellett szerveznie a fejedelemnek a magyar hadsereget is, mert ez a 895—96-iki véres ütközetekben oly sokat vesztett. Árpád bölcsesége bizonyára megtalálta a módját a hiányok pótlására s megtanította vitézeit a vereségek-ből levonható tanulságokra és óvatosságra is, mert tudta, hogy a két nagy ellenség, a besenyő és bolgár továbbra is nemzetének közelében maradt.

898-ban az isteni gondviselés már módott nyújtott Árpádnak arra, hogy seregével Európa ügyeinek rendezésébe beleszóljon és egyuttal nemzetének jobban művelt és nagyobb menedéket nyújtó területet szerezzen.

894-ben meghalt a híres I. Szentepolk (Szvatoplik)⁴ morva fejedelem és halála után országán fiai II. Mojmir és II. Szentepolk ó-szláv szokás szerint megosztottak. II. Mojmir mint idősebb kapta a fővárost, Dévényt, továbbá a Morva és Garam közét, II. Szentepolk ellenben a Morvától nyugatra eső részt vagyis a mai Alsó-Ausztriának Morva és Kamp folyók közt elterülő részét. Atyjuk éveken át diadalmasan védelmezte e területet a bajorok támadásai ellen, de ők jobbnak látták a békekötést Arnulf császárral. Ez mivel már akkor készült Itáliába a császári korona elnyerésére, elfogadta a nyújtott békejobbot és megkötötték a békét 4 esztendőre.

896-ban azután Arnulf csakugyan eljutott Rómába, császárrá is koronáztatta magát, de nem sokkal ezután oly súlyos beteg lett, szélhűdés érte, úgy hogy vissza kellett jönnie Bajorországba. Itt se gyógyult meg tökéletesen, úgy hogy ettől kezdve úgysszólván élőhalott lett.

Arnulftól tehát felvirágozhatott volna és békében lehetett volna a morva birodalom, de most meg a testvérek veszték össze oly kegyetlenül, hogy ha az egyik a másikhoz hozzáfér-

hetett volna, megölte volna. II. Szentepolk-nak, a kisebbiknek, azonban hatalmas pártfogója akadt Aribó-ban, a keleti határgrófban és annak fiában Isanrich-ban. Ezek kormányozták akkor a frank-német birodalomnak Enns-től keletre eső nagy területét, de csekély népességű tartományait, tehát Alsó- és Felső-Pannoniát is egész a Dráváig, még pedig Arnulf császár betegsége miatt jóformán teljes hatalommal és függetlenül.

898-ban tehát II. Mojmir-nak, mivel ekkor már háborúra került a sor közte és II. Szentepolk közt, szintén segítség után kellett néznie s erre felhívta a magyarokat. 898-ban ekként megkezdődött a két testvér közt a háború. II. Szentepolknak segítségére jött Aribonon kívül Luitpold bajor gróf is, de ezért mégis vereséget szenvedett és kénytelen volt egy erős várba bezárkózni. 898—99 telén a bajorok újra megtámadták II. Mojmir-t, hogy II. Szentepolknak országát vissza szerezzék, de sikertelenül. 899 tavaszán II. Szentepolkot bátyja már annyira szorongatta, hogy a bajorok újra kénytelenek voltak sereget indítani az ostromlott vár felmentésére. Ez sikerült is, de II. Szentepolk helyzete az elpusztított országban annyira tarthatatlanná vált, hogy a bajorok kénytelenek voltak őt magukkal vinni és őt elvesztett országáért másutt kárpótolni.⁵

Még ez a hajdani Alsó-Morvaországban történt, addig a keleti határ grófságnak a bécsi erdőtől keletre eső része II. Mojmir és a magyarok birtokába került, mert Mojmir egyik hadvezére magához vévén a magyarok e végre kiválasztott csapatát, átkelt a Dunán és az akkori Pannoniát, vagyis a mai Magyarországnak dunántúli részét, fel egészen a bécsi erdőig elfoglalta, a falvakat, egyházakat felégette, az ott lakó népeket részint megölette, részint rabokká ejtette.⁶

Mivel Pannónia lakossága akkor már keresztény volt, a morva-szlávok részint, hogy ne mondják: ime keresztények keresztények ellen harcolnak, részint hogy a lakosságot még jobban megijesszék, maguk is lenyirták egész tövig a hajukat, hogy így ők is magyaroknak tűnjenek fel s az egész szörnyű rombolást a magyarok rovására lehessen írni. A régi gyűlölet a bajor és morva-szláv közt oly hevesen dühöngött, hogy az egész akkori Pannoniába egyetlen egy egyház sem maradt épen.⁷

Pannonián aztán a magyarok és morva-szlávok úgy osztottak meg, hogy a morva-szlávok kapták meg a Bakony és

Vértes hegységektől északnyugatra eső területet, fel egészen a bécsi erdőig. Erre már Rásló (Rastiszlav) idejéig (846) kezdve fájt a foguk a morva szlávoknak és hogy ha azt sikerült volna megtartaniok, akkor országuk fővárosa, Dévény, épen országuk közepén állott volna. A Bakonytól és Vértestől délkeletre a Dunáig és Drávaig terjedő részt, vagyis Alsó-Pannoniát magyarok kapták meg,⁸

Megvetvén lábukat a magyarok a Dunántúl egyrészén, a Dráva mentén határosok lettek a bajorok azon részével, a mely az akkori korontál (karantán-karinthiai) herczegséget bírta. Rátörhettek volna a magyarok ezekre is, de ezek békét kértek. A magyarok a béke fejében ruhaneműt, különösen pedig fejéreneműt kértek és kaptak.⁹

Másfél év múlva, a 900-ik évben II. Mojmir újra segítséget kért a magyaroktól, mert minden abbeli ügyekezete, hogy a bajorok országának függetlenségét elismerjék, kudarcot vallott. A magyarok három csapatot küldöttek segítségül. Az egyik a Duna északi, a másik a Duna déli partján nyomult előre. A harmadik pedig a korontál (karinthisi) herczegséget támadta meg Pettan tájékán.

A középső csapat oly sebesen támadt rá az Enns és Traun folyó közt lakó bajorokra, hogy ezek nem tudtak ellene védekezni. Bámulva emlegették később is a magyar lovasság szédtő gyorsaságát, mert egy nap alatt 73 km. széles területet nyargaltak be és mikor az Inn tájékán lakó bajorok összeszedték magukat, ők már visszatértek, sok zsákmányt hurczolva a felégetett tartományból hazájokba, Pannonia földjére.

Annál szerencsétlenebbül járt a Duna északi partján támadó csapat. Ez nem sietett oly gyorsan vissza és a keleti határgrof meg a passai püspök seregeikkel az Enns torkolata tájékán elébe kerültek. Itt azután megtámadták a magyarokat, neki szorították a Dunának és állítólag 1200 embert öltek meg közülök.¹⁰ Hasonlókép visszaverték a korontál herczegségbe betörő magyar csapatot is.¹¹

Bár a bajorok híresztelése szerint a magyarok két helyütt is vereséget szenvedtek, mégis a németek egyrészt nemsokára felépítették Ennsburg várát, mert annyira megijedtek a magyarok hirtelen támadásától, másrészt 901-ben II. Mojmirral békét kötöttek.

II. Mojmirt tehát a magyarok nagy urrá tették. Országa a Duna északi oldalán a Kamp folyócskától a Garamig, a Duna déli oldalán pedig a bécsi erdőtől a Vértesig és Bakonyig nyult és a legtermékenyebb földeket ölelte fel. Ő itt állandóan és teljes függetlenséggel akart berendezkedni. E függetlenség egyik nyilvánulása volt abban az időben a külön egyházi szervezet élén egy érsekkal. II. Mojmir tehát még 898 végén vagy 899 elején követeket küldött Rómába IX. János pápához az egyházi szervezet felállítására véget.

Arnulf császár betegsége miatt akkor Rómában a taliánolasz urak, Arnulf ellenségei rendelkeztek.¹² Nem volt tehát nehéz kivinni, hogy a római pápa Alsó-Morvaország részére külön érsekséget állítson fel. Mindjárt fel is szentelte János, Benedek és Dániel nevű II. Mojmirtól bizonyára ismert papokat püspökökké az Alsó-Morvaország területén felállítandó püspöki egyházakba és közülök Jánost érseki joggal és dísszel ruházta föl. Megbizta azzal is, hogy még egy másik alkalmas személyt püspökké szenteljen föl és elküldötte őket Alsó-Morvaországba. Ezek azután 899 év végén a régi, nagy, római út mentén, tehát Cilly, Pettau, Sabaria (Szombathely) és Carnuntum (Petronell) irányában utazva, csakugyan meg is érkeztek II. Mojmirhoz. azután a németek nagy megbotránkozására egy püspökséget vagyis a passauit öt részre daraboltak fel, azaz meghagyván a mai Ausztria nyugati részét a passauai püspöknek. Mojmir országában egy érsekséget és három püspökséget állítottak fel.¹³

A 901 év elején a német birodalom oly szorult helyzetben volt, hogy kénytelen volt ezen állapotokba belenyugodni annál is inkább, mert Aribó keleti határgróf fia, Isanrich is II. Mojmirhoz szökött át és a bajorokat fenyegette. Arnulf császár mint ismeretes, csak egy kiskoru gyermeket hagyván maga után utódul, meghalt. E gyermek, Lajos király kormányra 901-ben a birodalom nyugati részére akart utazni, hogy az ott kitört belviszályokat lecsendesítse. Regensburgban tehát békét kötött II. Mojmirral, Isanrichnak visszaadta volt hivatalait és elküldötte a passauai püspököt egy gróffal együtt, hogy II. Mojmirt és főurait a béke megtartására megeskesse.¹⁴ Annyira elismerték a bajorok ezt a békekötést, annyira állandónak vélték azt, hogy 904-ben, midőn meghatározták a Dunán lehajózó kereskedőktől fizetendő vámokat, az utolsó vámhelyet Mauternél jelölték ki.¹⁵ Te-

hát akkor a német birodalom csak a mai Mautern és Krems városok vidékéig terjedt. A ki e városokon túl ment, az már a morva-szlávoknak szállított árut és ezért külön egy schillinget kellett fizetnie.¹⁶ A vámtételekből világos az is, hogy akkoriban itt a rabszolgakereskedés szélében virágzott.¹⁷

Azonban az oly kegyetlen és összeférhetetlen uralkodók, mint a minő volt II. Mojmir is, nem tudnak állandó országot alkotni. II. Mojmir, a mikor uralma tetőpontján állott, megbánta, hogy volt szövetségeseinek, a magyaroknak átengedte Alsó-Pannoniát és el akarta tőlük venni. Megindult tehát 905-ben seregével a mai Győr felől Esztergom felé, a magyarok ellen. Azonban a magyarok a régi Bregetio-tól, Szőnytől délre törbe csalták őt és úgy megverték seregét, hogy az ütközetben maga II. Mojmir is elesett. Ezzel országa is egyszerre megsemmisült. Még századok multával is tudták a magyar királyi udvarban, hogy a Szőny és Bánhida közt elterülő térségen a magyaroknak nagy és diadalmas ütközetük volt a morva-szlávok fejedelmével, csak az elbukott fejedelem nevét nem jegyezték fel s helyette atyjának, a nála híresebb Szentepolk-nak (Szvatopluknak) nevét emlegették.¹⁸

A magyarok II. Mojmir bukása és halála után Felső-Pannoniát, továbbá a Duna északi partján a Morva-Garamközét könnyű szerrel meghódították és országukhoz csatolták. Azonban ők a Lajtán (régi magyar nevén Sár-on) túl, továbbá a Morvától nyugatra eső területeket lakatlan, országválasztó-közőknek hagyták. Ha tehát a külföldi, nyugati írók úgy értesültek, hogy a magyarok Alsó-Morvaországot földig lerombolták, ez csak a nyugati részre, a Morva jobbpartjára vonatkozik.

Hogyan foszlott szét egyszerre II. Mojmir országa, mérthetjük abból, hogy az tulajdonképen számos apró várúr és szoros kötelékben élő nemzetség közt oszlott meg. E főurak közül azok, akik a kegyetlenül elűzött testvérnek, II. Szentepolknak voltak hivei s azok kiket II. Mojmir hatalmukban korlátozott, nem nagyon siránkoztak az ő bukásán, hanem igyekeztek hatalmukból megmenteni amit lehetett. A magyarok pedig mint említők, nem voltak ellenséges indulattal a szlávok iránt, hiszen nekik akkor nagy szükségök volt a munkás kezekre s mint látni fogjuk, csakhamar más szlávokkal is szövetségre léptek. Szívesen fogadták tehát a morva-szlávok hódolatát s egyes főúri családokat meg is hagytak földjeik birtoká-

ban, mint például a Bogát-Radvány és Szalók nemzetségeket Dunántúl, a Hont-Pázmány és Divék nemzetségeket Dunáninnen.

De II. Mojmir bukása és az ő volt országának meghódoltatása se biztosította a magyaroknak a dunántúli részeket. Tudjunk, hogy 796-tól 898-ig az akkor Alsó- és Felső-Pannoniának nevezett Dunántúl a frank császársághoz tartozott. 905-ben még mindég a hódító, híres, frank császár, Nagy-Károly ivadéka birta egykori birodalmának keleti felét. Igaz, hogy e király, Lajos még gyermek, mindössze 11 éves volt, de nevelői, birodalmának kormányzói nagyon jól ismerték nemzetüknek multját, közülök az öregebbek még talán személyesen is résztvettek azon harcokban, amelyeket a keleti frankok, főleg pedig a bajorok Rászló (Rasztiszláv) és Szentepolk (Szvatopluk) morva fejedelmek ellen Pannonia megtartásáért vívtak. Igaz, hogy a tartomány már oly messze esett tőlük és ennél fogva azt nem tudták benépesíteni, hanem odahagyták azt, részben az avaroknak, részben az oda beköltöző szlávoknak, de a hatalom édes és arról lemondani nem könnyű. Ezért tehát a bajorok, bár e tekintetben a többi német törzsökötől segítségre nem számíhattak, vissza akarták hódítani Pannoniát a magyaroktól.

Már 904-ben tárgyaltak a magyarok és bajorok Alsó-Pannonia birtoka és határai miatt és a magyarok evégből Kusaly nevű vezérüket küldték Bajorországba. De tárgyalás közben anynyira összeeszesztek, hogy a feldühödött bajorok Kusalyt felkonczolták.¹⁹ Ez már eléggé jelezte a magyaroknak, mit kell tartaniok a bajorok szándékáról.

907-re végre felkészültek a bajor főurak s úgy akartak tenni, mint egykoron Nagy-Károly. Összeszedték csapataikat, Luitpold bajor herczeg, Thietmár salzburgi érsek, Udo freisingi, Zachariás säbeni (brixeni), Burchard passau püspökök, Isingrim, Mebis, Ekkerich meg a többi bajor grófok s úgy indultak a Duna mellett kelet felé. Azt hitték, hogy nagy számokkal és erős fegyvereikkel úgy fogják összetörni a magyarokat mint 900-ban az Ennsburgtól északra zsákmány végett szétszóródott magyar csapatokat vagy mint egy századdal előbb Nagy-Károly az avarokat.

Csak hogy a bajorok most nem olyan haldokló, erőszakossága, dologtalansága miatt mindenkitől gyűlölt nemzet ellen

jöttek, mint amilyen az avar volt. A magyar élni és dolgozni akart és fenmaradásáért életét is áldozni. Tudta, hogy most megint a nemzet létéről van szó és föltétlenül alárendelte magát Árpád fejedelem bölcs vezetésének. A magyar sereg a fővezér rendeletére most nem támadott, még csak nem is védelmezte ott Bécs tájékán Felső-Pannónia határát, hanem visszavonult, hogy elbizakodottakká tegye a bajor urakat. Engedte, hogy egyes csapatait a bajorok üldözzék s így ezek hadirendje megbomoljon. Így sikerült azután az akkor Brezalauspurch-nak (Pressburg) nevezett a magyaroktól később Pozsonynak hívott várral szemben a bajorokat törbe csalni. A 907. július 5, 6 napjain vívott öldöklő ütközetekben a magyarok a bajor sereget teljesen tönkretették, úgy, hogy nagyon kevesen menekültek meg. Elesett maga Luitpold herczeg és Thietmár érsek is. Odavesztek Udo freisingi, Zakariás sábeni püspökök, Eziko, Mebis, Ekke- rich grófok és odaveszett természetesen a seregjava is.²⁰

A 907 június 5, 6-iki pozsonyi hatalmas diadal volt tehát az, amellyel a magyar nemzet mai hazájában lábát végleg megvetette. Nyugat felől nem fenyegette őt többé a kiirtás veszede- delme. A bajorok visszahúzódtak nemcsak a bécsi erdőn túl, hanem még Mautern vidékéről is egészen az Enns folyóig és hatvan éven át nincs szó többé a német keleti határgrófságról.²¹

Ez volt a magyar honalapítás dicsőséges kezdete!

II. FEJEZET.

A magyar törzsökök elhelyezkedése új hazájukban.

A régi Pannonia vagyis a dunántúli részek diadalmas megvédése után a magyarok új hazája körül volt véve természetes határokkal s azonkívül lakatlan, országválasztó közökkel, nehezen járható erdős hegységekkel. Északról védték őket a Kárpátok magas csúcsai, keletről egész Erdély üresen állott, hogy a félelmes besenyők hirtelen rájuk ne üthessenek. Délen a széles Duna védte őket a bolgároktól, nyugaton a későbbi stájer és osztrák hegységek a bajoroktól.

Számíthattak tehát arra, hogy az irgalmas Isten itt végre nyugodalmat ad nekik addig, míg az annyira pusztított, elnéptelenedett területet ők végre népes és egységes országgá alakíthatják. Itt volt tehát az ideje annak, hogy a hét, akkoriban még egymástól jogilag és vagyoniilag elkülönített magyar törzsök és kháziroknak hozzájuk csatlakozott Kóor (Kovir) törzsöke megkapja a maga részét az új hazából. Mivel pedig a magyarok főfoglalkozása az állattenyésztés volt, bár, mint említők a földmiveléshez is értettek, az is elkerülhetetlenül szükséges volt, hogy az egyes törzsökök területeit természetes akadályok, nevezetesen folyók és erdős hegységek válasszák el egymástól. Máskülönben a legeltető pásztorok veszekedéseit, túlkapásait soha sem lehetett volna megakadályozni és az annyira szükséges békés együttélést föntartani. — Roppanó nehéz ugyanis egy-egy nemzetnek a költözködő életmódról, annak örömeiről és változatosságáról leszoknia és magát, nyáját határok közé szorítania.

950 táján is úgy tudták a külföldön, hogy a magyarok költözködő életet élnek és ez való is volt annyiban, hogy nyáron és télen más és más helyen ütötték fel sátraikat.

Amennyire biztos volt azonban a 907—970 évek között Magyarország akkor megszállt területeinek szétosztása a nyolc törzsek között, annyira nehéz most már századok után ezen elkülönítő vonalakat megállapítani, mert hiszen azóta századok teltek el, rettentő viharok szántottak végig Magyarországon s maga a megélhetés is és a gazdálkodás megváltozása mind lehetetlenné tették ezen elkülönítések fentartását. Most már csak abból következtethetjük, hogy melyik törzsek melyik vidéket kapta, hogy azon a területen saját törzsöke nevéből képzett helynév nem fordul elő. Nem nevezhettek el például egy szállóhelyet Megyernek, ha körülötte is mind Megyer törzsekből laktak, mert ez esetben hiányzott volna az ismertető jel, pedig ez egy-egy szállóhely elnevezésének legfőbb kelléke.

Biztos az részint régi hagyományokból, részint okleveles adatokból, hogy azon törzsek, amelyhez Árpád fejedelem és családja tartozott, vagyis Megyer (Megyeri). Dunántúlra azt a részét kapta meg, amelyen később Fehér és Tolna vármegyék, továbbá Veszprém vármegyének a Bakonytól délkeletre eső része terültek el. Mint helyhez kötött hagyomány szívósan tartotta magát az a tudat, hogy maga Árpád fejedelem Székesfehérvár közelében, tőle északkeletre, később Novajnak hívott hegyoldalon ütötte fel sátorát, mert itt köröskörül abban az időben jó legelők és bőséges halászó helyek voltak.

Árpád fiai közül az egyik, Iutas nevű, a Veszprémtől északra folyó Séd völgyében tartózkodott hosszabb ideig bizonyára vadászat végett. Ezért nevezték el tanyája helyét jutásnak. Másik fia Csát (Zaltas), a Koppány folyócska völgyében, a mai Szakcs(i) városkától északra szeretett időzni, és az itt alakult falucska nevében emléke a XIV. század végéig fenmaradt. Árpád unokái közül Tevel, Tolnamegye déli részén, Szekszárdtól nyugatra, örököltette meg nevét. Másik unokáját az akkori magyarok Fálcsnak, a későbbiek könnyebb kiejtés kedvéért Fáncsnak hívták, ötödik unokáját pedig Tácsnak nevezték. Ezek nevei is fenmaradtak Székesfehérvártól déli irányban a Sárvíz mentén a helynevekben, mert itt ezek halrekesztőket csináltattak. Ha Árpád dédunokáját, Termatz-ot csakugyan Tormásnak ejtették ki, ennek neve Tolna megyében a Kölesd mellett fekvő Tormás falu nevében szintén feltalálható. Árpád harmadik unokáját mind a keleti, mind a nyugati, egykorú írók Takszinak és nem Taksonynak ír

ják. Takcs szó azonban mind a magyar, mind a török nyelvben ismeretlen. Ellenben Szakcsi a törökken *ört* jelent. Híhető tehát, hogy ő is ott szeretett tanyázni Tolna megye nyugati részén, mint atyja, Csát s így Szakcs városka az ő nevére emlékeztet. Ezeket megfigyelve megállapítható, hogy a Megyer törzsök azt a termékeny, legelőken és vizekben dús, halmos vagy sík vidéket kapta meg, amelyet keletről a mai Téténytől kezdve le egész Bátáig a Duna, északnyugatról a Vértes és Bakony hegység, délről a somogyi erdős halmok és a Mecsek hegység vették körül.²²

Azt is megállapíthatjuk, hogy e területen Megyer nevű falvak vagy városok nincsenek. Hogyan is lehetett volna itt egyik másik tanyát vagy szállást Megyer névvel megkülömböztetni, mikor a szomszéd legelőkön vagy földeken szintén Megyer törzökbéliek költözködtek ide s tova. Ez a tapasztalat, továbbá az, hogy minél nagyobb jegyeket, erdős hegységeket és folyókat kerestek a törzsökök földjeinek elkülönítésére, vezet bennünket a többi törzsököknek jutott területek meghatározásánál is.

Bölcs előre látással az akkori magyarok a velük egyesült, de nyelvileg még be nem olvadt kházirok Kóor (Kovir) törzsökének a későbbi Baranya és Somogy megyék területét adták. E törzsök tagjait tehát ezentúl nem csupán a Tisza, hanem a Duna is elválasztották az ő nyelvi rokonaiktól, a szintén uguztörök nyelvet beszélő besenyőktől. Ekként keletről, északról és részben nyugatról is magyaroktól lévén körülvéve, továbbá a táborozások, hadgyakorlatok idején is folytonosan magyarokkal érintkezvén, gyorsan megtanulták a magyar nyelvet. 950-ben már dicsekesznek, hogy tudják a magyarok másik, azaz nem török nyelvét is.²³ Csak egyet őriztek meg állandóan, részben mai napig, egykori nyelvükből: a sziszegő (sz, c) hangokat.²⁴

E kházir-kóorok (kovirok) maguk közt három nemzetségre voltak ugyan oszolva, de a többi magyar törzsökökkel szemben csak egy törzsököt tettek ki.²⁵

A többi törzsökök a helynevek tanúsága szerint ekként helyezkedtek el:

A Nyék törzsök kapta el a Temesközt a Dunától fel a Marosig. A Kéc (Géc) törzsök kapta a Körözközt, a Marostól föl a Háromas-Körözség és a Berettyóig. A Jenő törzsök kapta meg a Háromas-Köröztől és a Berettyótól északra egész a Felső-

Tiszáig nyúló, nagy, de részben homokos, és így akkoriban üresen álló területet.

A Kurt-Gyarmat törzsöknek jutott a Duna-Tisza köze, fel egészen a Sajóig és a Mátra-Bükk hegységig. Látszólag ez is nagyobb terület volt, mint ami a többi törzsököknek jutott, csak hogy ennek közepén is hosszú és az akkori magyaroktól használhatatlan homoksivatag nyúlt el.

A Dunán inneni rész a Garamtól a Kiskárpátokig a Tarján törzsöknek jutott és végül a 907-ben végleg elnyert Rába mente vagyis a Bakony és a Duna közt eső vidék a Kér törzsöké lett.

Óvhatatlan volt azonban, hogy egyes törzsökök kebelében veszekedések ne forduljanak elő s így egyes családok vagy csapatok ne keressenek menedéket a zaklatások, itt-ott életre-halálra menő verekedések elől a másik törzsök területén. Itt pedig az így keletkezett új szállásokat legegyszerűbben azon törzsök nevével különböztették meg, amelyből az ilyen csapatok kiváltak és elmenekültek. Így keletkeztek például a Megyer nevű falvak Buda felett, a Kér nevű helységek szerteszéjjel az egész országban, még a távoleső későbbi Szatmár, Bihar, Szaránd, Arad, Temesvármegyékben is. A Tarján törzsökbelieket talán a külföldi támadások is kényszerítették a kiköltözésre, így keletkeztek a későbbi Komárom, Nógrád, Heves, Borsod, Biharvármegyékben Tarján nevű helységek. Lehet, hogy a Kér törzsökbeliek szétszóródását is a külföldi támadások okozták. Kházir (Karir, utóbb Károly) nemzetből származó családok mentek át a későbbi Temes, Békés és Szatmár vármegyék területére. Gyarmat törzsökbeliek szálltak át a későbbi Komárom, Hont, Szatmár, Békés, Szaránd, Temes vármegyék vidékeire.

Viszont a Tiszántúl lakó törzsökök közül a Nyéktörzsökbeliek a későbbi Szaránd, Bihar, Bács-Bodrog, Hont, Komárom, Pozsony, Tolna, Fejér, Veszprém és Sopron megyék területére szállottak át, lehet azért, mert néha a bolgárok, később a görögök támadásainak voltak kitéve.

Kevésbbé mozgott a Körözs-közlől a Kéc (Géc) törzsök, csak Biharvármegye északi, Szatmármegye keleti részein, továbbá Nógrádmegyében és a Nyitra folyó mellett Ivánka közelében találunk Kéc, illetőleg Géc nevű helyneveket.²⁶

A Jenő törzsekből a Körözközlön, Temesközlön, a Duna-Tisza közén, a későbbi Nógrádvármegye, Dunántúl pedig Pilis,

Fehér és Veszprém vármegyék területein ütöttek tanyát egyes elszakadt családok.

Nem találhatók a régi nyolcz törzsökre emlékeztető helynevek Erdélyben, a Tiszán inneni kerületnek, a Hernádtól keletre eső részén továbbá a Szikszó, Putnok, Rimaszécs, Fülek, Kékkő, Palást, Bars, Nyitra, Galgócz irányában húzott vonaltól északra. Annak jele ez, hogy mikor még a magyarok törzsökök szerint különböztették meg egymást s a törzsökök előljáróii gazgatták a nekik jutott területek lakosait, a megjelölt vonalakon túleső vidékek nem voltak állandóan megszállva, hanem akkor még lakatlan országválasztó közök voltak s csak néha vadászat kedvéért pár napra keresték fel azokat. Dunántúl is a Mosony, Kapuvár, Sárvár, Szombathely, Kőrmend városok irányában húzott vonalon túleső rész sokáig csak legelő és vadászó terület volt.

Ezen később ugynevezett Gyepüelvék, vagy összerántva Gyepelek, utóbb nem csupán országvédő eszközök voltak, hanem a könnyebb megélhetésre, a terjeszkedésre is alkalmat nyújtottak és a magyar nemzet életrevalóságát mutatja, hogy azokat később nem fegyverrel, hanem a művelődés eszközeivel magának szerezte meg.²⁷

III. FEJEZET.

A morva- és pannon-szlávok beolvadása a magyar nemzetbe.

A magyar nemzet már 853 előtt Onuguriában és később Atilközben érintkezett a szlávokkal, de csak mint szomszédos népekkel és nem mint köztük lakókkal. Ismerniök kellett a Dnieper és a Dniester folyók felső folyásánál lakó szláv népeket, mint köztük a lengyeleket, fehér horvátokat, hiszen rabok szerzése végett sokszor jártak köztük, de mivel akkor még törzsökeik népesek voltak, idegenek szolgálatára rá nem szorultak, a szláv rabokat el is adták a görögöknek, araboknak és más hatalmas nemzeteknek.

Egész más volt a helyzetük 896 után új hazájukban. Megfogyatkozva és elszegényedve érkeztek ide, szükségük volt a segítőkezekre s azért, kivált a 907-ben végleg meghódolt morva- és pannon-szlávokkal szemben egészen más eljárást követtek. Mint említők, a morva- és pannon-szlávok 896-ban nem fogadták ellenségesen a Magyarország közepét megszálló magyarokat, sőt 898 végén vagy 899 elején szövetségre is léptek velök, mert annyira gyűlölték a németeket, hogy azok kiűzésére a magyarok segítsége is jó volt nekik. Viszont a magyarok 905-ben II. Mojmir bukása után és 907-ben Pannonia megvédése után nem irtották ki őket, hanem főuraikat szövetségeseikül fogadták, a kézműves és földműves osztályhoz tartozókat pedig a törzsökök egymás közt fölosztották és mindegyik törzsök a neki jutott részt saját területére áttelepítette. Itt azután ismét kisebb csoportokra szétosztották, hogy így azoknak szolgálatával élhessenek. Innen van, hogy 924-ben a magyar csapatvezérek között Durcsák és Bogát nevűek fordulnak elő, a magyarokkal társult szláv főurak képviselői. Innen van továbbá, hogy a legmagyarabb vidékeken is tiszta magyar helynevek közt gyakran felbukkan egy-egy szláv

helynév, mert azt a pontot a IX. században odatelepített morva-vagy pannon-szláv csoportok valamelyike nevezte el.

Ekként megindult az új hazában olyan folyamat, mint On-uguriában a 600-ik év táján és a magyar nemzet számát, munkaerejét a morva- és pannon-szlávok beleolvadásával és elmagyarosodásával gyarapította.

Előre bocsátjuk, hogy ezen egybeolvadásnak komoly vallási akadályai nem voltak.

Igaz, hogy a morva-pannon-szlávok már mintegy félszázad óta keresztények voltak, de csak névleg, nem valósággal. Azzal, hogy Rásló (Rastislav) 862-ben a frank-német papokat elűzte, s helyettük Kuril és Methód vezetése alatt görög papokat hozatott, 885-ben pedig I. Szentepolk ezeket száműzte és visszahoztak német papokat, 10—12 év múlva pedig II. Mojmir ezekkel is szakított és Itáliából kért püspököket, papokat, teljességgel lehetetlenné tették a kereszténység meggyökeresedését. E szlávok láttak keresztény templomokat és papokat, de nem értették meg a keresztény igazságokat és parancsolatokat. Azért csúfolják őket a német püspökök még 900-ban is félkeresztényeknek.

Az ilyen zavart hitű emberek örömmel fogadták a magyarok uralmát, mert ezek nem kényszerítették őket a szigorú keresztény parancsok megtartására, ezektől bátran követhették régi, babonás szokásaikat.

Tudnunk kell továbbá, hogy a magyar nyelvben ugyan sok szláv szó van, a tudósok úgy számították ki, hogy mintegy 600 a számuk, de ezek kétharmada későbbi időben, különböző szláv nyelvekből jött át a magyarba. Nagy tévedés volna tehát a szláv szók átvételét mind a honalapítás idejére tenni. Kótyavetye, parittya, paprika szavakról például bizonyos, hogy csak a XV. század után hatottak be a magyar nyelvbe, mert az ezen szavakat átadó ráczok (utóbb szerbek) csak ezután költöztek be hazánkba és léptek a magyarokkal érintkezésbe.

A honalapító magyar társadalom akkori műveltsége és szokása is lehetetlenné tették, hogy némely fogalomkörhöz tartozó szavakat mindjárt kezdetben átvegyen. Ilyenek voltak a keresztény vallásra, a házak építésére, a törvénykezés alakiságaira és egyes akkor még nem gyakorolt iparokra vonatkozó szavak.

Ha mindezeket tekintetbe vesszük, alig marad több mint

kétszáz olyan szó, amelyet a magyarok a meghódított és a nyolc törzsök közt szétesztott morva-pannon-szlávoktól tanultak el s ezeket e fejezetben ritkított betűkkel jelezzük.

Szükségessé tették e szavak átvételét a megváltozott körülmények s főleg az új haza időjárása és növényzete. Itt először is nyáron készülniök kellett a hosszú havas hónapokra. Onuguriában és Atilközben voltak nyári és téli legelők. A téltre hagyott, tengerek, nagy folyók közelében eső legelőkön a barmok valahogyan eléledgéltek. A már régebben itt lakó szlávok azonban tudták, hogy itt a bőven termő füvet *kaszá*-val le kell vágni *rend*-ekbe, a rendeket meg kell szárítani s azután *petrenczék*-be, majd *kalongyák*-ba rakni, ezeket *póznák*-kal támogatni és így télire *szénát* kell gyűjteni. Hogy a nehezen összegyűjtött szénából semmi kárba ne vesszen, ezt *jászolyba* kellett a barom elé tenni és még a *murváját* is megbecsülni. Ha valaki ezt elmulasztotta, akkor csak a *kalász*-os növények *szalmájával*, vagy azok *polyvájával* menthette meg barmát az *elpusztulástól*, ha ugyan ezeket idején *kazal*-ba rakta.

A bizonytalan, néha esős időjárás miatt nyáron a *gabonát* nem lehetett mindjárt kinyomtatni, mint Onuguriában. Az új hazában azt előbb *asztag*-ba kellett rakni és azután alkalmas időben csép-pel kivenni. Itt a vetést is *tisztítani* kellett az *asztat*-tól, *konkoly*-tól. Itt továbbá nem lehetett mindig csak szűk területeket felszántogatni és bevetni, hanem *parlag*-ot és *ugart* kellett hagyni és *ganaj*-ozni. Az ilyen földek felszántására azután nem voltak elegendők a régi kis ekék, hanem *gerendellyel* és *csoroszlyával* felszerelt nagy ekék elé *igá*-ba kellett az ökröket befogni, úgy lehetett nagy *barázdákat* huzni és azokat *boronálni*.

Természetesen az új hazában új növények termesztését is meg kellett tanulni a magyaroknak a szlávoktól s ehhez egyúttal kölcsön vették azok elnevezéseit is. Így ismerték meg tehát a *rozs*-ot vagy *gabonát*, *bor*-kölest (hajdinát), *zab*-ot, a gyümölcsfák közül a *barack*-ot, *cseresznyét*, *berkenyét*, *szilvát*, *galagonyát*, a vetemények közül a *babot*, *lencsét*, *mákot*, *dinnyét*, *tököt*, *káposztát*, *labodát*, megismerték az erdőszélén vadon tenyésző *málnát*, *kálnát*, *gombát*. A vetemények műveléséhez *kapát* használtak.

Mivel Onuguriában nagyon kevés erdő volt, a bevonuló magyarok nem értettek a különböző erdei fák feldolgozásához s

azért szívesen eltanúlták a meghódolt szlávoktól a háztartáshoz és földműveléshez annyira szükséges faszerszámok és edények elkészítését. Voltak a szlávok közt *bocsárok* és *esztergályok*, a kik *bocskákat* (becskéket) egy kézzel emelhető *roncsikákat*, nagyobb *dézsákat*, kisebb *csutorákat*, *csabánokat*, *poharakat*, *palaczkokat* készítettek. Voltak köztük *bodnárok*, *kádárok*, akik *bodonokat* (bödönöket), *kádakat*, *vedreket*, *berbencéket*, mértékül használt *akókat*, *köböl-öket*, *csebereket* állítottak elő s e végből a *dongákba csint* vágtak s a faedényeket *abroncs*-csal szorították össze, a zárt hordókba *aknákat* fúrtak. A szállás körül előforduló kisebb teherhordásra ilyen famunkások készítettek *talyigákat*, *targonczákat*, télen pedig *szán*-akat *eplénnyel* és *ra-konczával*. Hogy a gabona *dohot* ne kapjon, szükség volt a *szonszékra* (szunszék), nagyobb teherhordás végett a *jármokra*, *villákra* és *lapátokra*. A régi magyar *kasfonók* is eltanúlták a szlávoktól a *kosarak* és *varsák* alakjait és aztán olyanokat maguk is készítettek.

Bár a honalapító magyarság még sokáig költöző életű maradt és lehet, hogy részben szláv alattvalóikat is kényszerítették az időszakos költözködésre, ezek mégis szerettek egy helyben maradni s készítettek a barmok részére *aklokat*, holmijuk őrzésére *színeket*. Mintegy helyben lakó emberek jobban megfigyelték az apró madarakat s tőlük tanulta el a magyar a *galamb*, *pacsirta*, *tengelice*, *gerlicze*, *poszáta*, *szalonka* elnevezéseket, a tyúknak *kakas* és *jércze* megkülönböztetését, a kacsának *récze* nevét.

A meghódolt szlávok részéről természetesen sok volt a *panasz*, hogy őket csak *szolgákul* alkalmazzák, hogy ők nem *szabad*-ok, hogy sok a *dolog*, hogy az olyan *robota* (robot) mint a kaszálás, kapálás sok *munkával* jár. De hát a földi élet tele van ilyen *bajokkal*.

A magyarba a morva-pannon-szlávból átvett legrégebb szavak nyilván mutatják és a történeti adatok is azt bizonyítják, hogy a magyarba beleolvadt szlávok egy pár főúri család kivételével mind a társadalom alsóbb osztályához tartoztak s midőn a honalapító törzsökök őket maguk közt szétosztották, túlnyomó részben földműves szolgákul alkalmazták, mert a megszokott és könnyebb pásztoréletről a színmagyarok nehezen mondtak le. Ennek azután az lőn a következménye, hogy a

szlávok a tőlük művelt szántóföldeknek vagy annak a pontnak, ahol ők föld és faházaikat felépítették, szláv neveket adtak még ott is, ahol a magyarok bevonulásakor szlávok nem laktak. Innen van, hogy tiszta magyar vidéken is fölbukkan egy-egy ó-szláv helynév vagy helynév-csoport csupa magyar helynevektől körülveve. Az átköltöztetésnek nyilvánvaló jele, hogy ugyanazon ó-szláv helynév mind a dunántúli és dunáninnyi, mind a tiszántúli és tiszáninnyi vidékeken előfordul, mert ugyanazon okokból vagy ugyanoly nevű ó-szláv férfiaktól csak ugyanolyan ó-szláv helynevek származhattak. Ilyen helynevek *Szalók* Eger mellett és Somogy megyében, *Kanizsa* a Tisza mellett és Szalamegyében, *Doboz* Békés és Fejérmegyében, *Szécsény* Temes és Sopron megyében, *Palkonya* Borsod és Baranyamegyékben, *Bábolna* Borsod és Komárom megyékben, *Ladány* Szabolcs és Fejérmegyékben, *Bézi* régi Csanád és Győrmegyékben, *Völnök* (Vőnök, Vőnek, Vének) Csanád és Győrmegyékben, *Deřecske* Bihar és Veszprémmegyékben, *Esztár* Bihar és Veszprémmegyékben, *Kakat* Temes és Esztergom megyékben, *Tés* Csongrád és Veszprémmegyékben, *Kéza* Bihar és Fejérmegyékben, *Gyűlvész* Somogy és Szabolcs megyékben, *Visonta* Heves és Somogy megyékben, *Csesztreg* Torontál és Szalamegyékben, *Arács* Temes és Veszprémmegyékben, *Boba* Temes és Vas megyékben, *Pordány* Torontál és Sopron megyékben. Hogy az olyan ó-szláv személynevek mint Bogát, Szoboszló, Szalonta, Bogyoszló többfelé előfordulnak, helynevekként ismeretes.

Természetesen nem kell azt gondolni, hogy a magyar nyelvbe behatolt ó-szláv szavak rögtön elterjedtek. Ahhoz évtizedek, sőt évszázadok kellettek, míg a magyar nyelv közkincsévé lettek. Sok olyan szó is van ez ó-szláv szavak között, amelyekre tulajdonképpen a magyarnak nem is volt szüksége, de hogy magát szolgálival könnyebben megértesse, a szláv szót használta és a régi magyar szót elfelejtette. Még ma is élnek némely vidéken az ó-szláv kölcsönszavak mellett az eredeti magyar elnevezések, mint például az ó-szláv *gerencsér* mellett a magyar *fazekas*, *koca* mellett az emse, a *pióca* mellett a nadály, a *kan* mellett a hím, a *patak* mellett a séd, a *porond* mellett a fővény, *köszméte* (koszmáta) mellett az egres, *kovács* mellett a vasverő. Vannak olyan ó-szláv szavak is, amelyek csak a XIV. században tudták kiszorítani a régibb magyar szót, mint például a

csuka a szortot. Tehát a honalapító magyaroktól átvett ó-szláv kölcsönszók száma nem haladta meg azt, amit három századdal azelőtt a magyarok az onuguroktól átvettek.

De bármily nagy volt a morva- és pannonszlávok beleolvadása a magyar nemzetbe s bármily nagy volt ennek következtében a tőlük beszélt ó-szláv nyelv hatása a magyar nyelvre bizonyos, hogy számuk mégis kevesebb volt a bevonuló magyarságénál, mert különben ők szívták volna fel a magyarokat, s nem megfordítva.

Mind a magyar nyelvbe ájtott legrégibb ó-szláv közzavakból, mint pedig a helynevekből megállapítható az is, hogy e morva-pannon-szlávok egészen külön nemzetiségűek voltak s a mostani Magyarországon vagy Magyarország körül lakó szláv népek egyikével sem azonosak.

Különösen nincs semmi közük ezen régi a magyarokba beleolvadt morva-pannon-szlávokhoz s a magyar honalapítás után két századdal később bevándorló szlovák-tótoknak.

Azon morva- és pannon-szlávok, akik a magyar honalapítás idején Magyarország nyugati részén laktak, használták a nasalis (on) hangot. Ők *Korompa*, *Dombó*, *Munkács*, *Krencs*, *Szencse* alakban ejtették ki azokat a helyneveket, amelyeket a szlovák-tótok *Krupa*, *Dubova*, *Múkács*, *Krucsa*, *Stuco*-nak mondanak. A morva- és pannon-szlávok *donga*-t mondtak *duga* helyett, *gombát* mondtak *huba* helyett, *rendet* mondtak *réd*, *rád* helyett, mert a magyarok csak azért vették át e szavakat ily alakban a maguk nyelvébe, mert úgy hallották az itt lakó morva-pannon-szlávoktól.

A régi morva-pannon-szlávok *g*-t mondtak ott, ahol a szlovák-tótok „h”-t ejtenek. Ezt a *Vág*, *Garam*, *Esztergom*, *Galgóc*, *Manyiga*, *Bagonya* stb. folyó és helynevek oly kétségtelenül bizonyítják, hogy csak a vak nem látja.

De különböztek e morva-pannon-szlávok a hazánk délnyugati szélén lakó szlovénektől másként szlavonoktól is, mert ezek nyelvéből hiányzik a szóközépi *st*, *sd* hang, pedig ez a régi morva-pannon-szlávok nyelvében közönséges volt, mint azt a magyarba átvett *rozsa*, *rosta*, *mesgye*, *pest*, *mostoha* szavak bizonyítják. Különben is a Drávántúl lakó szlovénekkal a magyar csak 1083 után jutott szorosabb érintkezésbe, a dunántúli szlovének (vendek) pedig csak a XIV. században költöztek az

akkori magyar urak meghívására a muraszombati és felsőlendvai uradalmakba. Ezekből tehát oly erős, oly régi szláv hatás, mint aminőnek a magyar nyelv ki volt téve, nem származhatott. Ilyet csak a magyarral együtt lakó, közéje vegyült morva-pannon-szláv gyakorolhatott.

Végül nem volt egy a magyarnak ó-szláv szavakat kölcsönző, morva-pannon-szláv nép a hazánktól délre a Száván és Dunán túl a mai Szerbiában lakó bolgár-szláv néppel sem. Igaz, hogy ennek nyelvében meg volt a szóközépi *st* hang, de a morva-pannon-szláv nyelv ettől is különbözött két fontos dologban. A morva-pannon-szlávától a magyar *csáva*, *csorba*, *csuka*, *csetnek*, *Csépán* stb. szavakat hallott, holott ezek a többi szláv nyelvekben és nevezetesen a bolgár-szlávban is *st*. *scs*, *sty*-nek hangzanak. Sőt a morva-pannon-szláv több helyen *cs* hangot ejtett ott is, a hol a többi szláv *k* hangot mond, mint ezt a magyarba átjött *csóka*, *csúklya*, *csuvik* szavak mutatják.

A másik az, hogy a morva-pannon-szláv nem ismerte a hangok összerántását (*reductio*) s azért a többi szláv nyelvektől eltérőleg *szuluga-t*, *szereda-t*, *szaraka-t*, *szalama-t* mondott. Ennélfogva így vette át, így ejtette ki ezeket a régi magyar is, úgy hogy csak a XIV. században az első szótagra vetett hangsúly következtében alakultak ezek *szolga*, *szerda*, *szalma* szavakká.²⁸

A nyelvtudomány tehát teljesen igazolja azt, a mit 950-ben Porphyrogenota Konstantin görög császárnak az ő követei jelentettek. Azt írja ezek jelentései nyomán Konstantin, hogy Szentepolk, illetőleg II. Mojmír birodalmának bukása után az ő népének maradéka részben a bolgárokhoz, részben a horvátokhoz, részben pedig a magyarokhoz, II. Mojmír uralmának megsemmisítőihez menekült.²⁹

Tehát már e követek is bevallották, hogy a morva-pannon-szlávok egy része a magyarok közt élt. Ha természetes volt, hogy a morva-pannon-szlávok közt működő keresztény papok és buzgóbb híveik a pogány magyaroktól való félelmükben a horvátokhoz és bolgárokhoz menekültek, még természetesebb volt, hogy a birtokukhoz ragaszkodó főurak itt maradtak és a magyarokkal kiegyeztek. De még inkább itt maradt a köznép, az alsó társadalmi osztály. Neki egy részt mindegy volt, kinek szolgál, más részt szívesebben szolgált a magyarnak, mert az őt

régi vallásában vagy inkább babonás szokásaiban nem háborgatta.

Az isteni gondviselés ezt a morva-pannon-szláv népet rendelte arra, hogy a magyarságnak atilközi nagy veszteségeit kipótolja. E morva-pannon-szláv nép előzőleg egymást gyűlölve, tépve, társadalmilag szétszakadva, úgy sem tarthatta volna fenn magát, így pedig az akkori szokások szerint hadizsákmányként a 8 magyar törzsök közt szétszétva és szétszóródva megmentette legalább vagyonát és életét. Aztán pedig az őt szívesen fogadó magyar közé vegyülve, megtanulta annak nyelvét, a magyar nemzet tagja lőn kis részben mint fegyveres, túlnyomó részben mint földműves és iparos osztály.

Ha tehát arról van szó, hogy elsőség jogán kit illet meg a régi Alsó-Morvaország és Pannonia területe, az csak a magyar nemzet lehet, mert ő lakik ott legrégebben s még azelőtte ott levő morva-pannon-szláv nép is ő beléje olvadt, annak is ő vérbeli örököse.

IV. FEJEZET.

A magyar vitézek hadi vállalatai Itáliában.

Sokféleképen nevezték el és sokféleképen dicsőítették avagy gyalázták azon hadjáratokat, a melyekben a magyarok 899-től 972-ig részint magukban részint másokkal együtt Európa különböző országaiban folytattak. Nevezték külföldi kalandoknak, nevezték rablótámadásoknak. Sokan ezek leírásával siklottak keresztül a honalapítás ismertetésének nehéz feladatán, de a hadjáratok igazi természetét és okait nem ismerték föl. Mi azzal, hogy a hadjáratokat hadi vállalatoknak nevezzük, előre jelezzük, hogy ezek nem az egész magyar nemzet művei, hiszen sokszor nem is kérték ki azokhoz a magyar nemzet beleegyezését. A dicsőség, a melyet hoztak, nem az egész magyar nemzetet illeti, a szégyen, a mely egyes vállalatokkal járt, nem az egész magyar nemzetet terheli.

A X. század annyira szerencsétlen volt, hogy még csak történetírója sem akadt. Itáliában, Német- és Franciaországokban a királyi udvari iskolák megszűntek s így a központi jobban értesült történetírás abba maradt. Egyes püspöki székhelyeken és egyes nagy monostorokban jegyezgettek fel ugyan egyet-mást, de általános és az eseményeket csak némileg is összefogó, azok okait is előadó történetírás nincs.³⁰ Luidprend előbb párisi segédpap, utóbb körülbelül 965-ben cremoniai püspök, segédpap korában, távol hazájától 955 táján írt ugyan egy könyvet a Közép-Európában félszázad óta végbement változásokról és eseményekről, de e könyvnek nevet is Antapodozis magyarul Bosszú vala. Tehát már maga a könyv neve is mutatja, milyen kicsinyes, alantas szempontból nézte ő az eseményeket. Ő az események tengeréből csak azokat válogatta ki, amelyek bosszújának kielégítésére alkalmasak voltak. A vidékeken szétszórt többi írók és feljegyzők szintén csak a körü-

löttük történt változásokat látják, az őket érintő károkat panaszzolják, de mik idézték ezeket elő? nem is kutatják.³¹

Rettenetes sötét színekkel rajzolják tehát ez írók a közeliükben vagy náluk történt rablásokat, égetéseket és egyéb sérelmeket, kivált ha azokat magyarok követték el, mert ezeket nem csupán a pusztításokért, hanem még kikiáltott pogányságukért is gyűlölték, de egyik se akarja tudni és megmondani, hogy mind e sérelmek tulajdonképpen a köztük dúló belháborúk következményei és így a magyarok nem maguk jószántából, nem rablásvágyból, hanem az akkori fejedelmek, egymás ellen küzdő pártok és főúri családok meghívására segédcsoportokként vettek részt a belháborúkban s mint ilyenek követték el a pusztításokat, rombolásokat..

Tudnunk kell ugyanis, hogy ez időben nem mindig az egyes nemzetek kebeléből kikerült seregek harcoltak egymás ellen, hanem a fejedelmek és pártok felfogadott zsoldos csapatokkal is igyekeztek megóvni, esetleg terjeszteni hatalmukat. Biztosan tudjuk, hogy Konstantinápolyban 893-ban és már előbb is chazar (kázir) légio védelmezte a császári udvar érdekeit Ugyanaz időtájt Dániából és részben Angliából származó, magas termetű vorjogok, másként varangok voltak a keletrómai császár testőrei. Fogadtak ezenkívül a városoktól messzire a határszélen táborozó álán és török fegyvereseket,³² sőt 935-ben és 950-ben magyarok is állottak a császár zsoldjában.³³

Már most, ha pontosan megvizsgáljuk egyes országokban a belső pártoskodásokat és ezekkel összehasonlítjuk a magyarok ugyanakkori megjelenését, majd mindig felfedezhetjük, melyik párt vagy melyik fejedelmi udvar hívta be a magyar csapatokat saját országába ellenfeleinek megsemmisítése végett. Innen van, hogy a magyar csapatok sokszor nem nagy számúak és nem csupán kis időre rontanak be idegen országokba, hanem állandóan ott tartózkodnak, míg az őket fizető, persze akkori szokás szerint, nagyobb részben ellenfeleik földjén szedhető zsákmánnyal fizető fejedelmek vagy főurak akarják.

Nem kell tehát és nem szabad a külföldi hadjáratokat a magyar nemzet olyan vállalatának tekinteni, mely egyenesen Európa elpusztítását és kirablását célozta volna. Csak egyes magyar csapatvezérek és pedig a külföldi fejedelmek vagy pártok megbízásából gyűjtöttek össze Magyarországon vállalkozó

magyar vitézeket és mentek azokkal messzire idegen országokba. Hogy azután ezek az őket meghívó pártok vagy fejedelmek szolgálatában kegyetlenkedtek, raboltak, égettek, az nem csupán a magyar vitézeknek, hanem az akkori kegyetlen hadviselésnek és a dühöngő pártoskodásoknak tudandó be. Sajnos, a háboru mindig ilyenekkel járt és jár!

Mindjárt az első, nagy és a magyar vitézeket annyira rettegett, híres harcosokká felavató hadi vállalatnak megtaláljuk az okát, ha Itáliának 898—99-iki eseményeit szemügyre vesszük.

888-ban az utolsó Karoling császárt megfosztották trónjától. Ettől kezdve Itáliában szörnyű pártharcok folytak a császári korona elnyeréséért. A déli részen Guido (Wido) spoletoi határgrof, az északi részen Berengár friauti (forojuliumi) határgrof, mindketten anyai részről Karoling-utódok, követelték a császári koronát maguknak. Mivel Róma közelebb volt Spoletóhoz, Guido rákényszerítette a római pápát, hogy 891-ben őt, majd 892-ben fiát Lambertet koronázza császárrá. De az új császárok annyira erőszakoskodtak, annyi kegyetlenséget követtek el ellenfeleiken, hogy 894-ben Formozus pápa kénytelen volt Arnulf német királyt, a magyarok ismert szövetségesét, segítségül hívni. Ennek 896 február havában csakugyan sikerült Rómát a Guido pártiak kezéből kiragadni és magát császárrá koronáztatni. De azután 896 április 4-én Formozus pápa meghalt, Arnulf császár pedig olyan súlyos betegségbe esett, hogy kénytelen volt Németországba visszavonulni, 897 január havában tehát Guido fia Lambert diadalmasan bevonult Rómába és rettenetes bosszút állott élő vagy meghalt ellenfelein. Berengárral azonban nem birt és azért úgy osztozkodtak meg Itálián, hogy Lombárdia keleti fele az Adda folyótól kezdve Berengaré lett. Italia nyugati felét sehogy se ereszhette ki kezéből Lambert, mert serege frank zsoldosokból állott és ezeknek toborzása, valamint Itáliába való szabad átkelése biztosította az ő uralmát.

Lambert hatalma azonban nem sokáig tartott, mert 898 október havában, midőn a magyarok már a Közép-Dunánál táboroztak, Itália nyugati részén, a később oly híressé vált Marenгонál, vadászat közben, hirtelen elhunyt.³⁴

Most Berengár felakarta használni az alkalmat. 898 deczember elsején hirtelen kikiáltatta magát császárnak, nem törődött azzal, hogy a 896-ban megkoronázott Arnulf császár még él

nem törődött azzal sem, hogy Burgundia királya Lajos, mint Karoling-ivadék, számottart mind Itáliára, mind a császári koronára.³⁵

899 tavaszán tehát Berengár elindult Rómába, hogy magát császárrá koronáztassa!

Csakhowy Arnulf császár még élt. Vagy ő vagy kormánya nagy haragra gyúlt, hogy volt alattvalója és párthive elakarta ragadni tőle a császári koronát. Felbízott tehát egy pár magyar csapatvezért, hogy csapataikkal támadják hátba Berengárt és így kényszerítsék a római útról való visszatérésre. Mind 900-ban a morva-pannon-szláv főemberek, mind 955-ben a páviai segédpap, Luidprand, úgy tudják, hogy Arnulf császár vagy környezete okozta 899-ben a magyaroknak Itáliába való betörését és Felső-Itáliának kirablását. A jelek is arra mutattak, mert abban az időben csakis Arnulf környezete tudott oly hamar érintkezni a Közép-Dunánál lakó magyarokkal és csak ő engedhette meg, hogy a Berengár visszatérítésére vállalkozó magyar vezér vitézeivel együtt a keleti határgrófságon és Karinthián (Korontálországon) akadály nélkül átvonúlhasson és Berengárt éppen kellő időben legsebezhetőbb pontján támadja meg.

Itáliában az addig ismeretlen magyaroknak támadása nagy rémületet gerjesztett és a kósza hírek a magyar sereg számát rettentő nagyra növelték. Megbízható adatok szerint azonban a magyar vitézek száma nem volt több 5 ezernél. Csakhowy ez mind lovas volt s ennél fogva e számhoz még hozzájárultak a vezették-lovak gondozói, a teherszállítók és táborőrzők. Így is valóban hatalmas sereg volt ez, mert hiszen a katonai szakértők szerint a lovashadsereg rendbetartása és pontos támadása ma is a legnehezebb feladat. Háromezer lovasnál több ma sem harcol együtt és egy helyen, mert már ennyi lovasnak és lónak egybegyűjtése és helyes elrendezése is csak hosszas gyakorlat után érhető el.³⁶

Midőn tehát Berengár már Toscánába ért és onnan Spoleto, majd Róma ellen készült, 899 május havában Friaulban Aquiljea irányában megjelentek a magyar lovascsapatok. Mivel az volt a rendeltetésük, hogy Berengárt visszatérésre bírják, az erős, nagy városokat nem ostromolták, azoknak csak külvárosait rohanták meg élelem és zsákmány szerzés végett, ennél fogva egyenesen mentek Itália akkori koronázó fővárosa Pávia felé. Ezt

azután, ha nem is foglalták el, de körülzáporozták. Egyes csapataik élelem- és hírszerzés végett már 899 június 24-én a Páviától északnyugatra eső Vercelli város felé indultak és az onnan menekülő Luitward vercelli püspököt, Vastag Károly császár volt kancellárját, mesés értékű kincseivel együtt elfogták.

A tenger szigetein épült Velence város gazdagságáról szállongó hírek két magyar csapatvezért arra a vakmerőségre is rábirtak, hogy e város elfoglalását is megkíséreljék. Az egyik a Piave régi (most Sile nevű) torkolatától kiindulva északról szeretett volna a városba behatolni. Ez Citta-Novát és az akkor Equilus-nak, később Jesolonak hívott és Fine nevű szigeteket el is pusztította, de a mocsaras vidéken a nagyvízben nem bírt tovább gázolni. A másik csapat lement egészen az Etsch (Adige) folyóig, elfoglalta a régi Caput Argilis most Cavarcere helyet s az ő vitézeivel a mai Chioggia-tól Velence felé nyúló homokzátonyokon, a közben eső folyásokat részint átúsztatván, részint tömlőkől hevenyészett hajókon azokon átkelvén, már majd Malamocco-ig hatolt. De itt a mai Pallastrina nevű homokpart (lido) közepe táján 899 június 29-én erős ellenállásra talált, mert a velencei dús (doge) az ő nagy hajóival odaérkezett és a magyar vitézeket visszaűzte.

Berengár eleintén azt hitte, hogy Lombardiában hagyott tisztviselői majd visszakergetik a magyarokat s azért folytatta alkudozásait Spoleto uraival. De csakhamar olyan rettenetes sok panasz jutott el füléig, hogy mégis kénytelen volt visszafordulni és volt ellenfeleivel, most pedig szövetségével, a közép-itáliai lombard hercegekkel ügykezett először is Pávia felé annak felmentésére és azután a magyarok kiűzésére. Szeptember 15. táján érkezett Páviához, de nem találta itt a magyar sereget, mert a magyar csapatvezérek visszahíván szerte csatangoló vitézeiket, visszavonultak, magukkal vivén, mint szolgálataik megérdemelt jutalmát, Felső-Itália gazdagabb urait foglyokul.

Ezt megint nem tűrhette s nem akarta tűrni Berengár s azért összeszedvén minden erejét, a magyarok üldözésére indult. Ezek hátráltak s e közben magukhoz vonták az egyes városok körül őrségen álló csapataikat. Veronától délre az itáliai, nagyjából lombardokból álló sereg egy részének sikerült utólélnie a magyarok utócsapatát. A magyarok itt is meghátráltak és ez még elbizakodottabbakká tette a lombardokat. Így

érték el a Brenta folyóig, körülbelül a mai Pádova és Bassano városok vonalára. Itt a magyarok megpihentek egy kissé és hogy időt nyerjenek, békét ajánlottak Berengárnak. Megígérték, hogy visszaadják összes foglyaikat és az elrabolt kincseket, ha megengedi, hogy nyugodtan, bántódás nélkül visszatérjenek hazájukba.

Mivel Berengár serege akkor már háromszor akkora volt, mint a magyaroké, s mert 15.000 harczravágyó ember 5000 hátráló, fáradtnak látszó magyar vitézzel állott szemben, Berengár nem fogadta el az ajánlatot.

A magyar vezérek látván, hogy most már csak hirtelen, vakmerő rajtaütés menti meg őket. 899 szeptember 24-én cselvető csapatokat küldtek ki, maguk pedig vitézeik nagyobb részével átúsztatván a Brentán, a készületlen, különben is több vezér alatt álló, nem egységes, lombard seregre törtek s azt iszonyúan megverték és szétszórták.

A magyarok előtt e döntő ütközet után nyitva állott Itália. De most már nem az elpusztított, kiélt Felső-Itáliába mentek vissza, hanem átkeltek a Pó folyamon és a Piavenzától Bolognaig terjedő gazdag síkságon töltötték el a telet. Hallván azonban 900 elején, hogy Arnulf császár 899 dec. 8-án bevégezte földi pályafutását, belátták, hogy nincs értelme a további vérontásnak és rombolásnak. Alkudozásba bocsátkoztak tehát Berengárral és egyezsége léptek. Megengedték nekik, hogy összes zsákmányukkal együtt szabadon visszatérhessenek hazájukba, sőt még kezéseket is kaptak, hogy útközben semmi bántódás ne érje őket.³⁷

Ezzel a magyar vitézek híre elterjedt egész Európában s az emberi vágyak és indulatok hevéssége sokszor előidézte azt, hogy azok megvalósítása végett a magyar vitézek fegyvereihez folyamodtak!

Berengár a magyarok kivonulása után azt hitte, hogy csakhamar egész Itália az övé lesz, de tévedett. Ellenfelei nem nyugodtak meg, hanem Franciaországból elhívták Lajost, Burgundia királyát és ez 900-ik év október havában már Páviában, az itáliai királyság akkori fővárosában volt. A taliánok ekkor annyira rajongtak Burgund Lajosért, hogy Berengár kénytelen volt félre vonulni Friaulba és tétlenül nézni, hogy 901 február havában V. Benedek pápa nem őt, hanem Lajost koronázza csá-

szárrá. Ezt Berengár nem felejtette el. Négy év múlva, 905-ben, szörnyű bosszút állott rajta, mert Verona körül egyik éjjel rárontott a császárra, elfogta őt és megvakította. Ettől kezdve 921-ig Berengár kezében volt Felső-Itália, sőt 915-ben végre azt is elérte, hogy őt ez év december havában császárrá koronázták.³⁸

921-ben azonban megint fellázadtak ellene az elégedetlenek és ekkor Berengár Durcsák és Bogát magyar vezéreket fogadta meg, hogy csapataikkal az ő ellenfeleit ártalmatlanokká tegyék. Ezek Brescia környékén csakugyan megtámadták a lázadókat és a palotagrófot (nádort) Uldrikot megölték. De a bergomoi gróf, Gisilbert és a milanoi érsek, Lampért, elmenekültek.³⁹

A lázadók büntetése persze nem járt egyházak, városok felégetése, pusztulása nélkül, de sikerre nem vezetett, mert Berengárnak a lázadóktól behívott második nagy vetélytársa, Rudolf, Felső-Burgundia királya, mégis csak bejött Itáliába és 922 február havában királlyá koronázták őt.

Berengár erre visszavonult Veronába és leste az alkalmat, hogy e második vetélytársát is oly ártalmatlanná tegye, mint Burgund Lajost. Megfogadta tehát Szalárd nevű magyar csapatvezért és megbízta, hogy hozzon sereget Rudolf elűzésére. Szalárd, személyneve után ítélve, Tiszántúl gyűjtött össze magyar lovas vitézeket és ezek 924 február havában elindulván és senkítől sem gátoltatván, egész Páviáig nyargaltak. E nagy város tele volt híres egyházakkal, gazdag kereskedőkkel, de voltak erős falai is és az egyszerű megrohanás ellen könnyen védelmezhetette magát. A magyaroknak nem lévén ostromszereik, látták, hogy ostrommal nem boldogulnak. Másként ügykeztek tehát a város népei közt zavart okozni. Égő kanócokat tekertek nyílve sszeikre s így lőtték azokat a szorosan összeépült házak, templomok teteire. Rettenetes tűzvész támadt erre a városban s a gazdag, nagy város teljesen leégett. Odaégett sok ember, köztük 2 püspök is, 43 templom és számos nagy épület. A megmaradt lakosság a romok közül összeszededetett 8 véka ezüsttel mentette meg csupasz életét.⁴⁰

Berengár már most mehetett volna Páviába, de az okozott és neki tulajdonított kárral, akkora gyűlöletet ébresztett maga ellen, hogy pár hét múlva, 924. április 7-én meggyilkolták. A magyarok mehetek Felső-Burgundiába megbízójuk halálát megbosszulni.⁴¹

Nemsokára ezután Közép- és Alsó-Itáliában akadt a magyar vitézeknek dolguk. Róma felett ekkor, mint a világtörténetből tudjuk, Camerinoi Alberich nevű kényúr, a tuscolumi határgróf basáskodott. A rómaiak tehát feltámadtak ellene és őt orte-i várába kergették. Alberich ekkor a rómaiak megbüntetésére magyar vitézeket fogadott s ezek 935-ben keresztül vonulván Toscana tartományon, a rómaiak mezein és szántóföldein (Campagna) nagy károkat tettek, hogy így a rómaiakat Alberich visszafogadására kónyszerítsék.⁴² Természetesen ez fájt a rómaiaknak és megkísérelték, hogy a magyarokat elűzzék, Kirohantak tehát a lateráni kapun és megtámadták a magyarokat, de vereséget szenvedtek. Ezután a magyar vitézek a szabin hegységben fekvő Riéti város felé vonultak, de ennek grófja az ő longobárd katonáival megverte őket és hazavonulásra kényszerítette.⁴³

Alsó-Itáliában is sokat veszekedtek a X. században a görögök, arabok és a longobárdok. Az apuliaiak nehezen tűrték a görög helytartók zsarolásait és 921-ben fellázadtak. Hozzájuk legközelebb láttak Landolf capuai gróf és Atenolf beneventói herceg, mindketten longobárd vitézek. Ezekről kértek tehát segítséget az apuliaiak. Ezek viszont hallván, hogy Felső-Itáliának a longobárdokról Lombárdiának nevezett részébe magyar vitézek érkeztek, azokat hívták meg 922 február havában. A magyar vitézek csakugyan megérkeztek Apuliába és megvervén megbízóik ellenfeleit, gazdag zsákmánnyal tértek vissza Magyarországra.

Még lejjebb harcoltak a magyar vitézek 937-ben, mert ekkor Monte-Cassino. Capua, Nola irányában lementek egészen Sarno-ig. Visszavonulásuk alkalmával pedig Benevento vára és Larino város mellett haladtak el, természetesen mindenütt öldökölvén megbízóik ellenfeleit és zsákmányolással szerezvén az élelmet.⁴⁴ Harmadikban megint az apuliaiak hívták a magyarokat segítségül s ekkor magának Árpádnak egyik unokája Takszi vagy helyesebben Szakcs(i) gyűjtött össze hatalmas sereget. Az akkori olasz király gyámja, Ivriai Berengár, hogy Felső-Itáliát az átvonuló magyarok zsákmányolásától megóvjá, előre egy dénár adót vetett ki a lakosokra s az így összegyűlt pénzt adta át legalább is részben a magyaroknak, hogy így pénzen vegyennek eleséget. Így azután a magyarok a tengerpart mentén lementek egész Larinóig, onnan Bari-ig s végül Otrantó-ig üzevágva megbízóik ellenfeleit.⁴⁵

V. FEJEZET.

A magyar vitézek hadivállalatai Franciaországban.

Franciaország a X. században nem volt olyan egységes, hatalmas birodalom, mint a XVII. század óta napjainkig. Keleti részén az úgynevezett Lotharingia, a Nancy, Cambrai, Genf, Antwerpen városok irányában húzódó hosszú csík e században tulajdonképpen külön ország volt és csak 911-ben csatlakozott egy időre a francia királysághoz. De már 926-ban mint külön hercegség a német király főhatósága alá került.

Délkeleti részén a Rhone, Saone folyók mentén a burgundi királyság terült el. Ennek egyik királya, Boso 888-ban a tenger felé eső Provence nevű tartományt is meghódította, úgy, hogy a X. században két burgund királyság is volt, északi és déli. Ez utóbbit fővárosáról arlesi országnak (regnum Arelatense) is hívták. A mai Franciaország délnyugati része akkor Aquitania néven megint önálló fejedelemség volt.

Volt tehát itt sok fejedelem, sok egymásratoró kényúr, volt köztük sok olyan, a ki nem törődött azzal, norman, arab vagy magyar-e az a katona, a kit szolgálatába fogad, csak segítsen neki az ő hatalma megtartásában és nagyobbításában. Jártak tehát ide is a magyar vitézek.

917-ben, mint alább látni fogjuk, a svábföldön járván egyik-magyar csapat, ugyanez meghívást kapott, hogy Lotharingiába is nézzen át. Átnyargaltak tehát körülbelül a mai Bar város tájékán a Meurthe folyócska völgyébe s itt öt, kereszt alakban elhelyezett monostort gyűjtöttek föl, úgymint: St. Benoit, Moyenmoutiert, Saint-Diét, Etivalt és Seunesez-t. Mivel azt is feljegyezték róluk, hogy a Remiremont-ból menekülő apácák közül többet a Mosel folyóba kergettek és fulasztottak, ebből azt látjuk, hogy a Mosel völgyében is akadt teendőjük. Sajnos, a monostori jegyzők e pusztítás okozóit és a magyar vezérek

nevét nem írták fel. Lehet, hogy ez utóbbiakat a nagy rémüllettől nem tudták.⁴⁶

Két évvel később, 919-ben, egyes lotharingiai urak azon szándékkal hívták magukhoz a magyar vitézeket, hogy azok segítségével elszakadjanak az Együgyü Károlynak csúfolt francia királytól. Együgyü Károly megtudta ezt és általános felkelést hirdetett; de saját emberei cserbenhagyták őt. Csak a rheimsi érsek hozott a királyhoz 1500 emberből álló sereget. Ennyivel nem lehetett az elpártolt főurakat megtámadni. A magyar csapatok tehát nagyobb akadály nélkül elfoglalták Toul város vidékét és már Rheims város környékén is rettegtek tőlük, de odáig ez alkalommal nem jutottak el.⁴⁷

Az a hatalmas magyar sereg, amely 924-ben Berengár császár megbízásából Felső-Itália nyugati részébe tört és márcz. 12-én Páviát felgyújtotta, innen tovább vonult a mai Franciaország déli része felé, mert Felső-Burgundia királya Rudolf, továbbá Alsó-Burgundia akkori kormányzója, Hugo, innen szedték a pénzt és katonákat Itália meghódoltatására. Ezt kellett megakadályozni.

A magyar vitézek tehát neki vágtak a nagy hegyeknek és hihetőleg a Kis-Szent-Bernát-hegy hágóján keresztül az Isére völgyébe jutottak. Itt elibük állottak Rudolf király és Hugo az ő nagyszámú seregükkel s már úgy látszott, hogy a magyarok veszve vannak. De mégis akadt egy átjáró, a melyet a burgundok kevésbé őriztek. Ezen sikerült a magyaroknak keresztül törniök és a szélesebb, lovas seregnek kedvezőbb Rhone völgyébe jutniok. Majd a Rhone folyón is átkelvén, a későbbi Languedor nevezetű tartományba érkeztek. Itt azután jól éltek. Ha nem is foglalták el, mindenesetre megsarcolták a gazdag Nimes városát. Innen még tovább, egész Montpellier és Narbonne városok környékéig száguldoztak ételmet és zsákmányt keresve. E vidéken azonban a toulouse-i gróf többször szembeszállott velük s egyes szétszórt csapataikon győzelmet aratott. De nem egy-két apróbb vereség tette tönkre e sereget, hanem az, hogy a hosszas táborozás és a Dél-Francia országban uralkodó hőség következtében fellépett a seregben, mint rendesen, a kiütéses hagymáz, (később morbus Hungaricus-nak is hívták a tudósok) és ez nagyjából elragadta a magyar vitézeket ott kinnt az idegen földön.⁴⁸

Együgyü Károly francia király bukása és Lotharingia elpártolása új zavarokat idézett elő Franciaország keleti részén. 926-ban tehát magyar csapatok jelentek meg Verdun környékén és megbízóik rendelkezéseire a városokon kívül talált embereket részint megölték, részint fogságba ejtették és a falvakat elpusztították. A rheimsi-i lakosok már újra kezdték féltetni szentjeik erekeit, de a magyarok látogatásától ez alkalommal is megmenekültek.⁴⁹

934 végén vagy 935 elején Rudolf, Felső-Burgundia királya, Itália visszafoglalására készült. Ellenfelei, hogy ezt megakadályozzák, magyar vitézeket küldtek a nyakára. Az egyes magyar csapatok 935 július havában jelentek meg Burgundiában és kezdték ott Rudolf országát égetéssel, rablással és a lakosok foglyul ejtésével dúlni. Lementek egészen Lyonig és ennek környékén felégették a savigny-i és dinay-i monostorokat. Mikor azután Rudolf király ellenük ment, gyors lovaikon átkeltek az Alpokon és Itálián keresztül vonultak haza.

936-ban a francziák meghívták és királyukká koronázták Tengezelvi Lajost, Együgyü Károly fiát. De ez év végén az új királytól már elpártoltak éppen a leggazdagabb főurak. Lehetetlen tehát nem látni az összefüggést az így keletkezett lázadások, veszekedések és azon esemény közt, hogy 937 elején megint magyar csapatok jelennek meg Franciaországban és éppen azon részeket pusztítják, ahol az új király, Lajos pártívei laknak. A magyar csapatok egyrésze Verzy és Rheims felé tartott s bár Rheims városát nem bírta bevenni, annak, valamint Epernay és Coulommiers városok környékét felégették és kirabolták. Verzy mellett egy ideig a Szent-Basol monostorban tanyáztak s azért annak épületeit megkimélték, de a Rheims közelében levő Szent-Teodulf monostort felégették. A Szent-Macra monostort ellenben nem sikerült nekik felgyújtani. A szintén e vidéken fekvő orbay-i és rebaisi monostorokat elpusztították.

A másik csapatot kalauzaik egyenesen a Yonne és Vanne folyók összefolyásánál eső Sens városa felé vezették s ez már 937 március 24-én odaérkezett. Majd innen elindulva átkelt a Loire folyón, de Bourges grófja szembe szállott vele és Orleans környékén kényszerítette a visszavonulásra.

Visszafelé az egyesült magyar csapatok Dijon, Macon vá-

rosok irányában a Saone és Rhone folyók völgyébe vonultak. A Dijon mellett eső boisei és a Macon-tól északra fekvő tournuri monostorok felégetése jelzi útjokat.⁵⁰ A Rhone völgyéből aztán az Alpokon keresztül Itália déli része felé indultak.

Alsó-Burgundia, vagy mint akkoriban nevezték, az orlesi ország sokat szenvedett az Afrikából és a pirenei félszigetről odáig elszárguldozó arab lovasoktól. Azért Hugo, akkor már itáliai és egyzersmini arlesi király, arra a gondolatra jutott, hogy a vakmerő arabokat magyar vitézekkel kergetteti vissza. Tíz véka ezüstért fogadott tehát egy csapat magyar lovast, kalauzt rendelt azok mellé, hogy őket Arles, Montpellier városok felé vezessen. De a kalauz három napon át olyan vidéken vezette a magyarokat, ahol nem volt víz, tehát valahol a Rhone és Herault között s itt a nagy hőségben ki voltak száradva a patakok. Megijedtek tehát itt a magyar vitézek és sajnálták lovaikat. Haragjukban megverték a kalauzt és visszanyargaltak, hogy szomjan ne vesszenek.⁵¹

Teljesen homályos, de bizonyára fontos oka volt annak, hogy 951-ben egy magyar csapat egész nyáron át Aquitániában a mai Franciaország délnyugati részén tartózkodott. Ekkor törénhetett az, amit a későbbi hagyomány emleget, hogy a magyar vitézek egész az Óceánig nyargaltak.

Utoljára jártak a magyar csapatok Franciaországban 954-ben. Ekkor tulajdonképen Lotharingiába jöttek, de Lotharingia felső-részből visszafordulva Vermandois, Laon, Rheims, Chalon megyék területén húzódtak Burgundia felé. De ekkor, mert csak átutazóban voltak, se nem ostromoltak, se nem égettek fel városokat, vagy falvakat.

Százhetven év múlva már francia vitézek, mint a magyar király zsoldosai, adták vissza a látogatásokat a magyaroknak.

VI. FEJEZET.

A magyar vitézek hadivállalatai Németországban.

A magyarok új hazája nyugatról a német birodalommal volt határos. Ehez tartozott akkor már Csehország is és csak a cseh Érczhegység felett, az Elba mentén laktak akkor még többé-kevésbé független, szláv népek, nevezetesen a dalmincok vagy másként glomácok, a luzsicok és a szorbok.

Mind a közvetlen szomszédság, mind a német birodalomban egész 955-ig tartó, folytonos pártoskodások, veszekedések, trónváltozások érthetővé teszik, hogy a magyar vitézek legtöbbször és leghosszabb ideig ezen birodalomban hadakoztak.

Még Atilközben laktak a magyarok s már fel van jegyezve, hogy 881-ben egy magyar csapat Wenea nevű német helységig hatolt s ott a németekkel harcolt. Ugyanakkor a magyarokhoz csatlakozott kházirok Kóor (Kovir) törzsökéből egy önálló csapat szintén elment a német birodalomba szerencsét próbálni s ez a németekkel Kulmitel nevű helynél ütközött össze.⁵²

Mint említők, 899 december 8-án tehát a IX. századnak utolsó hónapjában Arnulf császár meghalt s utána a birodalomban nagy fejtelenség támadt. Maga a német nemzet akkor még négy, egymástól különálló törzsökre, ugymint a bajor, sváb, keleti frank és szász törzsökökre oszlott s mindenik törzsök élén külön herczeg állott. Ezek egymást sokszor nem segítették, hanem egymás ellen harcoltak. Ezenkívül a hatalomért küzdő főúri családok is sokszor összevesztek és nem nézték a módokat, eszközöket, amelyekkel ellenfeleiknek árthattak vagy bosszújukat kielégíthették. Hogy csak egy pár ilyen, nevezetesebb s a maga idejében véres bosszúért kiáltó eseményt említsünk fel; 906 szeptember 9-én Gyermek Lajos kormánya lefejeztette a frank herczegségre törő Babenberg Adalbertet.⁵³ Október hó

elején számkivetésre ítélt és jószágelkobzással büntetett két lotharing grófot. 911-ben megölték Burchárd sváb határgrófot és testvérét Adalbertet a thurgani grófot (mert akkor a mai Svájc a sváb hercegséghez tartozott) és száműzték Burchárd fiait. 914-ben száműzték a sváb herceget Erchangert. 915-ben a szász herceg Henrik (Madarász Henrik) elűzte a thüringiai grófokat és Konrád király hiába küldte ki a szász herceg büntetésére saját testvérét Eberhardot, mert Henrik ezt is legyőzte. 916-ban egyrészt leverték a bajor herceget, Arnulfot, úgy, hogy az kénytelen volt a magyarokhoz menekülni, másrészt túrték, hogy Erchanger visszatérjen és a sváb hercegséget visszafoglalja. Nemsokára azonban, 917 január 21-én a király kormánya Erchangert és testvérét Bertótot lefejezteti.⁵⁴

Rettenetes veszekedésnek lett oka az is, hogy 911-ben Lotharingia elszakadt az ekkor kialakult Németországtól, a volt keleti frank birodalomtól. Ebbe az akkori németek évtizedeken keresztül nem tudtak belenyugodni.

Természetes, hogy a vérig sértett emberek és családok hallván hírét a magyarok vitézségének, hozzájuk folyamodtak és ellenfeleik földjén őket kalauzolván és nekik szabad zsákmányolást engedvén, hatalmukat visszaszerezni, sérelmeikért bosszút állni igyekeztek. Innen van, hogy Németországban is hol itt, hol ott bukkannak fel és tűnnek el a magyar lovas csapatok, mert maga a magyar nemzet nem akarta meghódítani, még csak állandó adófizetőjévé se akarta tenni a német törzsöket.

Az első alkalom azonban arra, hogy egyes magyar csapatok német területeket támadjanak meg, mégsem a németek, hanem az Odera és Elba felső völgyeiben lakó szlávok részéről származott.

A magyarok az Odera és Visztula felső völgyeiben lakó fehér horvátok nevű szlávokat (a mai szlovák tótok őseit) ismerték már akkor, midőn még Onuguriában laktak, mert, mint említők, fővárosuknak, Krakónak híres vásárait látogatták és olykor meg is támadták. Ez az ismeretség és összeköttetés a magyarok és fehér horvátok közt még erősebb lett akkor, midőn II. Mojmir országa megdőlt s a magyarok a Vág és a Morva folyók völgyein keresztül a fehér horvátokkal közvetlenül érintkezhettek.

A fehér horvátok felhasználták e barátságot arra, hogy a

magyarokat felhívják és felkérjék az ő jóbarátaik és szövetségeseik, a glomácsok, vagy németesen dalaminecek földjeinek megvédésére. E glomácsok az Elba és a Saale folyók közt laktak s az előre nyomuló németekkel örökös villongásban éltek. Kevéssel előbb Madarász Henrik, a szász herczeg fia, a későbbi német király, bizonyára a szlávok előbbi rablásaiért megtámadta és keményen megverte a glomácsokat. Ezeknek tehát nagy szükségük volt a magyar lovas csapatokra az ő gyalogságuk mellé, ha sérelmeikért elégtételt akartak venni s ezeket a fehér horvátok közvetítésével csakugyan el is nyerték. Két csapat magyar lovas tehát elindult az egyik bizonyára a Morva, a másik pedig a Vág völgyében felfelé haladván Majd a jablunkai szoroson az Odera völgyébe jutottak, innen pedig a luzsic nevű (Lausic) szlávok földjén végig vonulva az Elbe folyó mellékére érkeztek. 906 junius 24-én érkezett a Saale folyócska mellé az egyik magyar csapat és mindjárt betört a -szászoktól lakott területre. Gyorsan haladva Quedlinburg és Halberstadt városok környékén a magyar lovasok nagy pusztítást vittek végbe. Állítólag az elfogott nőket hajuknál fogva vagy mellüket átfúrva kötötték össze s úgy hajtottak fogságba.⁵⁵

Mikor ez a csapat már dolgát végezve, visszavonult, akkor érkezett meg a másik. Ez se akart zsákmány nélkül távozni, mert ez volt az ő éltük veszélyeztetésének és fáradtságuknak díja. Ez is betört tehát a szász földnek másik részébe és hasonlóképen cselekedett. A szászok annyira megvoltak rémülve, lovas támadásokra annyira nem voltak előkészülve, hogy csak meghuzódtak erősített helyeiken és várták a magyar vitézek elvonulását. A szomszéd német törzsök, a frank, nem segíthette őket, mert éppen akkor folyt náluk a harc Babenberg Adalbert ellen.

A magyar vitézek egyrésze télire is ott maradt a glomácsoknál, hogy őket az esetleges támadásoktól megvédje, de e szegény nép nem tudta a katonákat élelmezni, úgy hogy a németek nagy öröme maguk földjén is éheztek és kénytelenek voltak másfelé élelmet keresni.⁵⁶

Nem tudni melyik német párt, de talán a megölt Babenberg Adalberté, 908-ban felfogadott egy csomó magyar lovas, hogy ezekkel megbüntessék Bamberg és Würzburg tájékán lakó ellenfeleiket. Az erre vállalkozó magyar csapat most megint az Odera felső völgyébe s onnan az Elba mentére nyomult, innen

pedig a Saale völgyén felfelé haladva akart a Majna folyó völgyébe jutni s így a frank-német területre törni. De e csapatnak Thüringiában útját állták Burchard thüringi határgróf, Eginobadanachgaui határgróf és Rudolf würzburgi püspök, a Babenberg Adalbert ellen folytatott küzdelem főmozgatója. 908 aug. 3-án nagy ütközetre került a sor, a magyarok győztek, a németek vezérei elesetek s így a magyar vitézek megbízatásuknak eleget téve visszatértek.⁵⁷

Mint említők, a sváboknak nevezett németek közt is nagy veszekedések folytak ez időtájt s az egyik bukott vagy bukófélben levő párt itt is a magyarokhoz fordult segítségért. Akadt vállalkozó magyar vezér, aki lovasokat gyűjtött s azokkal vakmerően keresztül nyargalt egész Bajorországon úgy, hogy junius végén már a svábföldön harcolt. Itt a magyar sereg azután foglyokat ejtett, sőt a hasznos állatokat is elhajtotta s azokat nyájukba összeverve magával vitte. Visszajövet a magyar sereg útját Freising püspöki város felé vette. 909 július 30-án épen vasárnap jelentek meg az ezen vidéken addig teljesen ismeretlen magyar vitézek s hat napig tartózkodtak itt anélkül, hogy valamit bántottak volna. De elinduláskor felgyújtották az egyik templomot, a székesegyház azonban épen maradt.

A hosszú freisingi pihenés veszedelmet hozott e csapatra, mert ezalatt az ifju Arnulf bajor hercegnek volt ideje összedzeni katonáit és amint a magyarok Freisingtől Passau felé haladva a Rott nevű patakhoz értek, augusztus 11-én a bajor sereg megtámadta őket. A sok zsákmánnyal terhelt s így nehezen mozgó magyar csapat súlyos vereséget szenvedett és nem sok érkezett vissza belőle Magyarországba.⁵⁸

A Rott melléki csatavesztés semmiesetre se volt olyan nagy, mint amilyennek azt a németek hirdetik, mert épen nem vette el kedvét egy másik magyar csapatvezérnek attól, hogy mindjárt a következő évben ne vezessen másik magyar lovasereget a sváb földre. Ki hívta még ezt? azt a németek bölcsen elhallgatják, de az bizonyos, hogy e magyar sereg a bodeni tó környékén rablással, égetéssel kezdte büntetni meghívóik ellenfeleinek alattvalóit. Itt a Schaffhausen-től nyugatra eső Klettgau grófja, Gospert szállt a magyarokkal szemben, de szerencsétlenül, mert a magyar vitézek a grófot és hirtelen egybegyűjtött népének nagyrésztét megölték. Ezután a magyar vitézek a Duna mentén akartak visszatérni hazájukba.

De míg ők a svábföldön harcoltak, Gyermekek Lajos kormánya a frank-németek területén általános felkelést hirdetett s az így egybegyűlt német sereg Ulm tájékán a visszatérő magyarok elé állott. De a magyar vitézek itt is bátran, ügyesen küzdöttek. A német sereget úgy megverték, hogy maga a frank herceg Gebhard (régi magyarosan Gibárt) is elesett. Ezután zsákmányukkal indultak vissza s csak a bajorok dicsekedtek azzal, hogy ők részben győztek, talán azzal, hogy a foglyok egy részét kiszabadították.⁵⁹

911 szept. 14-én meghalt Gyermekek Lajos király, a németországi Karolingok utolsó sarjadéka. Ugyanez évben, mint említők, elszakadt Lotharingia a német királyságtól. Mindakettő megint nagy bajokat, pártoskodásokat idézett elő a németek között s addig, míg végre 911 november 11-én Frank Konrádot Forchheimban királlyá választották, sok német főúr keresett mindenfelé segítséget, hogy magát üldözőitől és gyalázóitól megtámassza.

911 őszén tehát nem is egy, hanem több magyar lovas csapat indult Németországba. Az a csapat, a melyik a svábföldre kapott meghívást, Bajorországban Landau és Landshut között az Isar folyó mellett fekvő Loiching nevű falucskánál ellenállásra talált, de keresztül vágta magát és megérkezett a sváb hercegség területére.⁶⁰

A másik nagyobb csapat a Duna északi oldalán haladt és az akkor keleti Frankoniának hívott területre tört. Innen egyes pártvezérek elvezették a magyar vitézeket a Rajnához s ezen átkelven, eljutottak a Koblenztől délnyugatra eső Maifeld nevű vidékre és az Ahrgauba tehát a mai Sinzig tájékára. Oly nagy volt a fejtelenség ekkor Németországban, hogy e csapatok a következő év elején nagy zsákmánnyal akadálytalanul hazatérhettek.⁶¹

Ez persze nagy kedvet adott a többi, itthon maradt magyaroknak is, hogy álljanak be ilyen száguldozó, bosszuálló csapatokba s azért 912-ben új csapatok jelentek meg Németországban. Akadt most is olyan főúr, aki őket foglalkoztassa. A Rajna mentén ugyan már helyreállította a rendet Konrád, az új király és így oda nem mehettek, de keleti Frankoniában Bamberg és Kitzingen környékén, valamint Thüringiában volt elég dolguk.⁶²

913-ban megint a svábföldre kaptak meghívást a magyar

lovakok. Itt azután végig nyargalták megbízójuk ellenfelének területét s azután zsákmányukkal indultak visszafelé. Most is a Duna jobbpartján haladtak, de midőn Passauval szemben az Inn folyó mellé értek, a bajor herceg Arnulf, továbbá a sváb grófok közül Erchanger és Bertót, lesből rájuk támadtak. Állítólag annyira megverték e magyar csapatot, hogy a magyarok közül csak harmincz tudott elmenekülni.⁶³

Hogy nem az egész magyar nemzet állott harcban a bajorokkal, hanem csak valamelyik vállalkozó csapatvezér, arra a következő év története fényes bizonyítékot nyújt. Konrád német király kormánya veszedelmesnek látta Arnulf bajor herceg szövetségét Erchanger és Bertót sváb grófokkal s azért 914-ben reátámadt. Arnulf herceg rettegett Babenberg Adalbert sorsától s azért nejével és gyermekeivel együtt Magyarországra menekült.

A magyar fejedelem és kormánya szívesen fogadta Arnulf herceget, tehát a 913-iki Inn melléki vereségért nem tekintette őt az egész magyar nemzet ellenségének. Három évig tartózkodott azután Arnulf herceg Magyarországon s ennyi időt bizonyára nem bírt volna ki, ha azok a rémületszülte mesék, amelyek az akkori magyarok vadságáról külföldön keringtek, igazak lettek volna.

Ugyanekkor Konrád kormánya Erchanger grófot és társait is üldözte. Ezek most maguk se vetették meg a magyar vitézek segítségét, hanem felfogadták őket a maguk védelmére, ellenfeleik támadásainak visszaverésére. Két magyar sereg indult 915 tavaszán a német birodalomba. Az egyik a svábföldre ment és ott annak Konrád királlyal tartó részét tűzzel, vassal pusztította. A másik csapat a Duna északi partján először keleti Frankóniába s innen Thüringiának déli részére vonult, úgy, hogy ez év május végén eljutott a híres fuldai monostorig. Az erős monostort, mint afféle átfutó, csupán büntető hadjáratra indult sereg, nem tudta bevenni.⁶⁴ Fuldától aztán még feljebb vonultak a magyar vitézek, ráijesztettek a Weser folyó mellett lakó Corvey monostor szerzeteseire és eljutottak a Weser torkolatánál fekvő, gazdag Bréma városáig. Ezt persze kirabolták, felgyújtották és székesegyházát is elhamvasztották.⁶⁵

916-ban Arnulf herceg megkísérelte volt hercegségének visszafoglalását, de Konrád király Bajorországba sietett és túlnyomó erejével Arnulfot nagyon megverte. Ez alkalommal bizo-

nyára vereséget szenvedtek azon magyar csapatok is, akik Arnulfot e vállalkozásban segítették. Konrád király e győzelemtől elragadtatva, a neki ellentálló sváb grófokat, mint említők, 917 elején lefejeztette.⁶⁶

Ebből kerekedett csak nagy baj Németországban. A svábok mindjárt hercegüknek kiáltották ki a 911-ben megölt Burchard határgrof fiát, II. Burchard-ot s most már még nagyobb dühvel támadták Konrád király híveinek birtokait. Ehhez megint segítségre volt szükségük. Jöttek tehát a magyar lovasok, átszárguldtak Bajorországon s megérkeztek a sváb földre, átkeltek a Rajnán, megtámadták Bazel püspöki várost és azt felégették. Innen betörték Elzászba s még tovább nyomúlva a Meurthe folyó völgyébe is ellátogattak, pedig az már Lotharingiához tartozott.⁶⁷

Ugyan ez évben Arnulf bajor herceg bizonyára a magyarok segítségével előbb Salzburgot, azután Regensburgot visszafoglalta és így visszaszerezvén a hercegséget, a magyarokkal tíz évig békességben élt.⁶⁸

918 végén, dec. 23-ikán meghalt Konrád király, de előbb volt annyi lelkielő benne, hogy utódjául nem testvérét, hanem egyik erős ellenfelét Madarász Henrik szász herceget ajánlotta. De ennek megválasztásával sem volt mindenki megelégedve s ezek magyar csapatokat fogadtak. A magyar vitézek tehát 919-ben benyargalván Frankoniát és a szászföld nyugati részét, megkísérelték megakadályozni az új király hatalmának megerősödését. A magyar lovasok egy része, úgy látszik, egész a Düsseldorf mellett fekvő geresheimi apácamonostorig eljutott és azt elpusztította. Az új királynak még gyenge lévén a serege, nem tudta megakadályozni, hogy a magyarok a zsákmányt haza ne vigyék.⁶⁹

Megerősödvén I. Henrik német király hatalma, előre toltja országát a mai Dessau és Lipcse irányában egész a Mulde folyóig. Ezért természetesen nagyon haragudtak a fentemlített glomács vagy németesen dalaminz nevezetű szlávok s mint 906-ban, megint segítségül hívták a magyarokat. 924-ben két magyar csapatvezér vállalkozott arra, hogy a szászokat az elvett terület visszaadására kényszerítse. Az egyik keleti Frankonián keresztül egyenesen a szász hercegség közepére vezette csapatját, meglátogatta de nem bántotta a Fulda felett fekvő hersfeldi monostort. Azután a Fulda és Wera folyók mentén fel-

hatolt egészen a Detmold felett eső herfordi monostorig, ezt felégette és baj nélkül hazatért.

A másik magyar csapat megint a glomácsok földjén vonulván végig, kelet felől támadta meg a szászokat. Henrik király mindjárt a Mulde mellett, Lipcsétől keletre próbálta megállítani a magyar vitézeket, de csatát vesztett és életét csak Püchen nevű városkába való meneküléssel mentette meg. Innen azután a szászok serege a mai Goslar és Wolfenbüttel tájékára vonult vissza s maga a király is az ezek közelében eső Werla nevű várba húzódott és ott védelmezte magát és kincseit. A magyarok tehát Halle és Halberstadt környékét akadálytalanul pusztították és sok foglyot ejtettek.

Visszavonulásukkor azonban az a szerencsétlenség érte őket, hogy a szászok egyik menedékhelyükről kitörvén, egyik főemberüket elfogták. Ezt a fogást Madarász Henrik nagyon ügyesen kihasználta. Csak úgy engedte e fő embert szabadon, ha a magyar csapatvezérek vele rendes békeszerződést kötnek. Igért nekik évi adót, de kikötötte, hogy a szászföldet 9 évig ne háborgassák és a szlávokat ne segítsék.⁷⁰

Egy darabig tehát a szászföld felé nem akadt dolguk a magyar csapatoknak. De akadt már két év múlva, 926-ban, a svábföldön. Burchard, a sváb herceg, ugyanis ekkor Itáliába indult, hogy vejét, Rudolf burgund királyt, az itáliai koronához segítse. Erre ellenfeleik természetesen gondoskodtak arról, hogy magyar lovas csapatok törjenek be a sváb hercegségbe és így Burchardot visszatérésre bírják, veje megsegítésétől elvonják.

A magyar vitézek tehát gyorsan még március havában elindultak a sváb földre. Azt híven, hogy Burchardot gyorsabb visszatérésre bírják, ha Elzászt háborgatják, a bodeni tó felé vették útjokat s innen a Rajna mentén akartak Elzászba jutni. Mikor a bodeni tó körül táboroztak, egy kis csapatjuk elnyargalt a bodeni tótól délre eső híres sankt-galleni (szentgáli) monostorig. Elvonulásuk után nem sokára az egyik szerzetes leírta a monostorukat meglátogató magyar vitézek magaviseletét, még pedig egészen őszinte, köztük forgolódo szemtanú elbeszélése szerint. Hogy tehát erről némi fogalmunk legyen, elbeszélése egy részét szó szerint közöljük: „Volt ekkor – írja Ekkehard német szerző – a mieink között egy igen együgyű, hóbortos, Heribald nevű barát, kinek szavait és tetteit a többiek sokszor nevelték.

Ennek, midőn a barátok az erősségbe indultak, némelyek ijedten mondták, hogy fusson ő is velük. Fusson, válaszolá, akinek tetszik, én ugyan sehova sem futok, mert nekem a gazda nem adott az idén bőrt sarura. S midőn őt a barátok a végső pillanatokban erővel akarták kényszeríteni, sokáig küzködve, megesküvék, hogy sehova sem megy, ha csak az idei sarubőrt kezébe nem adják. S így a közelgető magyarokat minden félelem nélkül bevárá. E szörnyű szavakra „rögtön itt terem az ellenség!” csaknem elkésve futnak a barátok több kételkedőkkel együtt: de ő nagybátran szavának állva, henyén föl s alá sétál. Berontanak végre a magyarok, tegezzel, szörnyű kopjákkal és gerelyekkel fegyverkezve. Gondosan kikutatják az egész helyet, világos, hogy semmi nemnek, semmi kornak nem fognak kegyelmezni. Csak magát Heribaldot találják félelem nélkül közepett állva. Csudálják, mit akar, miért nem futott el. Előljáróik eközben azoknak, kik meg akarák ölni, parancsot adván, hogy kíméljék, tolmácsok által kikérdezik s amint észreveszik, hogy hóbortos, mindnyájan nevetve megkegyelmeznek neki. Szent Pál kőoltárához hozzá sem nyúlának, minthogy az ilyenekben gyakran csatlakozva, hamun és csonton kívül egyebet nem találtak. Végre bolondjuktól kérdezik, hol van a monostor kincse elrejtve? S midőn ez őket nagygyorsan a rejtek ajtócskához vezette, azt feltörik, de benne gyertyatartókon s aranyozott csillárokon kívül egyebet nem találván, miket a futók siettőkben hagytak ott, vezetőjüket e rászedésért pofonveréssel fenyegették. Kettő közülök felmegy a toronyba, melynek a kakasát aranynak vélték, azt hívén, hogy a hely istene, mint nevezék, csak drága érczből lehet öntve s midőn az egyik, hogy azt lándzsájával lefeszítse, erősen kinyúlt, a magasból a tornácra esik s ott összetöri magát. A másik e közben a kettő torony falának tetejébe mászván, amint az Isten egyházának gyalázatjára, hasának üritésére készült, hanyatt esve egészen összezuzódott. S midőn mindkettőt, a mint később Heribald elbeszélte, az ajtófelek közt megégették, a máglya lángjai a mennyezetig fölcsapkodának ugyan, de, bár a tüzet többen kopjáikkal versenyezve piszkálták, sem Gál, sem Magnus egyházát föl nem birták gyújtani.

„Volt akkor a barátok közös pinczejében két hordó bor még szízig telve, melyek, minthogy az utolsó pillanatban senki sem mert szekerbe fogni, ott maradtak Ezeket nem tudom mi

szerencséből, ha csak azért nem, mert efféle zsákmányban az ellenség bővelkedett, senki föl sem bontotta. Mert mikor egyik közülök szekerczéjével az egyik hordóhoz vágott, Heribald már otthonossá válván közöttük, így kiáltja rá: Ne bántsд barátom, mit akarsz? mit igyunk majd mi, ha ti innen eltávoztok? Mit amaz tolmács által megértvén, elkaczagá magát s társait is megkéré, hogy az ő bolondja hordaihoz ne nyuljanak. Így maradtak aztán azok meg mindaddig, míg az apát a magyarok távoztával visszajött.

„A magyarok e közben küldöznek szét, kik az erdőket és rejtékhelyeket a legszorgalmasabban fölkutassák s gondosan figyelnek, nem hoznak-e ezek valami ujságot? Végre, miután Wiborada már vértanúságot szenvedett, a folyosókon és a mezőn bőséges lakomára széledeznek. Szent Ottomár ezüst kelyhéről is, melyet a hirtelen meglepett barátok el nem vihettek, lefosztják az ezüstöt. Az előkelők a monostor terét elfoglalva, dúsan lakmároznak. Heribald is ezek előtt, mint később maga beszélte, úgy jól lakott, hogy jobban soha sem. S amint azok szokásuk szerint szék nélkül a zöld gyepre heveredtek ebédelni, ő magának és egy fogoly pápnak széket raka. S azok, miután a barmok czombjait és más részeit félnyersen, kés nélkül, fogaikkal tépve megették, a lerágott csontokat enyelegve egymásra hajigálák. A bor is kupákkal állott a középén s ki-ki különbség nélkül annyit ivott, a mennyi tetszett. S miután a bortól neki hevültek, mindnyájan iszonyúan kiabálának isteneikhez s a papot és bolondot is kiabálni kényszeríték. A pap, ki nyelvöket jól értette, miért is tartották őt meg életben, hatalmasan kiabált velök s miután nyelvökön eleget ostobáskodott, a szent kereszt fölthalálásának ünnepe különben is más napra következőn, ennek antiphonáját a „Santifica nos“-t kezdé könnyezve énekelni, melyet Heribald is, ámbár rekedt hangon, együtt énekelt vele. Mindnyájan összejönnek, kik itt valának, a foglyok szokatlan énekére s kitörő kedvvel tánczolnak és dalolnak főnökeik előtt Némelyek fegyverrel is összezsapva mutogatták, mennyit értenek a hadi gyakorlathoz. Ezalatt a pap, ily jó kedv közben, elérkezettnek vélvén az időt, hogy szabadulásáért könyörögiön, a szent kereszt segélyéhez folyamodván, keservesen könnyezve, a főnökök lábai elébe omlik, de azok vad haragokban akarattokat fütytyökkel és iszonyú morgással adják tud-

túl legényeiknek. Azok rögtön ott teremnek, az embert egyszerre megragadják, késeiket kirántják, hogy, mielőtt fejét vennék, tonsurájából csúfságra pilist metéljenek. Míg azonban ehhez készültek, kémeik a kastély felé terjedő erdőből kürtriadással és kiabálva elősietnek s jelentik, hogy közelökből egy fegyveres csapatokkal megrakott kastély van, mire a papot és barátot ott hagyva, mindnyájan gyorsan kisietének s mint szokásuk vala, hihetetlen hamar csatarendbe állanak. Hallván azonban a kastély mivoltát, hogy azt vívni nem lehet, mert a hosszú, keskeny, szorulatban fekvő helyhez a vívók csak igen nagy kárral és bizonyos veszedelemmel közeledhetének s a védők, csak élelmök legyen, az ő nagy számuknak soha sem fognak engedni, a monostort, mivel annak istene: Gál, a tűzzel is bir, odahagyván, hogy láthassanak, mivel éjjeledni kezdett, a falu néhány házáat fölgyújtották s a kürtöket és minden szót betiltva a Konstancz-felé vezető uton eltávoznak.⁷¹

Elhagyván Sankt-Gallent, a kis csapat Konstancz-felé indult s annak külvárosát felégette. Innen a Rajna mentén Säckingen felé tartott s ott átakart kelni a Rajnán, hogy a Bodenítő északi oldalán száguldozó magyar csapatokkal egyesüljön. Nem találván eddig ellenállásra, vigyázatlanok és elbizakodottak lettek. Nem állítottak ki elégszámú éjjeli őrt és így egy nagy svábcsapat éjjel álmukban meglepte őket. Hiába védekeztek, a helyet jobban ismerő sokaság elnyomta őket. Egyrészüik neki ugratott a Rajnának, de a sebes vízben elveszett. A másik oldalon táborozó magyar csapat ijesztéssel, kiabálással, nyíllövésével ügyekezett a svábokat elkergetni s társaikon segíteni, de hiába. Nyílaik a sötétben kevés kárt tettek, tehetetlenül kellett tehát nézniük társaik vesztét.

A Rajna jobbpartján maradt magyarok Bázeli felé haladtak s a város alatt hídát veretvén, a Rajnán átkeltek. Igaz, hogy ekközben Burchard 926 április 4-én meghalt, de mire ők ezt meghallották, már fáradtságuk megfizetése nélkül vissza nem fordultak. Raboltak és zsákmányt gyűjtöttek tehát Elszászban, sőt innen tovább haladva, Burgund országban is. Benyargalták itt Besançon környékét, a Saone és Rhone felső völgyeit és így tértek vissza hazájukba.

Madarász Henrik német király, a magyar csapatvezérekkel kötött szerződés idejét jól felhasználta. A földműves népet rá-

szorította erősségek, menedékhelyek építésére, megtaníttatta, hogy hogyan gyűljenek gyorsan egybe azok védelmére s ezenkívül maga lovassereget szervezett. A sűrű népességű német-birodalomból ő bizonyára nagyobb sereget tudott előállítani, mint a magyar csapatvezérek az önként jelentkező magyarokból.⁷²

Közben I. Henriknek gondja volt arra is, hogy 928-ban a glomácsokat (dalaminczeket) leigázza, 929-ben pedig a cseh herceget, Venczelt, meghódolásra bírja.⁷³

Így felkészülvén, 932 végén I. Henrik az adót a magyaroknak megtagadta. Az érdekelt magyar vezérek emiatt természetesen nagyon megharagudtak s elhatározták, hogy a szászokat megbüntetik, még pedig kora tavasszal, míg az erdők ki nem zöldülnek és a szászok ezekben el nem bújhatnak. Mintegy 2000 lovassal 933 február havában megindultak tehát s felszólíták a glomácsokat, hogy legyenek szövetségeseik. De azok féltek I. Henrik fegyvereitől és a szövetség visszautasításának jeléül a magyar vezéreknek csak egy kóbor kutyát küldtek. A magyarok tehát átnyargaltak a glomácsok földjén s egyedül törtek be a mai Lipcse-Merseburg tájékán, a német birodalomba. Innen délnyugat felé fordultak, mert Thüringián keresztül vonulva, délfelől akartak a szászok földjére betörni. De az élelem-szerzés nehézsége és a zsákmány vágya megosztotta őket. Az egyik csapat nagyon is előre nyargalt s apró csapatokba szakadva rabolni kezdett. De mivel a thüringiek már várták őket s ezeknek a szászok is segítségükre siettek, ezt a szétszórt csapatot a németek hirtelen rajtaütéssel megverték, vezéreiket vagy megölték vagy foglyúl ejtették. A szétvert magyar lovasok közül, az ugyanakkor támadt hirtelen nagy hidegben, sokan megfagytak és éhen veszttek.

A másik főcsapat ez idő alatt, egy a mai Weimar környékén fekvő várat ostromolt, mert állítólag abban őrizték a király nőtestvérének és férjének Vido-nak kincseit. E várostrom nagy veszedelmet hozott rájuk, mert így időt adtak I. Henriknek, hogy seregét egybegyűjthesse. Ugy is tudta I. Henrik, hogy a magyarok az adó megtagadása miatt Szászországba fognak törni, tehát népével és seregével, anélkül is félig készen várta őket. Seregében régi feljegyzés szerint 4000 lovas volt s mivel ő rendszeren Goslárban szokott lakni, seregével innen Halberstadt,

Halle, Merseburg felé haladt, hogy így esetleg elvágja a magyarok visszavonulásának útját.

A várat ostromló, nagyobb magyar csapat már majdnem elfoglalta e helyet, midőn meghallotta, hogy I. Henrik király nagy sereggel jön ellene. Rögtön hírt adtak a vezérek szétszóródott társaiknak és elvonultak a vár alól, hogy a király seregével szembeszálljanak. Valahol, a mai Naumburgtól északnyugatra, az Unstrut folyó völgyében találkozott a két sereg és 933 márczius 15-én folyt le az ütközet. A magyarok nyíllait a németek pajzsaikkal felfogták, lesvetéseikre, vagy hátrálásaikra semmit sem adtak, hanem sűrűn egymás mellett maradtak, sőt még ők kísértették meg a könnyű thüringi lovasokkal törbe csalni a magyarokat. Ezek azonban észrevették a sűrűn álló német lovasságot és még idejében meghátráltak. A gyors magyar lovasságot a németek egy mérföldig üldözték, de nem bírták utólélni és így alig bírtak közülök egy párt foglyúl ejteni. A magyarok táborra természetesen a németek kezébe került s ezek az ott levő, addig összeszedett foglyokat nagy diadallal kiszabadították ⁷⁴

E vereség a magyarok vitézi hírnevén nagy csorbát ejtett. De nem azért nem mentek többé a magyarok ez irányban Szászország felé, mintha féltek volna, hanem mert a német király tekintélye, a 933 márczius 15-iki győzelemmel annyira megerősödött, hogy a német grófok nem mertek azzal szembeállani és így segítségül magyar csapatokat hívni.

Amint 936-ban I. Henrik meghalt és fia I. (Nagy) Ottó a többi trónkövetelőkkel küzködött, valamelyik német főúr meghívására megint megjelentek a magyar csapatok keleti Frankoniában. Innen felfelé haladva, nyugatról akartak Szászországba törni, de I. Ottó csakhamar nagy sereget gyűjtött és visszaverte őket. ⁷⁵

938-ban I. Ottó bátyja Tankmar és Konrád volt király öccse, Eberhard, szövetkeztek I. Ottó megbuktatására. Ezek is magyar csapatokat hívtak segítségül s azért 938 közepén magyar lovasok száguldtak végig a szászföldön, természetesen nem kímélvén I. Ottó híveit. Ezek közül egyes csapatok felhátoltak egészen Mindenig és augusztus 31-én felégették a Minden-tő keletre eső oberkircheni apácza-monostort. ⁷⁶ Az így szertecsatangoló csapatok közt voltak természetesen olyanok

is, amelyek rosszúl jártak. Egyik ilyen csapat például Magdeburg és Halberstadt között, a Bode patak mellett ütött tábor s innen küldött ki szakaszokat élelemszerzésre és a szászok ijesztésére. Az egyik ilyen szakasz sáros, esős időben érkezett Wolfenbüttel közelébe, a steterburgi vár mellé. A szászok észrevették a nehezen czammogó lovasokat, tudták, hogy az esős időben a magyarok nem használhatják nyílaikat. Rájuk ütöttek tehát és nagyrészüket levágták, a többit megszalasztották, lovaikat, fegyvereiket elszedték. A szaladókat más várak őrei vették űzőbe s annyira szorongatták őket, hogy utoljára maga a vezérük is egy agyag-gödörbe esett s ott őt elfogták. Egy másik szakaszt a szászok Drömling nevű mocsárhoz csaltak s abba beleszorították. Erre a Bode mellett levő tábor felszedte sátorfáját és haza takarodott.⁷⁷

Mivel Tankmar ugyancsak 938-ban meghalt, a többi hercegek pedig I. Ottó királynak meghódoltak, 954-ig, tehát 16 éven át nem hívták a magyar vitézeket Németországba. A határon voltak néha összeütközések, de ezek háborúra nem vezettek. Például 943-ban a Traun folyónál, 953-ban a bajor Nordgauban kisebb összecsapások a bajorok győzelmével végződtek, viszont 949-ben Loa nevű helynél a magyarok sok bajort megöltek.⁷⁸

De jött azután 954-ben a régóta pihenő és harczravágyó magyar vitézekre a jó idő!

Már 953-ban fellázadtak I. Ottó ellen saját fia, Liudolf és a saját veje Konrád, a Vörös, továbbá a volt bajor hercegnek, Arnulfnak fia és unokái. Ezeknek tervük kivitele végett szükségük volt jó magyar lovasokra. A volt bajor hercegnek unokaöccse Herolt, éppen salzburgi érsek volt, tehát könnyű volt neki a szomszéd Magyarországra pénzt küldeni és sereget toborozni.⁷⁹ Maga a magyar nemzet egyik főtitisztviseleje Bulcs, a tárkány, a fejedelem után a második személy, szervezte e sereget s győzelmét annyira biztosnak tartotta, hogy magával vitte e hadjáratra unokaöccsét is.

Korán, már a tél végén megindultak s mivel az volt megbízatásuk, hogy Lotharingiát visszahódítsák vörös Konrád részére, gyorsan áthaladtak a bajor és frank földön. 954 március 19-én, éppen Virágvasárnapján, már a Rajna mellett fekvő Worms várossal szemben vendégelték meg őket a megérkezésükön ör-

vendező Liudolf-pártiak. Meg is ajándékozták őket drága arany- és ezüstedényekkel s így felbátorítva keltek át a Rajnán.

Ettől kezdve maga vörös Konrád vezette a magyar vitézeket ellenfeleinek serege és városai ellen egészen Maastrichtig. Innen azután nyugatra fordultak és az akkor szintén Lotharingához tartozó Brabant tartományba törtek be bizonyára azért, hogy annak lakosait Konrád előtt való meghódolásra kényszerítsék. Ahol hadisarczot fizettek nekik, mint például a lobbesi monostorban, ott nem égettek és nem raboltak. Ellenkezőleg még egyes jeles papok szent beszédeit is nyugodtan meghallgatták, mint például a Sambre mellett fekvő gembloursi monostorban szent Wicbertét.

Lovas sereg lévén a magyarok hada, oly gyorsan haladt, hogy ápril 6-án Cambrai nevű híres város előtt állott (tehát Wornstól idáig 18 nap alatt tették meg az utat, pedig az légvonalban 440 km.-t tesz ki). Cambrai város püspöke különösen buzgó hive vala I. Ottó királynak, tehát ezt a várost a magyar vitézek nagyon szerették volna vörös Konrád részére meghódítani. E végből körülvették a várost, felgyújtották a külvárost, azután a vezérek leszállították a lovaikról a vitézeket s neki hajtották az erős falak megmászásának. De a püspök katonái és a polgárok készen várták őket s így a megrohanás nem sikerült. Kifáradván, a magyarok kissé távolabb vonultak a várostól s ott lepihenve lakmározni kezdtek. Eközben Bulcs unokaöccse kiakarta kémlelni a város falait, de nagyon közel talált menni azokhoz. Észrevette ezt az egyik cambrai százados, katonáival hirtelen kirohant a városból s a csekély számú magyarokat lekaszabolta. Bulcs unokaöccse vitézül védekezett, de őt is levágták, fejét dárdára szúrták és a város falaira kitűzték.

Bulcs és serege ezt megtudván, dühöngő fájdalom fogta el őket. Most már még jobban szerették volna a várost bevenni. Új rohamot kíséreltek meg tehát, de hiába. A hadnagyok csakhamar meggyőződtek, hogy ostromszerek nélkül az erős falakat áttörni nem bírják. Azért alkudozáshoz fogtak, hogy legalább elesett társuknak falra tüzött fejét visszakapják, de a városiak minden ajánlatot visszautasítottak. Erre a magyarok iszonyú dühükbe égőkanócokat tettek nyílve szeikre és azokat a városra lövöldözték, hogy az egyházakat és házakat fel-

gyűjtsák A székesegyház fedele már tüzet is fogott, de az egyik pap élte veszélyeztetésével eloltotta azt. A várostól nem messzire eső, Gangerich nevű monostort azonban, bár az is meg volt erősítve, bevették és felégették.⁸⁰

Teljesítvén ekként a magyar vitézek megbízatásukat, Laon, Rheims, Chalons, Metz irányában dús zsákmánnyal és számos fogollyal hazafelé indultak. Egy-két hírszerző vagy élelemkutató csapat átnézett a burgund királyságba is, de ezek is vissza térvén szerencsésen megérkeztek Magyarországra.⁸¹

Ezen kiváló, zsákmány tekintetében pedig fényes sikerű hadjárat nagy veszedelmet hozott a magyar nemzetre a következő 955-ik esztendőben.

Mint láttuk, a magyar csapatok 954 első felében jártak Németországban. 954 második felében azonban I. Ottó király mégis csak győzedelmeskedett belső ellenségein. Veje, vörös Konrád, már június végén megbánta a magyarokkal kötött szövetséget és kibékült ipjával, az év végén pedig Liudulf is meghódolt atyjának. Természetesen vörös Konrád és Liudulf elvesztették hercegségeiket s helyükbe I. Ottó biztos emberei kerültek. Csak Arnulf, volt bajor herceg unokái nem hajoltak meg, de ezek már nem voltak veszedelmesek, mert kevés haderő felett rendelkeztek. I. Ottó tehát egészen nyugodtan indult az Elba-melléki szlávok ellen, mert ezeket végleg megakartá hódítani és birodalmát egészen az Elbáig kiterjeszteni.

Azonban részint az elbamenti szlávok, részint a hozzájuk menekült Wickman és Ekbert német grófok, részint a Bajorország nyugati részén lakó Arnulf-ivadékok mindenesetre szívesen látták, ha a magyar csapatok I. Ottó királyt az Elba mentéről elvonják. Hírt adván tehát egyes magyar vezéreknek, ezek szokatlanul nagy, mintegy 9000 lovasból álló sereget gyűjtöttek össze és 955 július közepén hirtelen beütöttek Bajorországba az akkor I. Ottó öccse, Henrik kormányzása alatt álló hercegségbe. Ismerjük e magyar sereg három fővezérét s ezek közül későbbi följegyzések szerint Bulcs a Balaton mellékén, Lél (és nem Lehel) Rév-Komárom tájékán, Súr pedig a Rába mentén tanyázott. Ebből az következik, hogy seregük nagyjából Dunáninnen és Dunántúl lakó Tarján, Kér, Megyer és Kházir-Kóor törzsekéből került ki, ámbár kalandra és kincsekre vágyó vitézek a többi törzsekéből is bizonyára szívesen csatlakoztak

hozzájuk. Számukat a megijedt németek és a távollakó idegen írók rettenetes nagyra teszik, de a velük szembeszálló német sereg számából következtetve, alig lehetnek többen 9000-nél. Abban az időben ez is nagy szám volt s a magyar nemzeti hadseregnek körülbelül felét tette ki.

Henrik bajor herceg, I. Ottó öccse, 955 július havában már súlyos beteg volt s azért személyesen nem szállhatott szembe a hercegsége területén megjelent magyar sereggel, hanem hű embereivel s katonáival együtt Regensburgba, a Duna balpartjára vonúlt és gyorsan hírt adott bátyjának. A magyar csapatok tehát Arnulf volt bajor herceg Ottó nevű unokája kalauzolásával akadálytalanul foglalták el Arnulf volt bajor herceg unokái számára Bajorországnak a Duna jobbpartja és Alpok közt eső részét, egészen a Tegernsee alatt levő Fekete-erdőig (Nigra-Sylva.) Arnulf egyik unokaöccse azonban jogot tartott a svábföldnek azon részéhez is, amely a Lech és Iller folyók közt terült el. A magyar sereg nagyrésze tehát átkelt a Lech folyón s ezt a részt is megszállotta. Ez természetesen nem esett meg háborús élelemszerzések, verekedések és rablások nélkül.

Az Iller folyóig érve, hallották meg, hogy I. Ottó német király nagy sereggel jön ellenük. Hírt adtak tehát bajorföldön maradt és Lél vezérlete alatt álló társaiknak, hogy Ágostánál (Augsburg) találkozzanak s együtt támadjanak rá a német seregére. Körülbelül augusztus 7-én érkeztek meg Ágosta alá, de ahelyett hogy rögtön indultak volna I. Ottó király serege ellen, vakmerően Ágosta városát keztek ostromolni, talán azt remélvén, hogy a német sereg elérkeztéig ezt bevehetik s így annál biztosabban támadhatnak. Augusztus 8-án tehát Lél serege a városnak keleti, Lech-felé néző kapuját támadta meg s így akarta hirtelen megrohanással a várost birtokába keríteni, de ez nem sikerült. Másnap, augusztus 9-én, Bulcs és Súr seregei már jobban neki készültek s a katonák nagyobb részét lovaikról leszállítva, rendeztek rohamot a város falai ellen, de nekik sem sikerült a falakra felhágni. Déltájban pedig megérkezett Arnulf palotagróf fia (Arnulf volt bajor herceg unokája) Bertót, Reissenburg várából s jelentette nekik, hogy a német hadsereg holnap ellenök indul.

Erre a magyar fővezérek tanácsot tartottak és elhatározták, hogy megelőzik a németek támadását. A Lech jobbpartján

még visszamaradt, részben visszaküldött csapatoknak megparancsolták, hogy gyorsan lefelé vonuljanak és másnap átkelven a Lech folyón, hátban támadják meg a német hadsereget, ők pedig ugyanakkor a balparton is rátámadnak.

I. Ottó német király a magyarok betörésének hírére valóban otthagytta a szászföldet és válogatott vitézeivel együtt Regensburg-felé sietett. Ide rendelte a csehek fejedelmét is és ez 1000 emberével csakugyan odaérkezett. Ezekkel és a bajorok három ezredével együtt I. Ottó rögtön Donauwörth-felé indult. Előre hírt adott a frank-lotharing és sváb hercegeknek, hogy odavezessék csapataikat s augusztus 8-án ezekkel itt valóban találkozott is. Itt volt tehát akkor, a szászokat kivéve, a német birodalom egész hadereje, mintegy 10—12 ezer ember, 8 ezredre vagy mint az akkoriak írják, légióra osztva. Augusztus 9-én I. Ottó bőjtöt rendelt el és hadait rendezte. Augusztus 10-én reggel ünnepies istentisztelet tartatott, beszédeivel elkészítette katonáit az élet-halálharcra s maga is fogadalmat tett, hogy a merseburgi királyi palota mellé, szent Lőrincz tiszteletére, püspöki székesegyházat épít, ha őt és seregét a Mindenható győzedelemhez segíti. Ezután jól rendbeszedett seregével megindult Ágosta (Augsburg) felé.

Ágosta (Augsburg) és Donauwörth között mintegy 50 kilométer lévén a távolság, a magyar sereg aug. 9-én, délután nem érhetett egészen Donauwörthig, hanem csak a mai Biberachtól délkeletre eső mezőig.

Csak innen indulhatott tehát augusztus 10-én a német sereg megrohanására. A megállapodások szerint a Lech jobbpartján levő különítmény átkelt a folyón, gyorsan hátába került a német seregnek, a tábori felszerelést őrző cseheket szétszórta, az ezek előtt menetelő sváb csapatokat is megtámadta, de azután fosztogatás után látott. E hátbatámadás azonban nem hozta zavarba I. Ottónak egész seregét, mert ő Lech völgyének nyugati oldalán elterülő erdők és bokrok közt vezette seregét, állítólag a magyarok nyilaitól félve s így ezredeinek nagyobb része hadirendben maradt akkor is, midőn már a magyar fő-sereg elé érkezett. Viszont a magyar fő-sereg vagy a nagy távolság vagy az erdős vidék miatt, nem vette észre a különítmény támadását s nem támadott azzal egyidőben. I. Ottónak így ideje volt, hogy vejét, vörös Konradot, a frank ezreddel, a szétvert

svábok segítségére küldje. Ez a maga fegyelmezett ezredével a fosztogatásban elmerült, soraikban megbomlott magyar csapatokat megverte, a tábori felszerelést visszaszerezte és még arra is volt ideje, hogy a fővonalon már dühöngő küzdelembe belemerüljön.

I. Ottó király ugyanis a hátbatámadást semmibe se véve, kivezette ezredeit az erdőből és teljes erejéből, teljes hadirendben a magyarokra rohant. A magyar sereg fővezérei már annyiszor jártak külföldön, már annyiszor látták a nyugati nemzetek ütközeteit, hogy elfelejték saját régi harcmódjukat s így szintén közelharcba bocsájtkoztak. Órákig tartott a rettentő küzdelem, a német csapatok vezérei közül is sokan meghaltak, maga vörösKonrád is elesett, de a németek páncéljairól és paizsairól lepattogtak a magyarok nyílai és gerelyei. Roppant veszteség után hátrálni kellett a magyar főseregnek is. Eleintén ez a visszavonulás rendben történt. Délután az Ágosta (Augsburg) falain álló örök még hadisorban vonuló magyar csapatokat láttak falaik felé közeledni. Csak azután, a Lech folyónak átúsztatásánál bomlott fel a rend és az lett végzetessé a magyar seregre. Sokan sietségükben és fáradt lovaikkal nem bírtak felkapaszkodni a Lech meredek partjaira, hanem visszaestek és belefulltak a sebes vízbe. A folyón innen maradtakat pedig utólérték az üldöző németek, elfoglalták táborukat és teljes erővel üzték-vágták a szétszakadt magyar csapatokat. Mindjárt a győzelem helyéről mindenfele híradókat küldött I. Ottó, hogy a folyók gázlóit, átjáróit őrizzék. Ő maga is mindjárt másnap átkelt a Lechen és a magyarok üldözésére indult. E szivós, állhatatos üldözés volt az, ami a hatalmas magyar sereget semmivé tette. Fogságba esett a magyar fővezér, Bulcs is, elfogták vezértársát, Súrta és a csehek üldözőcsapata utólérte Lél-t, a harmadik névszerint ismert vezért is. Ezeket azután átadták I. Ottó öccsének, Henrik bajor hercegnek. Ez híres volt kegyetlenségéről. Megmutatta ezt már előbb a salzburgi érsek megvakításával és aquilejai pátriárka kiherélésével. Nem csoda tehát, hogy ő a magyar fővezéreket is, ezen személyes bátorságukkal és vitézi tetteikkel tündöklő férfiakat, közönséges gonosztevőkként akasztófára húzatta. Igaz, hogy nemsokára őt is utólérte a halál, (meghalt 955 november 1) és így haragját azért, mert a német pártütők magyar katonákat hívtak segítségükre, az egész magyar nemzeten ki nem tölthette.⁸²

Az ágostai vereség mindenesetre nagy gyászt hozott sok, ezer meg ezer magyar családra, de a magyar nemzet erejét, bátorságát nem törte meg. Annak, hogy ezentúl magyar csapatok nem jelentek meg a Németbirodalom közepén, nem e vereség volt az oka, hanem az, hogy I. Ottó 955 augusztus 10-én saját belső ellenségein is diadalt aratott. Ezentúl egy német herczeg vagy gróf se mert szembeszállni a német birodalom fejével és így a magyar vitézeket nem hívta oda többé senki.

VII. FEJEZET.

A magyar vitézek hadivállalatai a keletrómai birodalomban (Görögországban).

Légkésőbb kezdtek a magyarok jó pénzért, vagy dús zsákmányért egyik vagy másik pártnak szolgálatába állni a keletrómai birodalomban. Ennek nem az volt az oka, mintha féltek volna, hanem az, hogy 927-ig mint valami erős kőfal állott Magyarország és a keletrómai birodalom között Simeon (Semjén) bolgár csár birodalma. A 896-iki rettenetes veszteség és a szomorú menekülés ovatossá tette a magyar törzsökök fejedelmeit, nem mertek Simeon csárral kikezdeni és országán keresztül járni.

927-ben azonban Simeon csár is bevégezte földi pályafutását. Bármily hatalmas volt is, mivelhogy szomszédaival folyton veszekedett, mivel mint vérbeli török 924-ben, három évvel halála előtt a szláv-szerbeket iszonyúan megbüntette és csaknem kiirtotta, szinte lehetetlenné tette birodalmának végleges fennállását. A szerbek és a velük szomszédos horvátok ismert bosszú-vágya csak alkalomra várt!

Tehát ha nem is írná egyik magyar történetíró,⁸³ akkor is úgyszólván magától érthető dolog, hogy a szerbek és horvátok, midőn a bolgárok ellen feltámadtak, a magyarokat is segítségül hívták. 931-ben tehát a szerbek és horvátok nyugatról, a magyarok pedig északról támadták meg a bolgár birodalmat. A horvátok eljutottak a Boszna-folyóig, a szerbek elfoglalták a Boszna és Drina közét, a magyaroknak pedig sikerült elfoglalniuk a Száva és Dráva közének azt a részét, amelyet a bolgárok 827-ben vettek el a frankoktól és amely különben se volt természetes alkatrésze birodalmuknak. A későbbi Szerém, Valko és Pozsega vármegyéknek területe volt ez, vagyis a Dráva, Száva köznek keleti fele. Ettől kezdve aztán a magyar közve-

tetlenül is érintkezhetett a szerb és horvát-szlávokkal azon a vonalon, ahol a Boszna és a Drina-folyók a Szávába ömlenek. A régi szerémi területnek déli része, a későbbi Mácsó, a Szávától délre, ez alkalommal külön kis szerb fejedelemséggé lett.⁸⁴

Ezenfelül Simeon (Semjén) császár halála után maguk a bolgár-törökök is összevesztek egymással. Volt olyan párt, amely Simeon fiai közül nem a Simeontól kijelölt Pétert, hanem annak testvéreit szerette volna a trónon látni.⁸⁵

E párttal szemben Péter bolgár császár, mint olyan férfit, aki már egészen a keresztény vallásban nevelkedett s annak fennállását, megerősödését szíven viselte, a keletrómai birodalomnál keresett segítséget. Nőül vett egy görög hercegasszonyt és a keletrómaiakkal állandóan békét tartott. Viszont ellenfelei másfelé néztek segítségért. A bolgár birodalom határainak megváltoztatása s a belső visszavonások módot nyújtottak tehát a magyar vitézeknek ahhoz, hogy a keletrómai birodalomba is eljuthassanak. Ha valamelyik bolgár párt vagy keletrómai (görög) főember hívta őket, átkeltek a Száván és vagy Szaloniki felé mentek a Morava és Vardar folyó völgyeinek irányában vagy a régi avar seregek példájára az Al-Duna mellett és a tenger parton vonultak Konstantinápoly felé.

Először 933 őszén hívta meg valamelyik párt az egyik magyar hadnagyott csapatjával együtt Tráciába. Ez kora tavasszal meg is indult, a burgyosi öböl közelébe fekvő régi Walandar most Develto nevű határvárost megvívta, lerombolta s 934 ápr. elején már Konstantinápoly felé vonult. Útközben a csapat természetesen rablással kereste meg élelmét és foglyok ejtésével igyekezett biztosítani fáradozásának megjutalmazását. Konstantinápolyban akkor tulajdonképpen Porphyrogenéta VII. Konstantin uralkodott, (912—59) de mivel kiskorú volt, 912-től 919-ig anyja, Zoe kormányozta a birodalmat, 919-től kezdve pedig apósa, Románosz Lakapenosz. Csak nagysokára 945-ben, 40 éves korában vehette kezébe Konstantin a kormány gyeplőit, akkor is nagy veszekedések árán. Természetes mind anyjának, mind apósának kormányzásával sokan elégedetlenek voltak.⁸⁶ De azért a birodalom hosszú uralkodása alatt népesedett, gazdagodott és így erősebb, számosabb hadsereget tudott összetoborozni a görögöknél harciasabb nemzetek fiaiból. E hadsereggel aztán elkezdte a birodalom régi tartományait visszafoglalni. 934-ben

tehát a fiatal császár helyett apósa, Románosz Lakapenosz menesztett egy ügyes alkudozót Theophanes patriczius személyében a Konstantinápoly felé igyekvő magyarokhoz. Ez maga a birodalom pénzügyminisztere lévén (protovestiarius), rábirta a magyar vitézeket, hogy jó pénzért adják át neki a foglyokat és menjenek haza.⁸⁷

Kilenc év múlva, 943-ban még hatalmasabb magyar sereg vonult be a keletrómai birodalomba. Ez alkalommal se mert a keletrómai birodalom serege velök ütközetbe bocsájtkozni, hanem Theophanes, ekkor már a szenátus elnöke ment ki a magyar hadnagyokhoz és nekik békét ajánlott. Bizonyára évi ajándékokat ígért, de viszont a béke megtartására kezeseket követelt. Így kötöttek aztán békét öt évre.⁸⁸

Mindjárt a következő esztendőben a keletrómai birodalom ügyes kormányja a maga hasznára akarta fordítani a magyarokkal kötött békét és egyességet. Mivel Igor, az orosz fejedelem nagy sereget gyűjtött egybe és a besenyőkkel szövetséget kötött, hogy Konstantinápoly ellen induljon, a császári udvar 944-ben Gábor nevű követét küldötte a magyarokhoz. A követségnek az volt a célja, hogy a magyarokat rábeszélje a besenyők megtámadására, azzal kecsegtetvén őket, hogy így előbbi hazájukat, Atilközt visszafoglalhatják. Titkos célja pedig az volt, hogy a magyarok támadásával a keletrómai császárság fővárosa ellen induló orosz-besenyő sereget saját földjük védelmére visszatérésre bírja.

De a magyar nemzet főemberei tudták és még tapasztalásból is nagyon jól ismerték a besenyők félelmes erejét, harczban való kemény ellenállását. Azért hallani se akartak a besenyők ellen indítandó háborúról s így e tekintetben a követség eredménytelenül tért vissza.⁸⁹

Midőn az ötéves egyesség ideje letelt, már maga Konstantin császár kormányzott. Ő, mint tudós apának tudós fia, még jobban igyekezett a keletrómai birodalom közelében lakó nemzetek, országok állapotait megismerni. Igyekezett ő is a szomszéd népekkel egyességre lépni és szükség esetén őket egymás ellen felhasználni. 949-ben elhívta tehát magához a magyar nemzet fejedelmi családjának egyik tagját, Árpád unokája: Tevel fiát, Tormást, Konstantinápolyba. Ez még akkor fiatal volt s azért vele ment mint tanácsadó és védelmező, a magyar nemzet fő-

bírāja vagy mint a régi magyarok törökösen mondták, tárkánya, Bulcs is. Ezek vittek magukkal a kházir-kóor törzsöktől is egy pár főembert, mert ezek tudtak magyarul is, de nem felejtették még el régi kházir nyelvüket sem. Ezek tehát a keletrómai császári udvarban állandóan alkalmazott kházir tolmácsokkal könnyen érintkezhettek és előadhatták Tormás meg Bulcs óhajításait és magyarázatait. Porphyrogeneta Konstantin nagy érdeklődéssel kérdezősködött ekkor a magyarok múltja, hazája, fejedelmi családjá s akkori alkotmányuk felől és Tormásnak, valamint Bulcsnak ezek felől nyújtott felvilágosítása annyira megtetszett neki, hogy azt nemcsak feljegyezte nagy, a birodalom kormányzásáról szóló művébe, hanem Tormást az ifju fejedelmi sarjot és ennek kedvéért Bulcsot is barátjai közé (philos) fogadta.⁹⁰

Ennek a barátságos kiegyezésnek köszönhető a keletrómai birodalom, hogy VII. Konstantin uralkodása alatt még tíz évig a magyar nemzet kormányja nem indított háborút a görög császárság ellen. 958 április közepén azonban Konstantinápoly közelébe érkezett egy kis magyar csapat és annak környékén sok foglyot ejtett. Nem valami ügyes, tapasztalt hadnagy vezérelhette e csapatot, mert az ellene küldött mintegy 3000 császári katona éjnek idején meglepte őket, a magyarokat levágta és a foglyokat kiszabadította. A följegyzésekből azonban az, hogy e támadás a magyar fejedelmi család tudtával történt-e? meg nem állapítható.⁹¹

Hasonló sors érte 961-ben azt a magyar csapatot, amely Szaloniki felé próbált szerencsét.⁹²

De bár a görög írók nagyban dicsérik az ilyen diadalokat arató görög vezéreket, valami nagy seregről vagy döntő eseményről e kalandoknál nem lehetett szó, mert hiszen például a 962-iki események leírásánál elárulják, hogy mindössze 300 magyar vitéz tört be a birodalomba s mégis elfogott ötszáz görögöt. Ezeket azután Magyarországba hurczolták, hogy érték a „válságdíjat” megkapják.⁹³

963-ban kétszáz magyar vitézből álló lovas csapat is elég bátor volt ahhoz, hogy Konstantinápoly felé induljon. El is értek majd egész Konstantinápoly alá és nagyon sok zsákmánnyal indultak vissza. Nem ismervén azonban jól az utakat, az egyik szorosban rajtuk ütöttek és negyvenet közülök levágtak.⁹⁴ Ilyen kis számú lovas csapatok csak úgy mehettek le időnként oly

messzire délre, hogy a bolgár czár semmi akadályt se gördített az ő országán átkelők elé. Szemére is vetette ezt a bolgár czárnak VII. Konstantin korán elhunyt fiának, Románosznak, utóda, Nikephor császár, de Péter czár azzal mentegetődzött, hogy ő sokszor kért segítséget a keletrómaiaktól a magyarok ellen s azt nem kapván, kénytelen volt a magyarokkal kiegyezni s ezt az egyezséget a keletrómaiak kedvéért fel nem bonthatja.⁹⁵

Nikephor Phokas híres hadvezér, majd 963-tól 969-ig keletrómai császár, vegleg megakarván semmisíteni a török eredetű bolgár czárságot, 965-ben követte azt a régi szokást, hogy a dél-orosz síkságon lakó nemzeteket felbiztatta annak megtámadására. 967-ben azután Szentiszló (Szvjatoszlav) orosz fejedelem még is jelent Bolgárországban és meghódította annak keleti felét a keletrómaiak számára. De azután tapasztalván, mily gazdaságban, kényelemben lehetne lakni a dunamenti városokban és 969-ben Péter bolgár czár is elhalván, elhatározta, hogy Bulgária keleti részét a maga részére szerzi meg. Felhívta azért a magyar és besenyő vitézeket, hogy nyújtsanak neki erre segítséget. 969-ben tehát Magyarországon is megkezdődött a nagy toborzás és ez év nyarán utoljára indultak bátor, magyar lovasok messze, idegen tájakra, más nemzetek vitáinak eldöntésére.

E magyar csapat Ruscsuk vagy mint akkor nevezték Kis-Preszlav (Preslavec) környékére érkezvén, az orosz fejedelem velük és a besenyőkkel, oroszokkal együtt megindult Drinápoly felé. Ettől keletre, Lüleburgas tájékán, találkoztak a keletrómaiak seregével Ezt már új császár, az örmény származású Tzimiszes János vezérelte és igazgatta. Ennek sikerült a 3 nemzetből álló és így 3 részre oszlott orosz-besenyő-magyar sereg egy részét, a besenyőket tőrbe csalni. Ez azután a magyarokat és oroszokat visszavonulásra bírta. Mivel a visszavonulás után az orosz fejedelem Drszter, azaz Szilisztria várába zárkózott, a magyar lovasok visszatértek hazájukba.⁹⁶

Így lőn vége a külföldi nagy hadivállalkozásoknak! Bár sok kincset, ruhát, foglyot hoztak ezuton a magyar vitézek hazájukba, mindezek nem értek fel azzal a tömérdék vérvesztéssel, amellyel e hadjáratok jártak.

Ahhoz, hogy ez oktalan vérpazarlásnak vége legyen, megint erőskezű uralkodó, a törzsökök ellenállásának, különbözőségének megtörése és a magyar nemzet tökéletes egybeolvadása kellett.

VII. FEJEZET.

A magyar nemzet alkotmánya és belső átalakulása a fejedelmek korában 896—997.

A magyar nemzet alkotmánya az új hazában való elhelyezkedés után a fejedelmi család szétágazásával, a szláv népek befogadásával és szétosztásával több ízben átalakult. Árpád maga mindenesetre erősen tartotta kezében azt a nagy, központosító hatalmat, a melyet a nagy veszedelem idején a teljes szétszakadás megakadályozása végett egy akarattal reáruháztak, de ő nemsokára a pozsony-vidéki nagy diadal után meghalt!

Nemzete hálából fényes síremléket akart neki állítani s ezért elvitte holttestét a régi Aquincum mellé, mert talán már akkor ráfogták tévedésből, hogy az itt levő terjedelmes romok Attila híres és mesés hún király székhelyének maradványai. Itt tehát a mai Ó-Buda felett egyik patak fejénél eltemették Árpádot és sírját az aquincumi romokból szedett nagy kövekből megjelölték. De még jobban megörökítette e pontot egyik hálás utóda azzal, hogy sírja mellé egyházat épített és azt akkori magyarok a Boldogságos Szűz Fehéregyházának nevezték el.⁹⁷

Árpád nem csupán mint honalapító volt bölcs és nagy fejedelem, hanem hatalmas, terebélyes ivadékot is hagyott maga után. 949—50 évekből származó családi értesítés szerint a honalapítás korában a következő nemzedék sarjadzott le Árpádtól:

Szalmis				
Árpád				
863—907				
Farkas	Jelő	Jutas	Csát	Lente
Tevel	Ecselő	Fáncs	Szakcs	† 896
Tormás	950	950	950	Tác
950 ⁹⁸				950

Árpád fiai közül az ő utóda régi hagyomány szerint az ő negyedik fiú, Csát lett. Zalt(as)-nak írta nevét Porphyrogeneta

Konstantin, de csak azért, mert a 950-ben nála járt magyar követek tolmácsai kházir-törökök voltak s ezek az ő sziszegő nyelvükön Czált-nak ejtették ki a régi magyar Csált, összevonva Csát nevet. Semmiesetre se volt e fejedelem neve Solt, még kevésbé a szláv Zlotan-ból később alakított Zoltán.⁹⁹

Csátnak azonban már nem volt meg az a korlátlan fővezéri és kormányzói hatalma, mint atyjának.

A 907-iki nagy győzelem, az új hazának felosztása nyolcz részre, a nyolcz törzsök földjeinek és legelőinek természetes határokkal való elkülönítése, arra a követelésre indították a magyarok főembereit, hogy a törzsökök fejei vissza kapják régi hatalmuk egy részét. 944-ben már egészen a nemzet fejeinek gyűlése dönt a béke és háború kérdésében s a külföldi uralkodók már nem csupán a fejedelemhez, hanem a törzsökök fejeihez is intézik leveleiket.

Tehát a fővezéren, a fejedelmen kívül még nyolc törzsök-kormányzó is beleszólt a nemzet ügyeinek intézésébe. Ezeken kívül még két főtisztviselő is állott a fejedelem mellett. Az egyik volt a *gyula*, a fejedelemnek mint fővezérnek helytartója, másik volt a *tárkány*, a fejedelemnek mint főbírónak helyettese.

Ha valamelyik törzsököt ellenség támadta meg, akkor a többi törzsök köteles volt a megtámadottat tanáccsal és sereggel segíteni, de máskülönben a törzsökök saját belügyeikben, kisebb pereikben maguk intézkedtek.¹⁰⁰

Ezen széttagoltság volt az oka annak, hogy sokszor annyi apró hadivállalatba fogtak bele a magyarok. Az egyik-másik törzsök fejét némi ajándékkal, biztatással könnyű volt rábírní arra, hogy a maga törzsökének területén a toborzást megengedje. Egy-egy sikeres hadjárat után a harci kedv még nagyobb lett, a külföldön járt hadnagyok még gazdagabbak, még hatalmasabbak lettek s így a széthúzás a magyar nemzet egyes törzsökei, hadvezérei és főurai közt még nagyobb lett.

Gyorsan fejlődött ki a vagyoni egyenlőtlenség is. Ez a természet szerint is előállott volna, mert hiszen az ügyesebb, szorgalmasabb magyar csak több szolgára és jószágára, ruhára stb. tett szert, mint a többi, mindamellett, hogy a honalapításkor minden család egyforma szegény volt s a meghódított pannomorva-szlávokat lehetőleg egyenlő számmal osztották szét közöttük segítőtársakul. De a külföldi hadjáratok alkalmával a had-

nagyok, a szerencsésebb és vitézebb katonák, a zsákmány elosztásánál az aranyból, ezüstből, ruhákból s egyéb értékekből, csak nagyobb osztályt kaptak. Azonkívül ezek az akkori kegyetlen szokás szerint rabokat is ejtettek s ezeket részben már visszavonuló útjokon eladták, vagy itthon váltságdíjat kaptak értök s ha itt maradtak, akkor is az őket foglyúl ejtő katonának vagyonát gyarapították.

E vagyoni különbség okozta, hogy a költözködés lassanként kisebb területre szorítkozott, 950-ben maga a színmagyar-ság költözködő életet folytatott ugyan, mert a régi szokásokat nem olyan könnyű elhagyni, de a gazdagabb magyarnak szolgálái, rabjai már állandóan egy helyen laktak. Minél nagyobb számú a csoport, annál nehezebben mozdul s minél többféle szolgáltatást kellett teljesíteni, annál szükségesebb volt, hogy minden szolga vagy rab ott maradjon, ahol urának legtöbb hasznot hajthatott, tehát a földműves szántóföldje mellett, a szőlőműves szőlője mellett.

De különösen szükséges volt, hogy állandóan egy helyen lakjanak a kézműves, iparos emberek. A folytonos hadjáratok sok felszerelést, sok fegyvert kívántak. Voltak e felszerelések közt olyanok, amelyeket a vitézek maguk állítottak elő, de már kardokat, sisakokat, paizsokat, jobbfajta nyergeket, vasnyílhegyeket csak olyanok tudtak előállítani, akiknek ezekhez műhelyük és szerszámuk volt s így ezek műhelyeikhez voltak kötve, nevezetesen a vasverők, kardcsiszárok, nyereg és íj-gyártók. Csak így tudták készítményeiket jóminőségben előállítani. A famunkások is, mint az esztergárok, bocsárok, bodnárok, csak ott tudtak jól dolgozni, ahol mindenféle fa kezük ügyére esett.

Bármily rettentő akadályokba ütközött, bármily sok életveszéllyel járt is, megindult a kereskedés is, természetesen java-részt cserekereskedés, a többi országok és Magyarország lakosságának különböző osztályai között.

Magyarország akkori szomszédai voltak nyugatról Németország, nevezetesen annak két herczegsége: Karinthia és Bajorország. Északról az Odera és Visztula felsővölgyeiben lakó fehér horvátokkal tartottak a magyarok jó barátságot, sőt ezekkel rokoni összeköttetésbe is léptek¹⁰¹ Keletfelől a félelmes besenyők elzárták ugyan őket a feketetengeri kereskedelemről, de már délről a Dunának vaskapui szorosától egész a Drináig a

a keresztény bolgár birodalom nyúlt el s ezen a zsidó és arab kereskedők valahogy csak átutaztak és bejöttek hazánkba. Ismert dolog volt 970 táján, hogy az Al-Duna mentére, a kis preszlaveczi, most ruszcsuki vásárookra a kereskedők sok lovat vittek Magyarországból.¹⁰² Így azután csak keresztül tört hazánkba a tíz drachmát érő bizanci arany dénár, azaz megmért (pensa) arany, mint értékmérő és értékcsereelő eszköz. E pénzzel azután a magyarok is elmehettek külföldre egyet-mást vásárolni. Biztosan tudjuk például, hogy jártak egyes magyarok Prágába, cint, ólmot s egyébbb fémeket venni, mert ezek fegyvereik készítéséhez és díszítéséhez szükségesek voltak.¹⁰³ Télen az ilyen kereskedőknek is meg kellett állniok valahol s így az állandó lakóhelyek, falvak, városok alapításához ők is hozzájárultak.

Tarkította végül a magyar társadalmat a külföldi hadjáratokról, különösen pedig Német- és Francia országokból hozott foglyok csapattja, de e rabok egyes családok közt szétosztatván, csakhamar vagy kihaltak, vagy a magyarok közé olvadtak.

A külföldre hívott magyar csapatok, mint a nyári futózáporok, majd itt, majd ott vonultak végig, egész országok megsemmisítéséről, népeknek megmozdulásáról, egész országrészek elnéptelenítéséről nincsen szó. Nem lehet tehát feltűnő, hogy a Magyarországot körülvevő nemzetek ez időszak végén mindinkább közelebb jutottak a magyar nemzet határaihoz. Ez természetes következménye volt az ő szaporodásuknak és tevékenységüknek.

Először is a németységnek az az ága, amely magát bajornak hívta, kezdett kelet felé új meg új rajokat kibocsátani. Mert igaz, hogy épen a bajorok hagyták üresen 907-ben, rettentő vereségük után, a keleti határgrófságot és ők vonultak vissza egész az Ennsig. De az is bizonyos másrészt, hogy Arnulf bajor herczeg volt az, aki 914-ben a magyarokhoz menekült, velük kibékült és velük 937-ig, tehát 23 évig békességet tartott. Ez idő alatt megindult tehát először a vadász és halász néposztály az üres völgyek és hegyek felé, utánnuk mentek a mindég új legelőket kereső pásztorok és kezdték benépesíteni a Kamp, Erlaff, Felső-Mura és Felső-Dráva völgyeit. Az ez időtájt bajor herczegséghez tartozó és a Száva, Kulpa folyókig lenyúló Karinthiában, vagy mint a régi magyarok mondták Korontálországban már 927-ben nyolcz gróf igazgatta az ott lakó népeket, tehát ez a vidék akkorra már újra benépesült.

947-ben magának az akkori német királynak, a híres I. Ottónak öccse, Henrik kapta meg a bajor hercegséget. A királyi öccs erejében bízva, a bajorok erre előnyomultak egészen a Traun folyóig és azokat a magyarokat, akik ezt megakarták volna akadályozni, visszaverték.¹⁰⁴ 949-ben a magyarok a Traun völgyében indított hadjárattal akarták a bajorokat visszatartani. Wels tájékán, aug 9-én, győztek is, de állandó sikert nem tudtak elérni, sőt 950-ben Henrik bajor herceg nagy sereget gyűjtven, előre nyomult, átúsztatott a hibásan Ticin-nek írt Tricin azaz Traisen folyón és a későbbi Alsó-Ausztria területén vadászgató vagy legeltető magyarokat meglepven, onnan sok rabot és barmot hajtatott el. Ezzel Henrik herceg az Enns és Traisen közt elterült, volt országválasztó közt végleg hercegségéhez csatolta, a passauai püspök pedig Sankt-Pöltenben a monostort helyreállította.

955 után még nagyobb számmal tódultak a német gyarmatosok az Enns és Kamp folyók mellett elterülő vidékre, valamint Korontál országba is. Ezért 965 táján a német császári kormány az új lakosok védelmére az Enns folyó vidékén és a Felső-Mura mentén egy-egy határgrófságot állított fel. Ezek igazgatói közül az egyiket a bajor hercegség keleti határgrófjának, a másikat korontál határgrófnak nevezték el. Ez ellen a magyar nemzet nem tett kifogást, mert 955 után Németországgal békességben élt. E békességet I. Ottó annyira becsülte, hogy 972-ben Bruno verdeni püspököt követül küldte az új magyar fejedelemhez, hogy vele is békességet és szövetséget kössön.¹⁰⁶

Ezt vizonozva az új fejedelem, 973-ban 12 főúrból álló követséget indított utnak, hogy I. Ottó császárhoz menjenek. Ezt Quedlinburg várában találták meg s ott újították meg a békekötést.¹⁰⁷

A későbbi Csehország a honalapítás időszakában még nem volt szomszédos Magyarországgal, mert az akkori Csehország 996-ig kelet felé csak mai Kolin-Jicin környékéig terjedt. Különben se volt önálló fejedelemség, mert 950 óta állandóan a Német-birodalom alkatrésze volt.¹⁰⁸

Ellenben 950 után a Felső-Morva mentén az oda húzódó fehér horvátok külön kis fejedelemséget alkottak s annak 973–76-években külön, Olmützön lakó püspöke volt. Ezekkel a fehér horvátokkal a magyarok állandóan jó barátságban éltek, főúri

családjaik össze is házasodtak s ezért nem akadályozták a magyarok a horvátoknak lehuzódását az Odera völgyétől a Felső-Morva völgyébe.¹⁰⁹

A Kárpátoknak erdőborította hegyei, mint említők, a mai Nagyszombat, Nyitra, Garamszentbenedek, Balassagyarmat, Miskolcz városokon áthúzódó vonaltól északra a honalapítás időszakában mind néptelenek maradtak. Legfeljebb itt-ott barangolt egy-egy vadászcsapat e vidéken. Hasonlóképen lakatlan, országválasztó köz maradt ez időszakban a Felső-Tisza, Ung és Szamos folyók melléke is.¹¹⁰

A Kárpátok északi oldalán a Felső-Visztula völgyében egész a Szán folyóig szintén fehér horvátok tanyáztak, de sok apró törzsökre voltak szétoszolva. Ezek egyrészét nevezetesen az Odera balpartján lakókat 980 táján a cseh herczeg tette alattvalóivá, másrészüket nevezetesen a Krakó környékén lakókat 990 táján a lengyel fejedelem hódította meg és így a Visztula felső völgyét országához csatolta.

Az északkeleti Kárpátok tulsó oldalán 950 táján még a drevlyén és lengyen (utóbb magyarosan lengyel) nevű szláv népek laktak.¹¹¹ De ezeket délfelől a besenyők, kelet felől az akkor még skandináv nyelven beszélő, orosz vitézek szorongatták. E miatt a lengyelek fel is kerekedtek, elhúzódtak innen és északnyugat felé vándoroltak. A Warthe folyó mentére érve, itt a Visztula és Odera folyók között új országot alapítottak, a magyar nemzetre nézve később oly nagy jelentőségű lengyel királyságot.

A Prút folyótól délre és keletre laktak a háborút kedvelő besenyők, nyolcz egymástól nagy folyókkal elkülönített törzsökre oszolva. E törzsökök közül az Alsó-Gyula nevű foglalta el a Prut és Duna közét, tehát ez lakott legközelebb a magyarokhoz. De még így is közte és a magyarság közt négy napi járó föld, tehát a mai Erdély és temesközi hegyvidék lakatlanul állott.¹¹² Ez akadályozta meg a besenyőket abban, hogy a honalapítás korában a magyarokat támadják. Kényelmesebb volt nekik átkelni az Al-Dunán, hisz ez csak fél napba került s aztán keresztül nyargalva Bolgárországon, a keletrómai birodalom gazdag városait megsarczolhatták. A keletrómai császárok azonban kifogtak rajtuk és drága ajándékokkal, évi díjakkal, ugy-

szólván zsoldosaikká tették őket az oroszok és magyarok ellen.¹¹³

Dél felől a Duna — s 930-ig a Dráva — azon túl pedig a Száva mentén a magyarok a bolgárokkal voltak szomszédosak. De e két nagy folyó elválasztá a két nemzetet egymástól és a Magyarországra irányuló betörés sem nagy zsákmányokkal kecsegteté a bolgárokat. Nincsen tehát nyoma annak, hogy 896 után ők Magyarországra felé akartak volna terjeszkedni. A magyarok is mindenesetre óvakodtak Simjén (Simeon) bolgár czárt még egyszer magukra haragítani. Hogy fiával és utódával szemben felhasználták a szerbek felkelését és elszakadását, s elfoglalták a Dráva és Száva között, ez csak természetes s az akkori állapotokat tekintve, rossz néven nem vehető. Ezen terület eredetileg úgy sem tartozott a bolgár birodalomhoz és földrajzi helyzeténél fogva Pannónia alkatrésze volt. A 969–77 években a Duna és Száva jobb partját már a keletrómaiak, 977-től kezdve 1002-ig pedig egyes bolgár vezérek bírták.¹¹⁴

A Dráva-Száva köznek nyugati része, mint említők, ekkor még a korontáli hercegséghez s ezzel együtt a Németbirodalomhoz tartozott.¹¹⁵

De nem csupán a körüleső ország határokon történtek nevezetes változások, hanem bent a nemzet kebelében is.

Már maga az, hogy annyiszor és annyiféle vezethetnek egyes magyar hadnagyok lovascsapatokat más nemzetek pártjainak szolgálatára, de még inkább az, hogy a 947–54 években a magyar nemzet főemberei a fejedelmi család egyik tagja és a magyar nemzet egyik főtisztviselője vállalkoznak seregek toborzására és külföldi pártok megsegítésére, elárulja, hogy a fejedelem hatalma 907 után meggyengült s a magyar hadseregnek az a szigorú fegyelme s egysége, a melyről 890 táján oly híres volt, meglazult. A 950-ben Konstantinápolyba érkezett magyar követség, pedig abban, mint láttuk, Árpád dédunokája és Bulcs tárkány is résztvett, úgy adta elő a magyar nemzet alkotmányát, hogy a nyolcz törzsök nem hallgat a fejedelemre, hanem saját előljáróira. Azonban a törzsökök szövetségben állanak egymással és ha háború üt ki, akkor a megtámadottat a többiek segítik.¹¹⁶

Mindebből világos, hogy Árpád halála után az a fővezéri

és főkormányzói hatalom, amely a magyar nemzetet oly erőssé tette, megszűnt. Árpád fia, Csát, csak első volt a törzsökök igazgatói között, de a törzsökök tagjainak közvetlenül nem parancsolt. Még nagyobb csapás volt mind Árpád családjára, mind a magyar nemzetre, hogy Csát halála után nem az ő egyenes leszármazottja, nem az ő fia, hanem unokaöccse: Jutas fia, Fáncs (Falies = Fálcs = Fáncs)¹¹⁷ lett a fejedelem. Rést ütött ezzel az egyenes leszármazás, az elsőszülöttség jogán. Ez pedig később roppant sok veszekedést, pártoskodást, vérontást idézett elő.

Nem tudjuk volt-e Fáncsnak fia, de ha volt is, nem ő következett utána 956 táján, hanem Csát fia, Szakcs, külföldi íróknál Taksz és a későbbi magyar íróknál tévedésből Taksony.¹¹⁸

Az ágostai vereség, mindenesetre megdöbbsentette a magyar nemzetet és a megmaradt magyar főemberek hajlandók lettek újra szorosabb szövetséget kötni s így a magyar nemzet egységét mintegy helyreállítani. Ezt pedig csak a fejedelem hatalmának nagyobbításával volt elérhető.

Szakcs 947-ben, mint csapatvezér, maga is járt külföldön s hadvezér létére tudta, hogy csak egységes irányítással lehet valami nagyobb dolgot létrehozni. Lehetetlen tehát, hogy ő fel ne használta volna a kedvező körülményt a fejedelem hatalmának nagyobbítására. 972-ben a német birodalmi kancellária, már csak egy kormányzót (Rex) ismer a magyar nemzet felett, 973-ban már csak ezzel lép tartós barátságra a nagy német-császár, I. Ottó.

Még jobban megerősítette a fejedelem hatalmát s ennek az összes magyarok felett való rendelkezését, Szakcs azzal, hogy fiának a különben is ily irányban nevelt és nagyratörő Gyécsének (Geica, Geiza),¹¹⁹ nem magyar asszonyt adott feleségül, hanem külföldről, Lengyelországból szerzett neki élettársat. Itt 965 óta, Mesko nevű, erőskezű és a németekkel gyakran szembeszálló fejedelem uralkodott s ez udvarában neveltette, mert kedvelte, egyik unokahúgát. E gyönyörű természetű, nagy leányt a szlávok *szép úrnőnek*: Belekneginának hívták, de mivel a lengyel fejedelmi család már, legalább is névleg, keresztény volt, volt a leánynak keresztény neve is: Atleida németesen Adelheid. A leánykérő magyar fejedelem kérésére Meskó, ezt a Beleknegina-Atleidát adta feleségül Gyécsének 973-ban. Biztos

tudomásunk van róla, hogy e Beleknegina-Atleida maga is uralkodásra termett, hirtelen haragú, vadászatban, lovaglásban résztvevő asszony volt s így az ő igyekezete is arra irányult, hogy a fejedelmi méltóságot, hatalmat nagyra nevelje.¹²⁰

E házassággal a magyar nemzet még inkább a nyugati nemzetek közé lépett s nem volt más hátra, minthogy a vallási ismeretek és érzelmek terén is kövesse azok példáját, vegye fel a keresztény vallást.

VIII. FEJEZET.

A nyugati kereszténység terjedése a magyarok között.

Lassú, alig észlelhető, de századokra kiható egy-egy nemzet vallási átalakulása!

Szinte csodálatos, hogy a magyar nemzet 896-ig mennyire kikerülte a nagy, úgynevezett világvallások vonzókörét, pedig mindig közel lakott hozzájuk. 455-ig a Donmelléki hazában a két főlétezőt hirdető és tűzimádó parzismus (perzsa vallás) küldhette hozzá az ő hitterjesztőit, de a magyar semmiesetre se hódolt meg e vallásnak. Az a pár szó, amely a magyar nyelvben erre mutat, inkább az on-uguroktól tanult kifejezés, mert az on-ugurok hajdan a Volga balpartján és Káspi tenger keleti oldalán barangolván, jobban ki voltak téve a parzismus hatásának.

312 után a grúz (georgiai) és örmény származású, keresztény hithirdetők közelíthették volna meg a magyarokat, de a húnok és utóbb az on-ugurok előnyomulása ezektől is elzárta őket.

Midőn a magyarok a 600-ik év táján On-uguriába vagyis a Dnieper és Don közére költöztek, az akkori Cherzon, most Ewpatorija és Keres (régi nevén Pantikapaion, Bospor = Vospor) városokban már láttak keresztényeket, sőt keresztény templomokat is, de mivel csak vásárokra járt oda egy pár közülök, sokkal kevesebb ideig tartózkodtak ott, hogysem a keresztény vallást megismerhették és megszerethették volna. Maguk a kelet-római görögök, akik akkoriban a régi Taurica Chersonésus-t, azaz a mai Krim félszigetet bírták, előbb a rettenetes perzsa háborúkkal, azután pedig a mohamedanizmus ijesztő terjedésének megakadályozásával voltak elfoglalva. Azonfelül maguk is folytonos vallási villongásban éltek és így arra, hogy a magya-

rokhoz görög hitterjesztőket küldjenek, nem gondolhattak, nem is gondoltak.

710-ben, mint előadtuk, a magyarok, illetőleg a rajtuk uralkodó on-ugurok a kházir kaján (kagán) főhatósága alá jutottak és annak ellenőrzése alatt állottak. Ez megint a keleti nagy vallások hirdetőinek nyújtott reményt arra, hogy idővel a magyarokat is megnyerhetik hiveiknek.

A kházir törökök megnyerése végett, mint a világtörténetből ismeretes, három, nagy, monotheistikus vallás küzdött: a keleti keresztény, a zsidó, illetőleg mózesi vallás és az izlam vagy mohamedán vallás. Ha e vallások közül egynek sikerült volna az összes kházir törököket maga részére megnyernie, akkor az előbb-utóbb hiveket talált volna a magyarok között is. De maguk a kházirok is sokáig ingadoztak, hogy az eléjük terjesztett vallások közül melyiket vegyék föl és utóljára is vallásilag nagyon megoszoltak. 860 körül az a részük, amely Cherson tájékán élt, a görögkeleti keresztény vallást fogadta el, de másrészüket, 840 táján, a Káspi tenger mellett lakó zsidók, továbbá 940 táján a keletrómai birodalomból a Krim félszigetére menekült zsidók saját vallásukra térítették át. Ezeknek egyrésze, az úgynevezett karaim-zsidó vallást követők töredéke, mai napig fentartotta magát követőinek vallási könyvei ma is zsidó betűkkel ugyan, de kházir (tatár) nyelven vannak írva. Egy időben, 920. táján, maga a kházir kaján is zsidó, illetőleg mózesvallású volt.

Legnagyobb eredményt a kházirok közt a mohamedán hit-hirdetők érték el, azonban ezek is csak a Volga mentén maradt kháziroknál, nem pedig a Krim félszigetére átköltözötteknél s még kevésbbé a Dnieper mellékére kirendelt kházir törzsöknél: a kóorok-nál (kovirok-nál) vagy mint eddig írták őket, kabarok-nál.

Szó se lehet tehát arról, hogy a magyarok vagy a később beléjük olvadt kházir-kóorok az izlam tanítását elfogadták volna. A történeti adatokon kívül nyilván mutatja ezt az is, hogy a régi magyar nyelvben nyoma sincs az arab nyelv hatásának, pedig a mohamedán hit elfogadásával ez elkerülhetetlen lett volna.¹²¹

Hasonlókép nem ismerték, nem is ismerhették s így még kevésbbé fogadhatták el a magyarok a zsidó vallást ott On-uguriában, mert mire a zsidók 940 vagy legfeljebb 860 táján.

Krim félszigetére menekültek s ott nagyszámban letelepedtek, a magyarokat On-uguriából az ellenséges nemzetek 863-ban kikergették.¹²²

Ekként a magyar nemzet a nem tőle függő változások és körülmények miatt kikerült e nagy világvallások hatása alól.

Éppen akkor, midőn a magyarok Atilközbe menekültek a besenyők elől, 863-ban történt meg a bolgár-törököknél a Duna jobb oldalán a nagy vallásváltoztatás, mert keresztényekké lettek. Maga a bolgár kaján, Bogoris vagy összevonva Boris is felvette a keresztiséget, maga a keletrómai császár, Mihály lett a keresztapja s ezért a keresztiségben ő is Mihály nevet kapott. Mivel 863-tól 896-ig a magyarokat a bolgároktól csak az Al-Duna választotta el, közülök sokan voltak kénytelenek átjárni vásárookra Szilisztríába vagy Kis-Preszlavba (a későbbi Ruszcsukba). Itt láttak keresztényeket, templomokat, a templomokon kereszteteket, de másrészt oly ellenséges indulattal, oly gőgösen fogadták őket, hogy semmi kedvük se volt a bolgár-törökökkel egy valóson lenni. Azonfelül a bolgárok volt hazájokra, az Atilközre, jogot tartottak s így tőlük papokat elfogadni annyit jelentett volna, mint meghódolni a bolgároknak. Ezt a magyarok nem tehették meg. Hozzá még 863 – 896 közt a bolgároknak maguknak sem volt elég papjuk, nem hogy más nemzetnek adhattak volna. Végül pedig a 895 – 96-iki rettenetes összeütközések akkora gyűlöletet gerjesztettek e két nemzet fiaiban egymás ellen, hogy vallásilag megegyezniök, másikat vallását elfogadniok, erkölcsi lehetetlenség volt.¹²³

Nem is tett azután 1018-ig a görögkeleti kereszténység semmiféle lépést a magyarok megtérítésére. Maga a görögség nem is tehette ezt már csak földrajzi fekvéseiknél fogva sem, mert hiszen 896 – 970-ig a hatalmas bolgár birodalom, azután pedig apró bolgár fejedelemségek elválasztották őket a magyaroktól.

Az, amit egyik görög író, 1080 táján a magyaroknak görög kereszténységre való áttéréséről művébe bejegyzett, merő hazugság és a Bolgárországba telepített besenyőknek 847-iki megkeresztelkedéséből vont alaptalan következtetés. Más görög-író őszintén megvallja, hogy a görögöknek a magyarok megtérítésére irányuló készülődése abba maradt.¹²⁴

De ezenkívül a magyar nyelvnek a keresztény vallásra vonatkozó szavai is, nyilván mutatják, hogy a magyaroknak ke-

resztény vallásra való térítésében a görögkeleti keresztényeknek, (görögöknek és szlávoknak egyaránt) semmi részök sem volt. Hogy erről bárki is maga meggyőződhesék, tekintsen végig az itt közölt táblázaton.

Elöl áll itt a görög, középen a magyar, harmadik helyen a latin elnevezés.

hieron, kiriakon	templom	templum
szttauros	kereszt	crux
bomosz (vomosz)	oltár	altare
dadion	fáklya	facula
potir	kehely	calix
proszfora	ostya	(h) ostia
miro	korozsma	chrisma
leipszana	ereklye	reliquiae
leiturgia	mise	missa
popa	pap	pap(as)
sztichar	kázmza	camisia
felonion	kápa	cappa
psaltis	kántor	cantor
igumen	apát	abbate(m)
monach	barát	fratere(m)
pirgosz	torony	turris

Szemmel látható ebből, hogy nem is szólva a felsőbb vallási igazságokról, a magyar még a vallási külsőségekre nézve se kölcsönzött semmit a görögből. Ellenben (részben német és szláv közvetítéssel) mindent a latinból vett át! Pedig ez lehetetlen volna, ha előbb a magyar 50 évig görög papot vagy szerzetest látott volna istentiszteletet végezni.¹²⁵

Nem volt tehát a magyarnak akkor, mikor mai hazájába érkezett, erős, szervezett papsága, összefüggő vallási rendszere, de nem is volt elfogult, vagy gyűlölködő sem a nyugati kereszténység hitéletével és erkölcsével szemben!

896-ban a magyar nemzet egyszerre, mint láttuk, akarata ellenére, oly területre érkezett, ahol a keresztény vallás már egyszer meghódította a lelkeket és ahol az itt talált néptöredékek s még inkább a nyugatról ide hurczolt rabok, többé-kevésbé a nyugat kereszténység hívei voltak. Ezekkel tehát a magyarnak, akarta vagy nem akarta, érintkeznie, tőlük tanulnia kellett.

Kétségtelen, hogy a rómaiak Pannoniájában, vagyis a Dunántúl és Dráva—Száva közén a 312—495. években a keresztény vallás erősen hódított. Habár névszerint csak Sirmium, Mursa (Eszék) és Siscia püspökeit ismerjük, kétségtelen, hogy a nagyobb városokban mindenütt voltak püspökök, megfelelő számú papok és az egész lakosság keresztény volt. Sirmiumban lakott a püspökök felebbvalója: az érsek. E keresztények azt tartották, hogy Szent Andornak (Andronik) volt e tartományban az első keresztény hithirdető. Utánna nagyra becsülték és nagyon tisztelték Szent Ernét (Ireneust) a sirmiumi érseket, továbbá Szent Szerént (Syrin), mert a keresztény hitért a IV. század elején vértanúságot szenvedtek. Sokáig fennmaradt annak is emléke, hogy a régi Savia tartománynak, vagyis a Dráva-Száva-köz nyugati felének püspöke, Szent Kirin (Quirin), Sabaria (Szombathely) városában életét áldozta fel hitéért. Az e században Dunántúlra betelepített vagy betört vandalok, álánok, húnok rabolták és pusztították ugyan a római birodalom ezen tájékát, de magát a földhözragadt, szántóvető népséget teljesen ki nem irtották és ez az e pusztítások nyomában támadt inség idején a keresztény vallás vigasztalásaihoz még jobban ragaszkodott. Midőn Attila Pannoniát egyidőre a római birodalomtól elszakította, akkor sem űzte ki a lakosságot, a keresztény vallás miatt, mert hiszen az ő kormányának főemberei legalább is részben keresztények voltak.

Még kevésbbé lehet szólni a keresztények üldözéséről 453 után, mert a húnokat kiverő germán nemzetek maguk is keresztények voltak, ámbár az úgynevezett ariánus felekezethez tartoztak. 350 táján ugyanis a gótok között szorgalmas és germán nyelven tanító, keresztény papság nevelkedett fel. Ez azután megtérítette az összes gótokat, gepidákat, herulokat, longobárdokat, szóval mindazon népeket, amelyek 455 után, a húnok legyőzése és kiűzése után a későbbi Magyarország területén megosztottak.

Csak az avaroknak 568-tól 795-ig, tehát 237 évig tartó erőszakos uralma akasztotta meg itt a keresztény vallás továbbterjedését, sőt a meglevő kereszténységet is lassanként elsorvasztotta. Ezen másokéból és mások nyakán élő, összeférhetetlen nemzet lassan-lassan elriasztotta e földről a békeszerető keresztényeket. Először a városok lakosai menekültek biztosabb

helyre, azután a földmivesek huzódtak el, mert a csupán. állattenyésztésből élő avarok vetéseiket nyájaikkal eltiporták. A vadászatból és halászatból éldegélő gepida és ósláv családok pedig elbújtak az erdős vagy mocsaras helyekre s ott templom nélkül, pap nélkül azt a keveset is elfelejtették, amit jobb időkben megtanultak a keresztény vallásból. Így azután üresen maradtak, rombadőltek a keresztény templomok, egy-két keresztény szertartás s egy-két keresztnév, mint pl Andornak, Erne, Szörény, Márton használatán kívül semmi nyoma nem maradt annak, hogy ez országban 563 előtt keresztények laktak, virágzó egyházközösségek, püspökségek állottak fenn.

Ennélfogva az avarok kényuralmának megtörése után egészen újból kellett itt kezdeni a keresztény vallás terjesztését. Ez azonban látszólag az itt lakó s ide beköltöző népek függetlenségének, nemzeti létének megsemmisítésével járt s azért a keresztény vallás hirdetése, meggyökereztetése nagyon sok akadályba ütközött.

A frankoknak 795-iki nagy támadása után az avarok egysege felbomlott. E felbomlás egyik jele az, hogy 795 nyarán az egyik avar főtisztviselő, a Tudun vagy ugur-török nyelven kieltve Tüdün, megjelent Nagy Károly táborában. Meghódolt a császárnak és bizonyos évi adó fejében megkapta a hatalmat a Morva és Garam folyók közt élő lakosság felett. Ez év végén azután e tudun az ő főembereivel együtt újra elment a császárhoz, még pedig annak lakóhelyére Aachenbe és ott ünnepiesen felvette a keresztiséget.¹²⁶

Ezen biztató kezdet után 796 nyarán Nagy Károly kisebbik fia Pipin, nagy sereggel, több püspökkel és számos hithirdető pappal együtt elindult a későbbi Magyarország területére az avarok teljes leigázására és megtérítésére. De nem került ütközetre a sor. Az avarok az előző évben annyira összevesztek egymással, annyira meggyöngültek a belvillongásokban, hogy az új kaján népével együtt elébe ment a nagy frank király fiának, bejelentette meghódolását és hajlandóságukat a keresztény vallás felvételére.

A jól megindult térítést megakadályozta a 799-iki lázadás. A szászok példájára az avarok is, még pedig szövetkezve a korontáli (kharinthiai) szlávokkal, hirtelen felzendültek és ez év szeptember elsején a feléjük rendelt frank határgrofot, Geroldot

(rég magyarosan Girótot) megölték, seregét teljesen szétverték. A másik frank határgrof, a frisuli, az ellenük vívott harcban szintén elesett.

Nagy Károly tehát kénytelen volt 803-ban új hadjáratot indítani és a térítés művét újra kezdeni. Ő maga ekkor csak Regensburgig jutott el, de seregét elküldte az avarok ellen. Ez által megint elért annyit, hogy a Duna bálpartján lakó Tudun meghódolt, a kaján pedig seregei elől visszavonult, úgy látszik, a Drávántúlra. Tudunnal együtt a morva-szlávok is meghódoltak.¹²⁷

E siker után Károly császár újra felállította a frank keleti határgrofságot, egyházi tekintetben pedig úgy intézkedett, hogy a volt avar birodalom déli része egész a Drávaig, az aquilejai pátriárka egyházmegyéjéhez, s Dráva, Duna és Rába közt eső terület a salzburgi érsekséghez, a Rába és Traisen folyók közt levő, valamint a dunabálparti rész a passauai püspökséghez tartozik.¹²⁸

Nem a frankok fegyvere, hanem az avarok és a déli szlávok közt keletkezett veszekedés még is csak kényszerítette az avar kajánt, hogy visszatérjen és nemzetének maradványával együtt magát a frankok védelme alá helyezze. E kaján legalább is névleg akkor már keresztény volt és Tivadar nevet viselt s így annál szívesebben fordult 805-ben Károly császárhoz azzal a kéréssel, hogy a szlávok folytonos üldözései elől népével együtt Sabária és Carnuntum azaz Szombathely és Petronel között a Fertő környékére húzódhassék. Meg is kapta az engedélyt, oda is vonult, de nemsokára meghalt. Az avarok ekkor új kajánt választottak. Ez akkor még pogány volt ugyan, de megígérte, hogy kereszténnyé lesz, csak adja meg neki a császár az uralkodást az összes avarok felett. Ezt megnyerte s így 806 szeptember 1-én a Fischa folyó mellett, tehát nem messzire a régi Carnuntumtól, ünnepiesen megkeresztelkedett és a keresztségben Ábrahám nevet nyert.¹²⁹

Ezzel az avarok áttérése a keresztény vallásra be volt fejezve s ettől kezdve nem csak ők, hanem a morva-szlávok is a nyugati kereszténység tagjai lettek.

806-tól kezdve tehát 853-ig a frank püspökök és papok akadálytalanul terjeszthették a keresztény vallást a későbbi Magyarország nyugati részén. Épültek is itt-ott keresztény templomok és létesültek lelkeszi állomások. 825 táján némi önálló-

ságra tett szert a Vág és Garam folyók között egy Privina nevű szláv fejedelem. Ez nem akart a passauai püspök hatósága alá tartozni s azért új püspökség alakítását szerette volna keresztül vinni. Evégből székhelyén, Nyitra városában új egyházat épített s azt nem a passauai püspökkel, hanem annak feljebbvalójával, a salzburgi érsekkel szenteltette fel. De 830-ban tartományából elűzetvén, szándéka egyelőre és ilyen alakban nem valósult meg.¹³⁰

Dunántúl talán a 850-ben felszentelt szalavári egyház lett volna új püspökségnek székhelye, ha 853-ban meg nem szakad az összeköttetés a morva-szlávok és bajorok között. Két év múlva, 855-ben, a morva-szlávok függetlenségre törekedő fejedelme, Rászló (Ratiszlav) Dunántúlt iszonyúan elpusztította s így ott a keresztény egyházak építése s a keresztény vallás terjedése megakadt.

Legnagyobb akadálya volt a teljes megtérésnek az egyházmegyék óriási kiterjedése és a kellőképen tanult papok hiánya. Salzburg érseki megyéje akkor mintegy 700 km hosszú és 150 km széles volt. Ezt bejárni és jól kormányozni egy emberre nézve lehetetlenség volt. Azért már Arno, az első salzburgi érsek, segédpüspököt alkalmazott egyházmegyéje délkeleti részén, de ennek nem volt elég tekintélye és különösen nem volt elég jóvedelme ahhoz, hogy kellő számú papságot neveljen. Majdnem akkora terjedelmű volt a passauai megye is s itt még segédpüspököt sem szenteltek fel.

Nem csoda tehát, hogy a kereszténység nem vert elég erős gyökeret sem a visszamaradó avarok sem a beköltöző szlávok között. Sőt 863-ban olyan folyamat indult meg, amely a későbbi Magyarország nyugati részének lakosait majd nem elszakította a nyugati kereszténységtől. Ez évben ugyanis az említett Rászló morva fejedelem Bogorisz bolgár kajánnal szövetséget kötött, mert ehhez könnyen leküldhette a Dunán lehajózó követeit. Ennek segítségével aztán kivívta maga és országa függetlenségét. Míddőn tehát Bogorisz (Bojorisz) hosszas nógatásra és a görög hadsereg győzelmének nyomása alatt 864-ben végre áttért a keresztény vallásra és a kelet római birodalomból kapott hit-hirdetőket, Rászló is követte az ő példáját annál is inkább, mert így egyházi tekintetben is függetlenítette országát a frankoktól. Kérésére a konstantinápolyi császári udvar Kuril (Cyril) és Me-

Metód testvéreket választotta ki Alsó-Morvaországba küldendő hit-hírdetőkkül, mert ezek Szaloniki környékén születvén, ifjú korukban ott a szláv nyelvet is megtanúlták. Ezek megérkezvén Rászló országába, a morva-szlávok megnyerése végett, a Szentírásnak azon részeit, amelyeket az istentisztelet alkalmával felszoktak olvasni, latin nyelvből szláv nyelvre fordították. Az által tették tehát magukat kedvesebbekké a frank-bajor papoknál, hogy az istentisztelet alkalmával egyes intéseket és imádságokat nem csupán latinul vagy görögül, hanem szláv nyelven is fölolvastak. Megérkezésük után Rászló száműzte is országából az addig ott működő frank-bajor papokat.

A passauai püspök természetesen nem hagyta szó nélkül, hogy addig békésen bírt egyházmegyéjébe idegen papok jöttek, saját papjait pedig onnan kiűzték, hanem panaszt tett e miatt a római pápánál, I. Miklósnál, ráadásul Kurilt és Metodot eretnekségről is vádolván.

I. Miklós pápa tehát Rómába idézte a két testvért Rászló udvarából. Ezek Rómába igyekezvén, a régi Pannonián utaztak keresztül s útközben megállottak a már említett Privina szláv fejedelem fiánál, Koczilnál, a későbbi Szalavárott, vagy mint akkor hívták Blatogradon, németül Mosaburgban. Koczil természetesen örömmel hallotta, hogy Kuril és Metod, valamint segítőtársaik szláv nyelven hirdetik az evangéliumot és így teljes szívvel pártfogóik közé állott.

A hosszú utazás ideje alatt I. Miklós pápa 868 végén meghalt. Utóda II. Adorján pápa előtt a hithírdető testvérek oly ékesszólóan bizonyígtatták, mennyi népet lehetne megnyerni a kereszténységnek, ha az istentisztelet egyrészét szláv nyelven végeznék, hogy a pápa azt nekik megengedte. Hogy pedig tanítványokat is szentelhessék fel, e célból őket püspöki rangra is emelte. Azonban Kuril már Rómában 869 február 14-én meghalt. Már most, hogy Metodnak új püspökségek felállítására legyen hatalma, II. Adorján pápa felújította Pannoniában az egykori sirmiumi érsekséget és Metodot ennek érsekévé nevezte ki. Ez által a régi Pannonia területe szintén Metod joghatósága alá jutott.

Éppen midőn Metod Rómából vissza akart térni, Rászló és a frank-német király között háború tört ki. Alsó-Morvaországba tehát akkor nem mehetett át s így útközben újra meg-

állt Koczielnál s itt kezdette érseki működését. Ezáltal azonban a salzburgi érsek joghatóságát csorbította meg. A hatalmas érsek azonban ezt nem tűrte, hanem Metodot elfogatta és börtönbe csukatta. Közben pedig Rászló megbukott és helyébe unokaöccse, I. Szentepolk lett Alsó-Morvaország fejedelme.

Az azonban, hogy a pápától felszentelt érseket keresztény papok börtönbe csukattak és bántalmaztak, mégis csak nagy botrány volt az akkori társadalom szemében. Ezért az apostoli szék végre is kényszerítette a salzburgi érseket Metod szabadon bocsátására. Mivel akkor I. Szentepolkkal is helyreállott a béke, Metod visszamehetett Alsó-Morvaországba és 874-től 885-ig ott taníthatott. Nevelt is külön szláv papságot a morva-szlávok részére, de különben mellette Wiching nevű frank-bajor püspök is működött és ez székhelyét Nyitrán tartotta.

Meghalván Metod, a szlávnyelven végzett istentisztelet ügyét maga I. Szentepolk árulta el és Metod tanítványait országából kiűzte. Ezek tehát kénytelenek voltak a Dunán lehajózni Konstantinápoly felé és így Bolgárországba jutottak. Itt szívesen fogadták őket és számukra monastorokat építvén, ott a szláv írást és az istentiszteletet még jobban elterjesztették.¹³¹

870-től 898-ig tehát Pannoniában és 885-től 906-ig Alsó-Morvaországba megint a nyugati keresztény vallást hirdették. Sajnos ott is, ahol a legtöbb keresztény templom épült, Dunántúlnak nyugati részén, 898-ban a keresztény vallást nagy csapás érte, mert, mint említők, II. Mojmir e részeket elfoglalván, seregei az összes keresztény templomokat felégették és lerombolták. 899-ben három napi járóföldön egyetlen egy, ép, keresztény templom se volt látható.¹³² Ekkor tűnt el és semmisült meg az avaroknak kereszténnyé vált töredéke is, úgy, hogy a magyarok ezzel nem érintkezhetek és közmondássá vált az avarok rémületes megsemmisülése.

Ugyanekkor II. Mojmir, mint fentebb említők, felhasználván Arnulf császár betegségét, kieszközölte a pápától, hogy az ő országában egy érsekség és három püspökség állíttassék fel. János nevű Rómában felszentelt érsek, Dániel és Benedek nevű püspöktársaival együtt csakugyan meg is érkezett Mojmir birodalmába.¹³³ Az új érsekség azonban nagyon kevés ideig állott fenn. II. Mojmir összeférhetetlensége megsemmisíté az ő országát. Az érsek és az ő püspökei a katolikus papokkal

együtt kénytelenek voltak menekülni. A templomok elpusztultak, a keresztény vallás külső jelei eltűntek, csak a családok körében maradtak meg egyes keresztény szokások és egyes lelkek mélyén éltek tovább a Krisztustól hirdetett igazságok.

Nem fegyverrel támogatott, többé-kevésbé külső országok szolgálatában álló papsággal kellett itt a keresztény vallást meghonosítani! Mint hajdan a II—IV. századokban az alsó néposztályokban, a szolgák és munkások között kezdett terjedni a keresztény hit, akként a X. században is a magyar nemzet alsóbb osztályait hódította meg előbb a szelid és irgalmas Jézus tanítása. Ha valaki e tanítást és Jézus életét jól megértette s a földi élet bajaiban, szenvedéseiben egyetlen igazi útmutatónak találta, lehetetlen volt azt végleg elfelejtenie.

Ennélfogva, bár szervezett papság nélkül, külső istentisztelet nélkül élt a keresztény hit a meghódított és magyarok közt szétosztott szláv családokban. Nemsokára kerültek ezekhez olyan foglyok is, akik már nem is láttak pogány szokásokat, nem is hallottak mást, mint keresztény erkölcsöket. Akadtak e foglyok között olyanok, akik már iskolában is tanulták Jézus életét, szenvedését, tanítását. Ilyenek voltak a Német- és Franciaországokból, kistrészből pedig Itáliából hozott papok és tanítómesterek. E foglyokat a külföldön hadakozó magyarok tulajdonképpen csak azért hozták, hogy őket rabszolgakereskedőknek eladják, vagy értök családjuktól váltságdíjat kapjanak, de addig is, míg erre került a sor, csak dolgoztatták őket és így szóba kellett velük állniok. Továbbá a keresztény papokra, mint tolmácsokra és kalauzokra a magyarok hadnagyainak ugyancsak nagy szükségük volt s azért külföldön erősen vadásztak rájuk. Viszont ezeknek megengedték, vagy legalább is eltűrték, hogy itthon a keresztény istentisztelet egy részét nyilvánosan is végezzék. Ekként lassan a magyar családok közé is behatolt a keresztény vallás ismerése, becsülése, megszűnt az elfogúltság, a gyűlölet a keresztények iránt és mint az üres, de tiszta szántóföld a magot, úgy fogadta be a magyar lélek a keresztény vallás igazságait.

Különösen, mint említők, sok foglyot hoztak be a magyarok a mai Belgium és Észak Franciaország területéről, vagyis a régi Lotharingiából. A 936—37 és a 954 években hazánkba hozottak egyrésze már nem mehetett vissza, hanem itt telepedett meg.

Ezek azután egészen a nyugati kereszténység szokásait honosították meg a magyarok között, úgy, hogy már csak a fejedelmi családnak kellett áttérnie és így a felsőbb osztályoknak példát adnia, hogy az egész nemzet keresztény legyen.

970 táján olyan fejedelem tartotta kezében a magyarság vezetését, a ki maga is járt Itáliában. Láttá tehát ott a kereszténység külső jeleit, tapasztalhatta annak hatásait. Lehetetlen, hogy e fejedelem ne érintkezett volna keresztény papokkal, lehetetlen, hogy be ne látta volna, hogy mindazon vallási ismeretek, amelyeket a magyarság régi hazájából hozott, mennyire elégtelenek az emberi lélek teljes kielégítésére. Ő ennél fogva nem zárkozhatott el attól a gondolattól, hogy fia már keresztény nőt vegyen feleségül. Ösztönözhetette őt erre az is, hogy a fejedelmet hatalma gyakorlásában nagyon korlátozza, ha valamelyik magyar főúr leányát veszi nőül, mert akkor annak rokonsága a maga részéről mindenben elnézést kér. Ez vezette tehát őt arra, hogy körül nézzen a külső országokban s ott keressen annak számára keresztény élettársat.

Keleten a besenyők már széthúllottak az örökös veszekedésben. Nem is volt olyan nagyobb hatalmú, fejedelmi családjuk, amelyekkel érdemes lett volna családi összeköttetésbe lépni. A bolgár császárság éppen ez időben a Várdár és Feketedrína mellékére szorult s így Magyarországgal nem érintkezett. Mivel egyes magyar hadnagyok, mint említők, 969-ben és 970-ben az orosz fejedelemmel állottak szövetségben és a keletrómaiak ellen küzdöttek, Konstantinápolyban bizonyosan visszautasításra talált volna a magyar fejedelem, ha oda küld menyasszonyért. A Száván túl lakó horvátoktól akkor még elzárta a magyarokat a hatalmas német birodalom, mert akkoriban ennek területe a mai Verőcze város környékén kezdődött s felvonult a Dráva mentén, majd a Dráva és Duna közt levő hegységet magába foglalva a Traisen folyóig, sőt a német birodalom a Duna balpartjától északra is felnyúlt egész a mai Sziléziáig, mert a cseh herczeg, és a 970 táján megalakult Felső-Morvaország herczege is, német alattvaló volt.

A magyar nemzet azonban 15 év alatt még nem felejtette el a 955-iki ágostai (ausburgi) vereséget, nem feledte el e vereség után dicső hadvezéreinek gyalázatos kivégzését, évről-évre tapasztalhatta a bajorok lassú előnyomulását. Ennél fogva 970—73 táján a

magyar nemzet meg nem jó szemmel nézte volna, ha a fejedelmi család németekkel lép családi összeköttetésbe.

Nem maradt más hátra, mint megint az Odera és Visztula mentén lakó szlávok felé tekinteni. Itt legalább is 950 táján szoros egységbe foglalta az ott lakó szláv törzsököket a Felső-Dnyeszter mentéről oda költözött, lengyel fejedelmi család. 970 táján azonban már e lengyel fejedelmi család se volt pogány. Ez ugyanis nem hogy útját állotta volna a szlávok közt lassan terjedő kereszténységnek, hanem még inkább ő is terjesztette azt alattvalói között, mert nem akart ürügyet szolgáltatni a német császároknak a beavatkozásra és népük függetlenségének veszélyeztetésére.

Már régebben megindult ugyanis a nyugati kereszténység részéről az a mozgalom, hogy a szláv népeket is rábírák a keresztény vallás igazságainak elismerésére. E végből 800 táján a Száván túl lakó horvátokat, ugyanakkor a Száva és Dráva közt, továbbá Korontálországban lakó szlovéneket igyekeztek a nyugati kereszténység papjai megnyerni az ő vallásuknak. Folytatták e munkát, mint láttuk, 810–53 közt a pannoni és morva-szlávoknál, 845-ben a cseheknél. A cseheknél azután a keresztény vallás annyira megerősödött, hogy Szent Venczel már szívesen megígérte Henrik német királynak, a keresztény vallásnak minél nagyobb terjesztését és megerősítését. Sajnos őt egyes cseh főurak, felhasználva az ő öccsének Bogyoszlónak nagyravágását, 929 szeptember 28-án meggyilkolták. De ezen Bogyoszló is nemsokára csak kénytelen volt a keresztény művelődést elfogadni, sőt 950-ben teljesen meghódolni a német királynak és így a keresztény vallás hirdetését, terjesztését egészen szabaddá tenni.

E Bogyoszló herczeg családjának nőtagjai természetesen még buzgóbb keresztények lettek s így egyik leánya, Dombrovka, 965-ben csak oly feltétel alatt ment férjhez Mesko (Miesko, Micisláv) lengyel fejedelemhez, ha ez maga is kereszténnyé lesz, Mesko teljesítette a feltételt, maga és egész családja felvette a keresztiséget s e házasság létrejött.

Itt a lengyeleknél talált tehát Szakcs (Jakszi) fejedelem fia részére olyan keresztény családból származó nőt, aki nem hozhatta a magyar nemzetre más nemzetnek igáját, nem veszélyeztette a magyar nemzet függetlenségét. Régi magyar nyelven Gyejcsa-

nak vagy mai kiejtéssel Gyécsé-nek (Décse-nek) hívták ez ifjút, mert a *gyejcsa* szó a régi on-ugur nyelven nagy méltóságot, első tisztséget jelentett. A mennyasszonyt pedig, kit számára kiszemeltek, Mesko lengyel fejedelem egyik unokahúgát, az akkori szlávok Beleknegina-nak, azaz szép asszonynak, keresztény néven pedig Atleidá-nak (Adelheidis-nek) hívták.

Két önálló és a német terjeszkedésnek gátat vető nemzet egymásra való utaltsága és közeledése érlelte meg azt a házasságot, amely 973-ban Gyécse és Atleida (Beleknegina) közt csakugyan létrejött. Óhajtotta ezt a lengyel fejedelmi udvar is annyira, hogy feltétel nélkül, azaz Gyécse megkeresztelésének kikötése nélkül is odaadták Atleidát. Rábízták ekként a magyar fejedelemre, mikor látja ő. szükségesnek és célszerűnek a keresztény vallás felvételét.

Ezen annyira nevezetes házasságból született 975-ben egy fiúcska. Születésekor anyja neki a szláv nyelven kis katonát jelentő Vojk nevet adta. Azt remélte tehát e névadáskor, hogy fia kemény, erős kezű katona lesz. Nem csoda, hogy ő így gondolkozott, mert hiszen, ha csak fele is igaz annak, amit e nőről, Beleklegináról az ellenséges német írók mondanak, az anya maga is nagyon szerette a hatalmat, férfi módra lovagolt, mindenkinek parancsolt s ha valaki neki nem engedelmeskedett, iszonyú haragra lobbant úgy, hogy állítólag egyszer haragjában egy férfit meg is ölt.¹³⁴

Eközben a keresztény vallás még közelebb jött Magyarországhoz. 975-ben II. Bogyoszló cseh herceg a németek valamelyik rendeletét megszegte s ezek emiatt megharagudván rá, elűzték őt. Megszállván ekként a németek Csehországot, megragadták az alkalmat és Prágában új püspökséget alapítottak. Hathatósan segítette ebben őket Mlada cseh hercegleány. Szent Wolfgang regensburgi püspök is, akinek egyházmegyéjéhez Csehország addig tartozott, szívesen beleegyezett az új püspökség felállításába és így 976 április havában Thietmár német szerzetest prágai püspökké szentelték.¹³⁵ Ugyanakkor a német főpapok számos cseh ifjút felvettek iskoláikba, hogy azok a keresztény vallást teljesen megismerjék és buzgóbban terjesszék. Kivált ez ifjak közül a Csehország északkeleti részén lakó és félig önálló cseh főúrnak, Szlavnik-nak, vagy magyarosan Szalónak-nak fia Wojtech. Ez Magdeburgban tanult és annak érseke

Adalbert (röviden Albert) annyira megszerette őt, hogy a bérmlásba saját nevét ruházta rá. Így lett Wojtechből Adalbert. Meghalván Thietmár prágai püspök, II. Othó császár beleegyezett a cseh nép abbéli kívánságába, hogy az ő véréből származó férfiú legyen az ő püspöke és így 983 július 29-én Veronában Wojtech—Adalbertet prágai püspökké szentelték.¹³⁶

E lángbuzgalmú férfiú Wojtech—Adalbert, felhasználta azon családi összeköttetést, amelyben ő a lengyel fejedelmi családdal állott, arra is, hogy a magyar fejedelemnőt, Beleklegina-Atleidat, a keresztény vallás terjesztésére figyelmeztesse. Követeket küldött hozzá, majd megígérte, hogy maga is elmegy Magyarországra, csak bírja rá a magyar fejedelmet Jézus szelid törvényeinek elfogadására.

Kétségkívül nehéz elhatározás kellett ehhez Gyécse réről, de neje rábeszélésének, tíz-tizenkét éves fia könyörgésének, csak nem tudott ellenállni. 985-ben vagy 986-ban végre megengedte, hogy Adalbert (Albert) prágai püspök udvarába jöjjön és őt, valamint kis fiát, Vojkot a keresztény vallás főigazságaira megtanítsa. Szent Adalbert itt bátran neki ment annak a nagy fának, ahol addig a magyarok a pogány vallás szertartásai szerint áldozatokat mutattak be és azt kivágta anélkül, hogy baja történt volna. Így azután Gyécse karácsony ünnepén Esztergomban kis fiával, Vojkkal együtt, akkori szokás szerint leszállott a keresztvízbe és Jézus Krisztus követője lőn. Mivel karácsony másodnapján a keresztény egyház annak a lánglelkű férfiúnak ünnepét üli, aki először ontotta véréét Jézus tanításaért, Adalbert püspök mind Gyécsét mind fiát, Vojkot e dicső férfiúnak, Szent-István vértanúnak, védelme alá helyezte s azért a keresztények ezentúl őket Istvánnak hívták. Nem lehetetlen, hogy Gyécse öccse, Szár és ennek fia, Koppány, már előbb keresztényekké lettek s a keresztség felvételekor Szár a régi Pannoniában vértanúságot szenvedett. Sziriny-nek vagy új magyarsággal Szörény-nek nevét kapta, Koppány pedig Mihály nevet nyert.

Már most persze az lett volna szükséges, hogy a keresztény vallás hirdetésére és terjesztésére külön hivatalos szervezet állíttassék fel, vagyis püspökségek és lelkészi állomások alapíttassanak. De az még nehezen ment. Gyécsének előbb az ő seregvezéreit és a fejedelmi kormány főtisztviselőit kellett

rábírnia a kereszténység felvételére. Azután pedig a keresztény vallás gyakorlásához hiányoztak a magyarul tudó, művelt papok, hiányoztak a templomok, könyvek és egyéb a nyilvános istentisztelet végzéséhez szükséges felszerelések.

Annyit Gyécse fejedelem mindenestre elért, hogy kapott udvarába olyan művelt, keresztény papot, aki fiát, Istvánt, nem csupán a keresztény vallás igazságaira, hanem egyúttal az akkori tudomány ismereteire is oktatta, kivált pedig az akkori műveltség alapját képező latin nyelvre. Maga Gyécse azonban nagyon nehezen birt kivetkezni régi, pogány szokásaiból s ezért a keresztény papok nem mindég voltak vele megelégedve. Így midőn egyik keresztény pap megfeddette őt, miért nyújt még mindig segítséget a bálványoknak bemutatott áldozatokhoz, nagy büszkén azt felelte, hogy elég gazdag ő ahhoz. A környezetében levők is még sok régi szokást megtartottak s így a keresztény vallás a magyaroknál a régi pogány szokásokkal vegyült vagy mint az akkori keresztény papok mondták, megfertőztetett.¹³⁷

De azért Gyécse fejedelem és Vojk—István megkeresztelkedése mégis csak fordulópontot jelent a magyar nemzet életében. Útat készített ez ahhoz, hogy a magyar nemzet még inkább összeforrjon a közéje vegyült, eredetileg más nyelven beszélő, de most már vele egy valláson levő népekkel. A nyugati nemzetek pedig többé nem tekinthették őket vesztűkre törő idegeneknek, hanem hitsorsosaiknak, testvéreiknek.

A keresztény vallás előmozdításával a fejedelmi hatalom is annyira emelkedett, külföldön is annyira tiszteltté vált, hogy a keresztény vallásban nevelt, művelt s immár 20 éves Vojk-István számára Európa legtekintélyesebb, leggazdagabb királyi családjából lehetett hitvestársat szerezni. Gyécse tehát és még inkább neje, Atlëida, a bajor herczegség felé fordították tekintetüket. Ezt 955 óta az úgynevezett Veszekedő Henrik kormányozta. Ennek már nem volt olyan korlátlan hatalma, mint kegyetlen természetű atyjának, mert elejintén nagybátyjának, I. Othó császárnak kellett engedelmeskednie, azután pedig unokatestvérének II. Othónak. 976-ban fellázadt ugyan ez ellen, de legyőzetett, herczegségét elvesztette és azt csak 985-ben kapta vissza, de már Karinthia (Koronthárország) nélkül. Csak 989-ben lett újra egészen a régi, bajor herczegségnek. A hosszú száműzetésen okúlva, ezentúl sem ő, sem gyermekei nem voltak olyan

fenhéjázók, mint azelőtt és mint 996-ban III. Othó császár. Tudták ők azt, mennyire érdekükben áll, hogy hercegségüknek keleti határa olyan hosszú vonalon ne legyen kitéve támadásoknak és pusztításoknak.

Veszekedő Henrik hercegnek négy gyermeke volt, két fiú és két leány. Ezek közül a legidősebb fiú Henrik, a későbbi császár, 973-ban született. A második fiút, Brunot, szülei papnak szánták. Az egyik leány, Brigida, Regensburgban az apácák közé lépett. A másik leány, Gizella, szintén apácza szeretett volna lenni, de atyja 995-ben elhalván, a bajor hercegi család egyrészt biztosítani akarta magát a magyarok esetleges támadásai ellen, másrészt pedig a Németországban előfordulható belzavarok esetére. Annnyira szüksége volt tehát a magyar fejedelem támogatására, hogy minden büszkeséget, minden régi gyűlölséget félretéve, e Gizella nevű fiatal leányt hozzá adta feleségül Vojk—Istvánhoz 996-ban. A régi német írók ugyan Gizella (Gizla) nevét a német *geissel* azaz *kezes* szóval hozván összeköttetésbe, úgy tüntetik fel a dolgot, mintha a keresztény Gizella a kereszténység felvételére nézve lett volna kezesség Vojk—István részéről, de tulajdonképen az ő jelenléte Magyarországon és házassága Istvánnal kezesség volt a bajor hercegi család számára és a kölcsönös béke megtartására.¹³⁸ Azt természetesen kikötötték e házasság létrejöttékor, hogy atyja halála után a fejedelmi hatalmat István örökölje s erre Magyarország akkori főurai biztosítékot nyújtsanak. Miután pedig ezt megadták, Gizella hercegnő és részben keresztény papokból, részben bajor vitézekből álló kísérete hajóra szállott és a Dunán lehajózva, eljutott Esztergomba.

Így állott be a magyar nemzet függetlenségének sérelmé nélkül a nyugati keresztény népek családjába. Gyécse fejedelem pedig 997 első felében visszaadta lelkét Teremtőjének!

JEGYZETEK.

¹ Magyar Honfoglalás Kútffői, Budapest. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. 1900—911. Dümmler: Geschichte des ostfränkischen Reichs Berlin 1865. II. k. 4:6. I Itt idézi együtt az egykorú kútforrásokat. ² Magyar Honfoglalás Kútffői, 144, 295, 335, 398. ³ Dr. Karácsonyi János: A székelyek ősei és a székely magyarok. Kolozsvár, 1924. ⁴ V. ö. Magyar Nyelv 1922., 110—14. Melich János megállapítása. ⁵ Huber—Baróti: Ausztria története. Fordította: Baróti Lajos, Budapest 1899. I. k. 108—115. M. Honfoglalás Kútffői, 318—20. ⁶ M. Honfoglalás Kútffői, 327. ⁷ U. o. 327. ⁸ U. o. 327—319. ⁹ U. o. 326 ¹⁰ U. o. 319. V. ö. Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig Budapest, 1900. 42—43. ¹¹ M. Honfoglalás Kútffői, 320, 322. ¹² Dümmler: Die Geschichte des ostfränkischen Reichs II. 428—427—28. ¹³ M. Honfoglalás kútffői, 324. V. ö.: Balits Lajos: A kereszténység története hazánk területén a magyarok letelepedéséig. Budapest, 1901. 294. ¹⁴ Dümmler i. m., 514. ¹⁵ U. o. 130. ¹⁶ U. o. 530 ¹⁷ U. o. ¹⁸ Historiae Hungaricae Fontes Domestici. II. 71, 121. ¹⁹ Pauler i. m. 44, 161. ²⁰ Dümmler i. m. II. 544—45. Schüneman Die Deutsche in Ungarn bis zum 12 Jahrhundert. Berlin, 1923. ²¹ A Klebel Ernest-től feltalált Salzburgi évkönyvből most az ütközet helye biztosan megállapítható. Ungarische Jahrbücher II. 221—22. ²² Huber—Baróti: Ausztria története. I. 128—31. ²³ Árpád és az Árpádok, Budapest 1907. 139—45. A kútforrások idézve ugyanott. ²⁴ M. Honfoglalás Kútffői 124 I. ²⁵ V. ö. Századok 1914 545. A moldvai csángók eredete c. értekezésében ²⁶ M. Honfoglalás Kútffői 124 I. ²⁷ V. ö. Vágner: A Nyitrai Székeskáptalan történetéhez 28 I. ²⁸ V. ö. Karácsonyi: Haloványvonások Magyarország Szent István-korabeli határaitól, Századok 1901. 1039—1058 I. Tagányi Károly: Gyepű és gyepűelve. Magyar nyelv 1913 97, 145, 201, 254. Fejér Géza: Magyarország területe a X. század közepén. Századok 1922 351—380-ig. Irtak még a magyarok letelepedéséről Pauler Gyula. (Századok 1877. 373.) és legutóbb Homan Bálint (Turul 1912. 102), de mivel egész más szempontokból indultak ki, természetesen egész más eredményhez jutottak. ²⁹ A szláv nyelvnek a magyar nyelvre való hatásáról és a magyar nyelvbe átvett szláv kölcsönszókrol egész irodalom keletkezett. A régi tapogatódzásokat nem is említve, az erre vonatkozó fontosabb művek a következők: Miklósich Feren: Die slavischen Elemente in Magyarischen. Wien, 1871. Asbóth Oszkár: Szlávság a magyar keresztény terminológiájában 1884. A Szláv szók a magyar nyelvben, Budapest, 1893. Szláv o magyar a Nyelvtudományi Közlemények 1911, 381. Melich: Szláv jövevény szavaink I—II 1903. Szláv jövevény szavaink eredete Budapest 1909. Horger Antal: Egy ismeretlen magyar hangtörvény. Magyar Nyelvőr, 1911. (XXXIX k.) Horger Antal: Szláv o — enov a. Nyelvtudományi közlemények, 1911., 113. Wolf: Első Keresztény Térítőink. Budapest, 1885. Karácsonyi: A magyar nemzet történeti joga 1916. 22—36 I.-ig. Továbbá számos értekezés a Magyar Nyelvőr, Magyar Nyelv folyóiratokban. ³⁰ Magyar Honfoglalás Kútffői. 130. I. ³¹ Dümmler i. m. II. 521, 650 ³² V. ö. Mátyás Flórián: A magyarok első hadjáratai Európában (Értekezések a történelmi tudományok köréből, XVII. k.) Budapest, 1884—7 stb. ³³ Stritter: Memoriae populorum III. 570—77. 354, 439, 448, 475 stb. ³⁴ U. o. III. 625. V. ö. Pauler Gyula: A magyar nemzet története Szent Istvánig, 173 ³⁵ Dümmler i. m. II. 451 ³⁶ U. o. 431—32. ³⁷ Hadtörténelmi Közlemények, 1888. 556. Hazay Samu értekezése. ³⁸ A magyarok külföldi hadjáratairól szóló adatokat már a XII. századvégén kezdték összegyűjteni a külföldön tanuló magyar ifjak. A XVIII. században az addig megjelent nagy gyűjteményekből sokkal bővebben és kellőbírálattal szedette ezeket össze Katona István, Historia Ducum Hungariae Pestini 1778—1780. Négy kötet. A XIX. században részletesen foglalkozott a magyarok külföldi hadjárataival, Szabó Károly: „A Magyar Vezérek Kora Árpádtól Szt. Istvá-

nig" Pest, 1869. négy füzet. Továbbá Pauler Gyula: „A Magyar Nemzet Története Szent Istvánig" Budapest, 1900. A külföldi irodalomnak idevonatkozó kutatásai nemrégiben már a XX. században összefoglalta dr. Lüttich Rudolf „Ungarncüge in Europa im 10 Jarhundert" Berlin, 1910. — A következő jegyzetekben tehát főleg Szabó Károly és Lüttich műveire fogunk hivatkozni. A 899-ki itáliai hadjáratot részletesen leírják: Dümmler i. m. 507. Szabó Károly i. m. 112—122. Századok, 1876. 828—43. Salamon Ferencz értekezése. Hadtörténelmi Közlemények 1896 (x) 1—26. Czimer Károly értekezése, Pauler i. m. 86—41. dr. Lüttich Rudolf i. m. 116—124. V. ö. Honfoglalás kútfői 327. ³⁸ Dümmler i. m. II. 583—34, 600. ³⁹ Lüttich i. m. 127. ⁴⁰ Lüttich i. m. 129. Szabó i. m. 175. ⁴¹ Lüttich i. m. 130. ⁴² Lüttich i. m. 133. ⁴³ Lüttich i. m. 187. ⁴⁴ Lüttich i. m. 136. ⁴⁵ Lüttich i. m. 141—42. ⁴⁶ Lüttich i. m. 66—67. Szabó i. m. 169. ⁴⁷ Lüttich i. m. 68—69. ⁴⁸ Lüttich i. m. 120—132. Szabó i. m. 175. Katona i. m. 311—12. ⁴⁹ Lüttich i. m. 72—73. Szabó i. m. 190. ⁵⁰ Lüttich i. m. 85—86, 93. Szabó i. m. 208. ⁵¹ Lüttich i. m. 140—41. Katona i. m. 383—84. ⁵² Konrád Schünemann „Die Deutschen in Ungarn bis zum 12 Jarhundert, Berlin und Leipzig 1923, (20 l. 3-ik jegyzet.) ⁵³ Dümmler i. m. II. 539. ⁵⁴ Dümmler i. m. II. 589—567, 590, 591—95, 608. ⁵⁵ Lüttich i. m. 53. Dümmler i. m. II. 545. ⁵⁶ Szabó i. m. 134—135. ⁵⁷ Dümmler i. m. 548—49. Lüttich i. m. 55. ⁵⁸ Dümmler i. m. II. 552. Lüttich i. m. 57. ⁵⁹ Dümmler i. m. II. 554. Lüttich i. m. 58—59. Szabó i. m. 157. ⁶⁰ Lüttich i. m. 58—60. ⁶¹ Lüttich i. m. 61. ⁶² Lüttich i. m. 61. ⁶³ Lüttich i. m. 62. ⁶⁴ Lüttich i. m. 63. Dümmler i. m. II. 562. ⁶⁵ Lüttich i. m. 62. Szabó i. m. 166—167. ⁶⁶ Dümmler i. m. II. 594—95, 608—609. ⁶⁷ Dümmler i. m. II. 610. Lüttich i. m. 66—68. ⁶⁸ Dümmler i. m. II. 609. ⁶⁹ Lüttich i. m. 70. Szabó i. m. 170. ⁷⁰ Lüttich i. m. 70—72. Szabó i. m. 176—177. ⁷¹ Szabó i. m. 181—85. ⁷² Szabó i. m. 196. ⁷³ Pauler i. m. 66. ⁷⁴ Lüttich i. m. 79—85. Katona i. m. 364—366. ⁷⁵ Lüttich i. m. 88. ⁷⁶ Lüttich i. m. 95. ⁷⁷ Lüttich i. m. 96—97. ⁷⁸ Lüttich i. m. 97. V. ö. Ungarische Jahrbücher 1923. 222 l. ⁷⁹ Weisz: Világtörténet IV. 299. ⁸⁰ Szabó i. m. 255—58. ⁸¹ Lüttich i. m. 97—101. Szabó i. m. 250—59. ⁸² Lüttich i. m. 153—162. Szabó i. m. 263—300. Pauler i. m. 84—88. Századok 1906. 160. 766. Hadtörténelmi Közlemények 1910. 500—510 (Molitorisz értekezése.) ⁸³ Katona i. m. 320. ⁸⁴ V. ö. Jirecek: Gesichte der Serben. Gotha 1911. 201—204. ⁸⁵ Jirecek i. m. 201. ⁸⁶ Katona i. m. 3. ⁸⁷ Katona i. m. 355—56. ⁸⁸ Katona i. m. 386. Lüttich i. m. 146. ⁸⁹ Századok 1922. 350. (Fejér Géza értekezése) V. ö. Honfoglalás Kútfői 112. ⁹⁰ Honfoglalás Kútfői 128. V. ö. Századok 1903. 163. ⁹¹ Katona i. m. 7. Stritter: Memoriae Populorum III. 625. ⁹² Katona i. m. 485. Stritter i. m. 627. ⁹³ Katona i. m. 486. ⁹⁴ Katona i. m. 487. ⁹⁵ Katona i. m. 489. ⁹⁶ Katona i. m. 492—95. Jirecek: A bolgárok története. Fordította Mayer Rezső, Nagy-Becskerek 1889. 174. Pauler i. m. 94. ⁹⁷ Mátyás Flórián: Historiae Hungaricae Fontes Domestici. Lipsiae, 1883. II. k. 46. ⁹⁸ M. Honfoglalás Kútfői 128. V. ö. M. Akadémiai Értesítő VIII. (1896) 39—41. ⁹⁹ Árpád és az Árpádok 190. Budapest 1907. 140. V. ö. Magyar Nyelv 190 B. 176—77. ¹⁰⁰ M. Honfoglalás Kútfői 112. 127. ¹⁰¹ U o 114. ¹⁰² Hodinka Antal: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai, Budapest, 1906. 51. ¹⁰³ Századok 1918 102. (Hóman Bálint értekezése) ¹⁰⁴ Pauler i. m. 76, 104. ¹⁰⁵ Huber—Baróti: Ausztria története I. 100. Az új felfedezések szerint régebbi német írók abbéli dicsekvése, hogy a 943—50 években a bajorok egész a későbbi Magyarország területéig nyomultak volna előre, nagy tévedés. Ungarische Jahrbücher, Berlin, 1922. 222 l. ¹⁰⁶ Fejér: Codex Diplomaticus Hungariae I. 257. Historiae Hungaricae Fontes Domestici I. 194. Szabó i. m. 348. ¹⁰⁷ Pertz: Monumenta Germaniae. SS. III. 62—303, 75, 8. Szabó i. m. 346—48. Katona i. m. 506—8. ¹⁰⁸ Mittheilungen des Instituts für. öest. Gesch. II. 22. Huber—Baróti i. m. 139. ¹⁰⁹ Fejér: Codex Dipl. Hung. VII. 4, 27. M. Honfoglalás Kútfői 114. ¹¹⁰ Halavány vonások hazánk Szent István korabeli határaitól. Századok 1901. 1039—53. ¹¹¹ Magyar Nyelv 1904. 298—300. M. Honfoglalás Kútfői 117. Hodinka i. m. 24, 39, 41. ¹¹² Karácsonyi János: A honfoglalás és Erdély. Budapest, 1896. M. Honfoglalás Kútfői 117. ¹¹³ M. Honfoglalás Kútfői 110—12.

¹¹⁴ Jirecek: A bolgárok története. 176—82. Keleti Szemle XIX. (1921) 143—44. (Fejér Géza értékezése) ¹¹⁵ V. ö. Karácsonyi: Szent László meghódítja a régi Szlavóniát. Budapest, 1916. ¹¹⁶ M. Honfoglalás Kútfoi 127—28. ¹¹⁷ U. o. 128. A Fálcs—Fáncs alakulása úgy keletkezett, hogy a talál=tanál mintájára Fálcsnak Fánics változata volt s ebből az első szótagra vetett hangsúly következtében lett Fánics ¹¹⁸ M. Honfoglalás Kútfoi 128. Árpád és az Árpádok 189—45. ¹¹⁹ V. ö. Karácsonyi: Szent Adalbert védelme. Katholikus Szemle. 1904. 451, 523. Karácsonyi: Szent István anyjáról szóló adatok új megrostálása. 1909. ¹²⁰ Thietmár merseburgi püspök: Chronicon Liber VIII. nv. 3. ¹²¹ Magyar Nyelvőr 1916. 213—15. (Német Gyula megállapítása.) ¹²² V. ö. Pauler i. m. 122—23. Turul 1912 139—41. M. Honfoglalás Kútfoi 224, 245, 255—56. Marquart: Osteuropäische Streifzüge 22. Lüttich i. m. 13. ¹²³ Századok 1906. 457—61. V. ö. Racki: Historiae chroaticae documenta 389, 394. ¹²⁴ Századok 1896. 206. Hodinka i. m. 54—55. ¹²⁵ Hogy Skylitzas görög író a görög szertartású keresztény vallásra való áttérés meséjének koholója, semmi bizonyost nem tudott, arra nézve, l. Hirsch: Byzantinische Studien 1876. 374. ¹²⁶ Balics Lajos: A kereszténység története hazánk mai területén a magyarok letelepedéséig. Budapest, 1901. 215—18. II. ¹²⁷ U. o. 240. ¹²⁸ U. o. 240. ¹²⁹ U. u. 142—43. ¹³⁰ M. Honfoglalás Kútfoi 310. ¹³¹ Balics i. m. 261—91. ¹³² M. Honfoglalás Kútfoi 327. ¹³³ U. u. 325—27. ¹³⁴ Karácsonyi: Szent Adalbert védelme (Katholikus Szemle 1904. 456—62, 523—35.) Szent István anyja (Turul 1906. 97—107.) A Szent István anyjáról szóló adatok új megrostálása. (Turul 1909. 1—10.) Hirsch: Jahrbücher des deutschen Reichs unter Heinrich IV. 172—76. ¹³⁵ Fejér: Cod. Dip. VII. 4—27. Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtskunde. II. 1—28. (Loserth megállapítása.) ¹³⁶ Historiae Hungaricae Fontes Domestici. I. 92. ¹³⁷ U. o. 94. ¹³⁸ V. ö. Pauler i. m. 111—12. I.

TARTALOMJEGYZÉK.

ELŐSZÓ	Lap
I. Fejezet. A magyarok bevonulása új hazájukba	5—15
II. Fejezet. A magyar törzsökök elhelyezkedése új hazájukban	16—20
III. Fejezet. A morva- és pannon-szlávok beolvadása a magyar nemzetbe	21—28
IV. Fejezet. A magyar vitézek hadivállalatai Itáliában . .	29—36
V. Fejezet. A magyar vitézek hadivállalatai Francziországban	37—40
VI. Fejezet. A magyar vitézek hadivállalatai Németországban	41—60
VII. Fejezet. A magyar vitézek hadivállalatai a keletrómai birodalomban	61—65
VIII. Fejezet. A magyar nemzet alkotmánya és belső átalakulása 896—997	66—74
IX. A nyugati kereszténység terjedése a magyarok között .	75—91

Sajtóhibák. A 66. l-on VII. fejezet helyett VIII. olvasandó, 75 l-on VIII. helyett IX. olvasandó.

A magyarok hazája a honalapítás korában.

Szág

Derevjenek

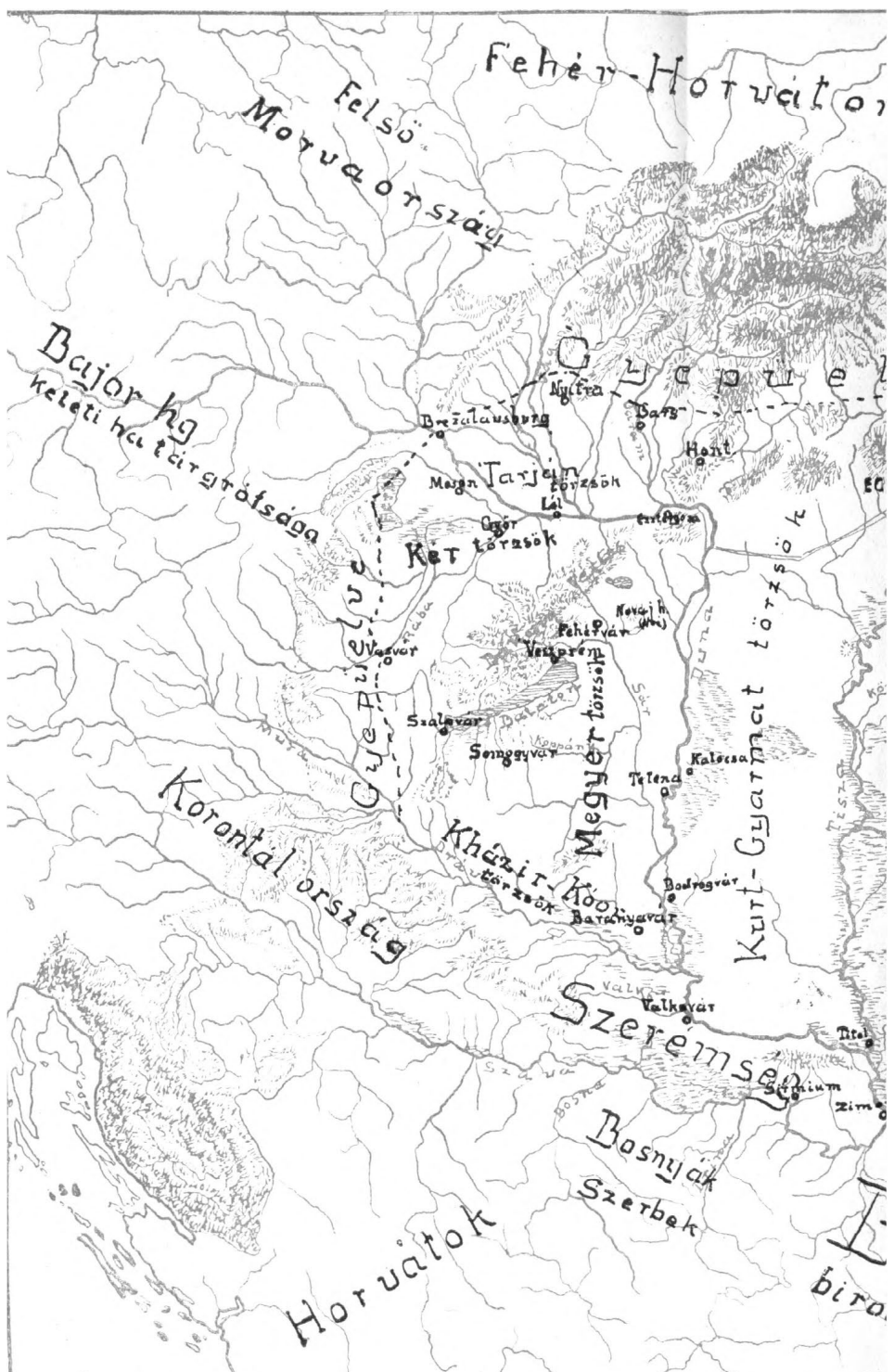

Erdély

Bésenyők

Besenyők

30. oldal

Fehér-Horvátok

Felső
Mogyorórszág

Bajor hg
keleti határtörzse

Buda

Mogyorórszág

Középső

Csejusz

Korontal országa

Középső

Mogyorórszág

Kurt-Gyarmat törzsek

Szeremse

Basnyák
Szerbek

Horvátok

biro

Buda

Pest

Hont

Mogyorórszág

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

Középső

A magyarok hazája a honalapítás korában.

